

**Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused
nende elu puudutavates otsustes**

Uringuaruanne

MTÜ Lastekaitse Liit

2021

Uuringu viis läbi MTÜ Lastekaitse Liit ning selle valmimist on toetatud Sotsiaalministeeriumi strateegilise partnerluse projektist „Koostöös laste ja perede heaks!“ 2020–2022.

Autorid

Helen Saarnik (vastutav uurija, sh andmete kogumine, analüüs ja tulemuste osa koostamine) – MTÜ Lastekaitse Liit, projektijuht ja esindaja siseriiklikes ja rahvusvahelistes asendushooldusvõrgustikes (sh Eurochild). Alates 2019. aastast Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi doktorant (doktoritöö teemal „Lapse õiguste kaitse asendushooldusteenusele paigutamisel ja uue elukorralduse vastavus lapse huvidele sisuliselt“, juhendajad PhD Karmen Toros ja PhD Ingrid Sindi).

Ingrid Sindi (uurija, sh analüüs ja tulemuste kirjutamine) – Tallinna Ülikool, lektor (PhD). Peamine uurimishuvi on perest eraldatud laste õigused ja heaolu, sealhulgas laste toimevõimekus ja areng täisväärtuslike subjektidena.

Käesoleva töö valmimise on andnud olulise panuse

Annika Silde, Helika Saar ja Kristina Kukk

Samuti täname kõiki koostööpartnereid

Sotsiaalministeerium, Õiguskantsleri kantselei, MTÜ Oma Pere, MTÜ Igale Lapsele Pere, MTÜ Suunatuli, Tallinna Lastekodu, MTÜ Eesti Asenduskodu Töötajate Liit

Suur tänu kõikidele lastele, kes uuringus osalesid, oma kogemusi jagasid ja arvamust avaldasid. Samuti täname lastekaitsetöötajaid, asenduskodusid ja hooldusperesid, kes info lasteni viisid ja nende osalemiseks nõusoleku andsid.

Keeletoimetus Anu Rooseniit, Keeletoimetus OÜ

Kujundus Mari Mandre, Digimill OÜ

Lastekaitse Liit
Estonian Union for Child Welfare

MTÜ Lastekaitse Liit on ühendus, mis aitab kaasa lapse õiguste tagamisele ja lapsesõbraliku ühiskonna kujundamisele.

Väljaande autoriõigus kuulub MTÜ-le Lastekaitse Liit. Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Saarnik, H., Sindi, I. (2021). Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused nende elu puudutavates otsustes. Tallinn: MTÜ Lastekaitse Liit

Lühikokkuvõte

Käesolev aruanne on kokkuvõte MTÜ Lastekaitse Liidu 2021. aastal läbi viidud uuringust „Asendushooldusel elavate laste osalus kogemused“. Uuringu eesmärk oli suurendada teadlikkust asendushooldusel kasvavate laste (hooldusperedes ja asenduskodudes, sh perekodudes) osalemiskogemustest nende elu puudutavates otsustes, selgitades välja ka tingimused, milles laste osalemine realiseerub.

Uuringus osales 160 asendushooldusel elavat last vanuses 10–16 eluaastat. Uuring algas ettevalmistavate vestlustega, kus asendushoolduse kogemusega lastelt ja noortelt saadi tagasiside ankeetküsimustikule (3 osalejat). Seejärel viidi läbi nii kvantitatiivne uuring (ankeetküsimustik veebis, 126 osalejat) kui ka kvalitatiivne uuring (fookusgrupi- ja individuaalintervjuud, 31 osalejat).

Uuringu olulisemad tulemused:

- **Uuringu tulemustest selgus, et lapse osalemise eelduseks on osalust soodustavad tingimused**, mis enamasti sõltuvad täiskasvanutest, kes tegelevad konkreetse lapse juhtumiga. Lastele tuleb tagada mugav ja turvaline keskkond aktiivseks osalemiseks. Uuringus osalenud lapsed kirjeldasid lastekaitsetöötajate ja teiste täiskasvanute häid praktikaid, aga ka olukordi, kus nende osalemine oli piiratud.
- **Et oma mõtteid, arvamusi ja seisukohti otsuste tegemisel väljendada, on laste jaoks eeskätt oluline usalduslik suhe täiskasvanutega.** Uuringus osalenud laste hinnangutest ja kogemustest lähtuvalt võib järeldada, et lapse ja täiskasvanu vahel usaldusliku suhte tekkimiseks on vaja, et lastega kohtutakse rohkem kui vaid paaril üksikul korral. Samuti selgus, et enamik uuringus osalenud lapsi ei ole saanud piisavalt infot oma arvamuse kujundamiseks ning neile ei ole selgitatud, mille kohta nende arvamust küsitakse ja mida on vaja otsustada. **Laste igapäevaelus osalemist toetab eluga rahulolu.** Uuringust selgus, et kõige rohkem on lapsel rahul oma elukoha ja neid kasvatavate täiskasvanutega. Silma paistis, et kõige enam rahulolematust tekitab kooliga seonduv. Ka hinnang eluga üldisele rahulolule oli pigem madal. Üldine rahulolu eluga on teema, millele tuleb kindlasti rohkem tähelepanu pöörata. Võib arvata, et kui eluga rahulolu on madal või vähene, siis ka laste osalemine elus, sealhulgas arvamuse avaldamine, on pärsitud ning nii võivad nende mured kuhjuda. Seega tuleb lastega kontakti hoida või saada, nende soove ja arvamusi kuulata ning igapäevaolukordades aidata mure korral kaasa lahenduste leidmisele.
- Üldiselt soovivad lapsed rohkem kaasa rääkida igapäeva elukorraldust puudutavates küsimustes, samuti tuleviku teemadel.

Uuringus osalenud lapsed soovitasid kõikidel lastega töötavatel spetsialistidel lapsi rohkem kuulata, neist päriselt hoolida ja seda ka oma tegevustes väljendada.

Rõhutame, et uuringus osales vaid osa asendushooldusel viibivaid lapsi ja nad ei esinda kogu sihtgruppi ega nende osalus kogemusi. Samas, arvestades seda, et asendushooldusel kasvavad lapsed on eriti haavatav ühiskonnarühm, on äärmiselt oluline anda neile võimalus kaasa rääkida ning võimendada nende laste häält, kes on nõus oma kogemust jagama ning nii asendushoolduse kui ka laiemalt lastekaitsetöö arengule kaasa aitama.

Executive summary

Participatory Experiences of Children in Foster Care in Decisions Concerning Their Lives

This report is a summary of the 2021 study Participatory Experiences of Children in Foster Care by the Estonian Union for Child Welfare. The aim of the study was to raise awareness about children's experiences of participation in foster care (in foster families and foster homes, including group homes) in decisions concerning their lives and establish the conditions of their participation.

The study analysed 160 children in foster care aged 10-16. The study began with a preliminary interview where children and young people with experience in foster care gave feedback in the form of a questionnaire (3 participants). Then a quantitative study (online questionnaire, 126 participants total) and a qualitative study (focus group and individual interviews, 31 participants total) were conducted.

The results of the study showed that the prerequisites for a child's participation are conditions encouraging participation. These conditions depend on the adults that work on an individual child's case. To express their thoughts, opinions and views, children need a trusting relationship with adults. Based on the feedback and experiences of the children, it can be said that to develop a trusting relationship between the children and the adults, it is necessary to meet the children more than just a couple of times. It is also important to provide the children with a comfortable and safe environment for active participation. It was also found that most of the children who participated in the study were not given enough information to form their own opinions and they did not get adequate explanations on the things they were asked for their opinions and decisions on. The children participating in the study described the good practices of child protection officials as well as situations where their participation was limited. The children's participation in everyday life is supported by their contentment with life. The study found that they are most content with their homes and the adults raising them. Notably, most of their discontent comes from things related to school. Their general contentment with life was also rather low. General contentment with life is a topic that definitely needs more attention. It can be assumed that if contentment is low then the children's participation in life, including expressing their opinions, decreases and their problems can grow. Thus, it is important to make or maintain contact with the children, to hear out their wishes and opinions and to help them solve problems in everyday situations. The children who participated in the study recommended that all specialists working with children listen to them more, genuinely care about them and express that through their actions.

It is important to emphasise that the study involved only a small group of children in foster care and they are not representative of the entire target group or their participatory experiences. However, considering that children in foster care are a particularly vulnerable group in society, it is crucial to give them an opportunity to voice their opinions and to give a voice to children who are willing to share their experiences and help the development of foster care and child welfare in general.

Sisukord

Lühikokkuvõte.....	4
Executive summary.....	5
Sisukord.....	6
Töös kasutatud mõisted ja lühendid.....	7
Sissejuhatus.....	8
Lühiülevaade varasematest teemakohastest uuringutest.....	9
Uuringu eesmärk ja -küsimused.....	10
Metoodika.....	10
Valimi moodustamine.....	10
Andmeanalüüs.....	13
Asendushooldusel elavate laste osalusuuringu tulemused.....	14
Lapse õigused.....	14
Elukoha vahetus.....	20
Suhted.....	28
Kokkuvõte.....	37
Kasutatud kirjandus.....	39
Lisad.....	43
Lisa 1. Informeerimise ja eestkostjate teadva nõusoleku vorm.....	43
Lisa 2. Kutse fookusgrupis osalemiseks, uuringu tutvustus ja lapse teadev nõusolek.....	46
Lisa 3. Uuringu tutvustus ja ankeetküsimustik_EST.....	50
Lisa 4. Uuringu tutvustus ja ankeetküsimustik_RUS.....	65
Lisa 5. Demograafilised näitajad, ankeetküsimustik.....	81
Lisa 6. Demograafilised näitajad, intervjuud.....	84
Lisa 7. Ankeetküsimustikule vastajate vanus viimase elukohavahetuse ajal.....	86

Töös kasutatud mõisted ja lühendid

Asendushooldus – lühi- või pikaajaliselt sünniperest eraldatud lapse eest hoolitsemine väljaspool tema bioloogilist perekonda. Asendushooldus võib olla asutusepõhine (asendus-, perekodu) või perepõhine (hoolduspere ja perekonnas hooldamine, eestkoste, lapsendamine).

Asendushooldusteenus – kohaliku omavalitsuse üksuse korraldatav ja rahastatav sotsiaalteenus, mida osutatakse hoolduspere, pere- või asenduskodus.

Perepõhine asendushooldus – lapse lühi- või pikaajaline hooldus talle sobivas perekonnas, kellel on vastav ettevalmistus. Perepõhise asendushoolduse vormid on hoolduspere, perekonnas hooldamine, eestkoste määramine ja lapsendamine.

Asutusepõhine asendushooldus – asutused (endise nimega lastekodud), mis loovad võimalikult peresarnase olustiku, kuid laste eest hoolitsevad töötajad: kasvatajad või perevanemad. Asutuse töötajate töökorraldusest lähtudes on selline hooldus jagunenud alates 2018. aastast pere- ja asenduskodudeks. Perekodus hoolitseb laste eest 1–3 perevanemat, asenduskodus vahetustega töötavad kasvatajad (keskmiselt 4–5 kasvatajat ühe pere kohta). Ühes pere- või asenduskodu peres võib üldjuhul kasvada kuni kuus last.

Laps – kuni 18-aastane inimene

Hoolduspere vanem, perevanem ja kasvataja – SHS-s sätestatud nõuetele vastav asendushooldusteenust vahetult osutav isik (last vahetult kasvatav isik).

Perekonnas hooldaja – pere, kes kasvatab teistest vanematest sündinud last oma perekonnas lepingu alusel, mis on sõlmitud lapse seaduslikuks esindajaks oleva kohaliku omavalitsusega enne 01.01.2018.

Sünnipere – lapse bioloogiline pere ehk pere, kuhu laps on sündinud.

KOV – asendushooldusteenust vajava lapse eestkostjaks määratud või eestkostja ülesandeid täitev rahvastikuregistri järgne kohalik omavalitsus.

SKA – sotsiaalkindlustusamet

SHS – sotsiaalhoolekande seadus

PKS – perekonnaseadus

LasteKS – lastekaitseseadus

LÖK – ÜRO lapse õiguste konventsioon

Sissejuhatus

ÜRO lapse õiguste konventsiooni (edaspidi LÕK, 1991) artikkel 3 lõige 1 sätestab: „Igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekande asutuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid.“ Samale põhimõttele on viidatud veel mitmes LÕKi artiklis: lapse eraldamine vanematest (artikkel 9), taasühinemine perekonnaga (artikkel 10), perekondlikust keskkonnast ilmajäetus ja asendushooldus (artikkel 20). Seega, lapse huvide esikohale seadmise printsiibile on otseselt viidatud veel mitmes LÕKi artiklis ning lapse huvide printsiibist tuleb lähtuda ka teiste LÕKi sätete tõlgendamisel ja rakendamisel (Lapse õiguste komitee üldkommentaari nr 14, 2013). Kuna lapse huvide esikohale seadmise põhimõtte on pigem üldine, annab see otsustajatele vabaduse ja võimaluse arvestada iga lapse puhul konkreetsel ajahetkel talle parimat ning lisaks hetkeolukorra paremaks muutmisele tuleb hinnata otsuse mõju lapse elule ka pikemas perspektiivis (Freeman, 2007; Cantwell *et al.*, 2012). Samuti tuleb arvestada, et väljend „esikohale seadmine“ tähendab, et lapse parimaid huve ei või käsitleda teiste asjaoludega samal tasemel, mida õigustab lapse eriline seisund: sõltumine teistest, eluküpsus, õiguslik staatus ning tihti sõnaõiguse puudumine (Lapse õiguste komitee, 2013). Seetõttu peavad lapsi mõjutavate otsuste tegijad nende huvidest selgelt teadlikud olema (Hammarberg, 2008). Iseäranis lapse perekonnast eraldamise korral on oluline pöörata tähelepanu lapse õiguste ja huvide kaitsele, sh lapse uue elukorralduse sisulisele vastavusele tema huvidega (Kennan *et al.*, 2018).

Selleks, et mõista lapse huvisid kõigis teda puudutavates küsimustes, tuleb teda kaasata tema elu puudutavate otsuste tegemisse, tagada tema osalus realselt ja anda talle võimalus kaasa rääkida (Duramy, Gal, 2020). Juriidiliselt on lapse osalusõigus sätestatud LÕKi artiklis 12, mille kohaselt:

- „1. Osalisriigid tagavad lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õiguse väljendada oma vaateid vabalt kõikides teda puudutavates küsimustes, hinnates lapse vaateid vastavalt tema vanusele ja küpsusele.
2. Selleks antakse lapsele võimalus avaldada arvamust, eriti igas teda puudutavas kohtu- ja administratiivmenetluses, vahetult või esindaja või vastava organi vahendusel siseriiklikele protsessinormidele vastavalt.“

Siinkohal on sobiv pöörata tähelepanu sellele, et kui lugeda artiklit 12, siis sõna „osalemine“ selle tekstis ei leidu. Lapse õiguste komitee on oma üldkommentaaris nr 12 selgitanud, et „osalemine“ hõlmab tegevusi laste ja täiskasvanute vahel: teabe jagamist ja dialoogi, mis põhineb vastastikusel austusel ning mille käigus saavad lapsed teada, kuidas võetakse arvesse nende ja täiskasvanute seisukohti ning kuidas need mõjutavad lahendusi ja otsuseid laste elus (Lapse õiguste komitee üldkommentaari nr 12, p. 3). Nii on artikli 12 rakendamine (nagu ka lapse huvide esikohale seadmise printsiip) tihedalt põimunud mitmete teiste LÕKi sätete rakendamisega, nagu näiteks artiklitega 13 ja 17 (õigus sõnavabadusele ja teabele), mis on lapse arvamuse avaldamise eeltingimused.

Et tagada artikkel 12 praktikas, on lapse osaluse mõistet laialdaselt käsitletud ning mõtestatud erinevate mudelite ja teooriate abil (nt Shier, 2001; Hart, 1992). Käesolevas aruandes toetutakse Lundy (2007) lapse osaluse mudelile, milles on välja toodud neli kronoloogilist sammu, mida tuleb selle õiguse realiseerimisel järgida. Esiteks „ruum“: lastele tuleb anda võimalus väljendada oma seisukohta turvalises keskkonnas; teiseks „hääli“: lapsi tuleb oma arvamuse avaldamisel igakülgsest toetada; kolmandaks, „publik“: laste arvamust tuleb

kuulata; neljandaks, „mõju“: laste arvamusele tuleb vastavalt reageerida, tehtud otsust selgitada ja põhjendada. Lastel ei pruugi alati olla võimalust lõplikus otsustusprotsessis kaasa rääkida, kuid nende seisukohtadele tuleb nende vanust ja küpsust arvestades kohane kaal anda (Laste õiguste komitee üldkommentaari nr 12, p. 29).

Lähtudes LasteKS §-dest 21 ja 34 (2014), kirjeldab SKA juhis asendus- ja järelhooldusteenuse korraldamiseks (2020) olulisi asjaolusid, kuidas lapse osalust toetada ning skeemi, kuidas lapse paigutamine asendushooldusteenusele võiks välja näha. Seaduses ja juhises on märgitud, et lastekaitsetöötaja selgitab lapsele, mida on vaja otsustada, arutab lapsega võimalikke variante ning erinevate võimalustega kaasnevad (elukoha kaugus, kooli vahetus, suhtlemine bioloogilise perega, keel ja rahvus), kuulab ära lapse arvamuse, selgitab tehtud otsust ning vajadusel põhjendab, miks lapse arvamusega ei arvestatud.

Eestis on neli võimalust vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushoolduseks: eestkostepere, hoolduspere, lapse uude perre lapsendamise ja asutusepõhine asendushooldus (pere- ja asenduskodud). 2020. aasta seisuga on asendushooldusel ligi 1% Eesti lastest ehk 2277 last: 1332 eestkosteperes, 145 hooldusperes ja 800 asendus- või perekodus (Sarv, 2021). Samas on rõõm tõdeda, et perest eraldatud ja asendushooldusele paigutatud laste arv on viimasel kümnendil oluliselt vähenenud (Statistikaamet, 2019). Seetõttu võib eeldada, et lastega tegelevatel spetsialistidel on rohkem ressursse tegeleda iga lapse juhtumiga individuaalselt ning panustada rohkem aega lapsega suhtlemiseks ja tema huvide väljaselgitamiseks.

On oluline meeles pidada, et enamikul lastest ei tule otsustada, kus nad peaksid elama, kes nende eest võiks hoolitseda ja millised on nende vajadused (O’Kane, 1999). Perest eraldatud laste puhul teevad neid otsuseid ametnikud (SHS, § 118). KOVi lastekaitsetöötaja peab valima teenuse, mis vastab kõige paremini konkreetse lapse vajadustele, õigustele ja huvidele. Samuti tuleb paigutuse sobivust korrapäraselt üle vaadata ning võtta arvesse kõiki muutunud asjaolusid, mis võivad tekkida pärast esialgse otsuse tegemist. Lapse õiguste ja huvide kaitse sõltub seega eelkõige konkreetse KOVi asjaga tegeleva ametniku pädevusest ning võimalustest selgitada välja kõik lapse õiguste ja huvide kaitse seisukohast olulised asjaolud (Ahas, 2015). Lapse kaasamine otsustusprotsessi ning tema osalemise tagamine austab lapse väärikust, kompetentsust ja õigust kaasa rääkida otsustes, mis mõjutavad oluliselt tema elu. Teades lapse arvamust, saab ametnik tagada, et tehtud otsus vastab lapse vajadustele (Mason, 2008; Kiely, 2005).

Lapse parimaks esindamiseks on täiskasvanutel kohustus kuulata ja arvestada tema arvamusega kõikides tema elu puudutavates küsimustes. On positiivne, et ühiskonna hoiakud laste ja noorte kaasamise teemal on muutunud toetavamaks ja last tunnustatakse oma elu eksperdina (ÜRO lapse õiguste komitee, 2009; Husby et al., 2018; Toros, LaSala, 2018). Paraku tõestavad veel ka viimasel kümnendil tehtud uuringud, kuidas laste arvamusega lastekaitseprotsessides alati ei arvestata ja nende osalus võib-olla pigem tokenistlik (Toros, 2012; Toros et al., 2013; Mateos et al., 2017; Arbeiter, Toros, 2017; Toros, LaSala, 2018; Strömpl, Luhamaa, 2020).

Lühiülevaade varasematest teemakohastest uuringutest

Vaatamata LÕKi universaalsele ratifitseerimisele ja osalemispõhimõtte ülemaailmsele heakskiitmisele, on mitmete uuringute tulemused näidanud, et lapse parima huvi mõistet kasutavad spetsialistid küll sageli, kuid selle sisu ei osata alati terviklikult lahti mõtestada ega igapäevapraktikas eesmärgipäraselt rakendada (Tyler, 2006; Vis, Amy, Nigel et al. 2012; Pölkki et al., 2012; Toros, Valma, Tiko, 2014; Seim, Sletteb, 2017). Üks põhjustest võib olla osaluse kontseptsiooni ebaselgus ja teadmatus, kuidas seda praktikas rakendada (McLeod,

2008; van Bijleveld, Dedding, Bunders-Aelen, 2014; McCafferty, 2017).

Mitmete läbi viidud uuringute tulemused on näidanud, et erinevad spetsialistid konstrueerivad ja tõlgendavad lapse parimat huvi erinevalt, lähtudes subjektiivsetest kogemustest ja hoiakutest (Cantwell et al., 2012; Toros, Valma, Tiko, 2014). Veelgi enam, erinev on ka spetsialistide praktika laste kaasamisel ja nende huvide väljaselgitamisel (Toros, Falch-Eriksen, 2020).

Poliitikakujundajad, spetsialistid ja valdkonna uurijad tunnistavad asendushooldusel olevate laste perspektiivide tähtsust – ometigi on nii Eestis kui ka rahvusvaheliselt asendushooldusel elavate laste perspektiivi suhteliselt vähe uuritud (Andersson, 2009; Schofield, Beek, 2008; Mitchell et al., 2009; Hedin et al., 2011a, 2011b; Turk, 2011; Hedin, 2012; Pölkki, 2012; Gabler et al., 2014; Osila et al., 2016; Salas et al., 2016; Saarnik, 2021; Sindi, 2021). Erinevad uuringud annavad põhjuse arvata, et asendushooldusel kasvavad lapsed on välja jäetud nende hooldust ja heaolu puudutavatest otsustusprotsessidest (Tregeagle, Mason, 2008; Pölkki, 2012; Bacon, 2015).

Uuringu eesmärk ja -küsimused

Uuringu eesmärk on suurendada teadlikkust asendushooldusel kasvavate laste (hooldusperedes ja asenduskodudes, sh perekodudes) osalemiskogemustest nende elu puudutavates otsustes, siinjuures selgitades välja tingimused, mille piires laste osalemine realiseerub. Uuringu fookuses on lapse osalemine asendushoolduse planeerimise ja paigutuse protsessis ning asendushooldusel viibimise ajal, ühtlasi tingimused, mis aitavad lapse osalemisel realiseeruda. Uuringu juhtivad küsimused on järgmised: 1) mis tingimused toetavad lapse osalemist; 2) kes ja kuidas on lastelt arvamust küsinud asendushooldusteenuse planeerimise protsessis ja asendushooldusel viibimise ajal ning 3) kas ja millisel määral lapse arvamusega ka arvestatud on.

Lapsi mõjutavate otsuste tegijad peavad selgelt nende huvidest teadlikud olema ning kui lapse osalemine on eesmärgipäraselt korraldatud, võib see parandada lapse jaoks tehtavat tööd ning lapse oleviku- ja tulevikuväljavaateid (Hammarberg, 2008).

Metoodika

Asendushooldusel elavate laste osalemiskogemuste, sh osalemist toetavate tingimuste väljaselgitamise uurimiseks kasutati nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset uurimisviisi. Et nende uurimisviiside kasutamine võimaldab mõista uuritavat nähtust sügavuti (Creswell, 2005), kombineeritigi põhjalikumaks analüüsiks neid kahte uurimisviisi. Ühtlasi toimusid uuringu ettevalmistavas etapis vestlused asendushoolduse kogemusega laste ja noortega.

Valimi moodustamine

Uuringu valimisse kuuluvad hooldusperedes või asenduskodus (sh perekodudes) elavad lapsed vanuses 10–16 eluaastat (nii eesti kui vene emakeelega lapsed).

Laste vanusevahemiku valikul on arvestatud eeldusega, et 10–16-aastased lapsed mõistavad ja saavad vastata

ühesuguse sõnakasutusega küsimustikule, mis teeb uuringu tulemuste analüüsimise ühtsemaks. Samuti on arvestatud asjaoluga, et uuritav teema on tundlik ja võib tekitada noorema vanusegrupi lastes küsimusi, mille selgitamiseks ankeedi koostajat kohapeal ei olnud.

Vastutav uurija tegi 18.02.2021 teabepäringu Sotsiaalkindlustusametile selle kohta, kui palju lapsi vanuses 10–16 eluaastat elab hetkeseisuga asenduskodudes, perekodudes, hooldusperedes või on perekonnas hooldamisel.

Eestis oli 19.02.21 seisuga 55 last hooldusperes/perekonnas hooldusel, 156 last asenduskodudes ja 312 last perekodudes, ehk kokku 513 last. Lapsed on 21 KOVi eestkostel (sh 7 Tallinna linnaosavalitsust).

Uuringuvalimi värbamine toimus koostöös erinevate organisatsioonidega: MTÜ Oma Pere, MTÜ Igale Lapsele Pere, MTÜ Asenduskodu Töötajate Liit ja Tallinna Lastekodu. Vastutav uurija kontakteerus erinevate sihtgruppi esindavate või nende heaks/ nendega koos töötavate organisatsioonidega, et tutvustada uuringut ja selle eesmärki ning palus uuringus osalemise info edastada sihtgrupiga kontaktis olevatele isikutele (asendus- ja perekodude juhatajad, hoolduspered), kes omakorda edastasid uuringus osalemise info lastele. Osalemine oli vabatahtlik ning laps sai ise otsustada, kas ja mil määral ta soovib uuringus osaleda.

Ettevalmistavad vestlused

Enne andmete kogumisega alustamist toimusid 29.–31. märtsil 2021 vestlused kolme sihtgruppi kuuluva lapse (M14 ja N16) ja noorega (N30). Vestluste eesmärk oli vaadata üle ankeetküsimustik ja kohandada see lastele arusaadavaks. Kaks osalenud last kasvavad hetkel hooldusperes ning nad andsid tagasisidet e-kirja teel, mille aitas koostada ja vormistada nende kasuema. Tagasisidet andnud noor on üles kasvanud asenduskodus, enne vestlusringi toimumist oli ta konsulteerinud ka teiste asendushooldusel üleskasvanud noortega. Laste ja noorte tagasiside põhjal kohandati küsimustik lapsesõbralikuks ja lastele arusaadavaks. Ühtlasi saadi ankeetküsimustikule tagasisidet Õiguskantsleri Kantselei lapse õiguste osakonnalt ja Sotsiaalministeeriumi esindajatelt.

Kvantitatiivne uuring

Kvantitatiivne lähenemine uuringus võimaldas saada ülevaatlikku infot laste osalemiskogemustest (Oppenheim, 1992; Lankshear, Knobel, 2004). Kvantitatiivse uuringuga koguti andmeid ajavahemikul 1. aprill – 9. juuni 2021 veebipõhise ankeetküsitluse abil (Limesurvey keskkonnas) nii eesti- kui ka venekeelsena. Ankeetküsitlused on leitavad vastavalt:

Lisa 3. Uuringu tutvustus ja ankeetküsimustik_EST

Lisa 4. Uuringu tutvustus ja ankeetküsimustik_RUS

Küsimuste koostamisel lähtuti LasteKS (2014) ja SKA (2020) juhistes välja toodud asjaoludest ning skeemist, kuidas üks paigutamine ideaalis võiks välja näha. Veebiküsimustik koosnes nii vastusevariantidega küsimustest, mis aitasid luua küsimustikule konteksti ja hoida vastaja fookust uuritava teemal, kui ka avatud küsimustest, mille kaudu sai uurija koguda infot osalejate isiklike kogemuste kohta. Esimesed kolm küsimust kogusid andmeid vastaja kohta: sugu, vanus ja koht, kus vastaja hetkel elab (asendus-/perekodus või hooldusperes).

Veebiküsitlus oli täielikult anonüümne ning seepärast oli see sobiv viis sellise delikaatse teema uurimiseks (Terry, Braun, 2017).

126 last täitis ankeetküsimustiku: täisvastuseid oli 52 ja poolikuid 74 ning 97 olid eesti ja 29 vene keeles. Andmete analüüsil kustutati ankeedid, milles oli vastatud kolm või vähem küsimust (st ainult demograafilised näitajad). Andmete analüüsiks jäeti alles 67 ankeeti, milles oli 4 või rohkem vastust. Analüüsitud ankeetidest oli 52 lõpetatud ankeeti ja 15 osaliselt täidetud ankeeti.

Poisse ja tüdrukuid vastas peaaegu võrdselt (tüdrukuid 48%, poisse 52%). 67 vastaja hulgas oli 10 (15%) vene ja 57 (85%) eesti keeles täidetud ankeeti. Hooldusperes elas 6 ja asendus-/perekodus 61 vastajat. Vastaja keskmine vanus oli 14 eluaastat.

Demograafiliste näitajate tabel on leitav: Lisa 5. Demograafilised näitajad, ankeetküsimustik.

Selline elukohajaotus vastajate seas oli ootuspärane, kuna Statistikaameti (2021) andmetel elas 19.02.21 seisuga 55 last hooldusperes/ oli perekonnas hooldusel, 156 last asendus- ja 312 last perekodus. See tähendab, et küsimustiku avas 25% kogu uuringu sihtgrupist ning 13% andis piisavalt vastuseid, et neid andmeid sai uuringu analüüsiks kasutada. Hooldusperedes elavatest lastest oli esindatud 10% kogu sihtgrupist ning asendus-/perekodudes elavatest lastest 13%.

Veebiküsimustiku tulemused andsid alusinfot poolstruktureeritud intervjuule (vt alljärgnevalt), mille läbiviimine andis sügavama arusaama ja vaate osalejate kogemustele (Kendall, 2008).

Kvalitatiivne uuring

Selleks, et laste osalemiskogemusi paremini mõista ning illustreerida kvantitatiivseid andmeid detailsemate näidete abil, koguti andmeid ka fookusgrupi- ja individuaalintervjuudes. Andmete kogumine toimus 23. juuni – 29. juuli 2021. Nii fookusgrupi- kui ka individuaalintervjuud viis läbi vastutav uurija.

Kuna asendushooldusel elavad lapsed on haavatav sihtgrupp, tuli arvestada võimalike riskidega tundlike küsimuste esitamisel. Kuna uurija kohus on minimeerida riske uuritavatele, siis peeti õigeks käsitleda tundlikumaid teemasid vaid intervjuude käigus.

Fookusgrupi-/individuaalintervjuudes osales 31 last ning kokku viidi läbi 10 intervjuud. Asendus- ja perekodudes soovisid lapsed vestelda fookusgruppides. Nii viidi läbi 4 fookusgrupi intervjuud (vastavalt 4, 7, 8 ja 3 osalejat). Hooldusperedes elavate lastega tehti vastavalt nende soovidele 1 fookusgrupi intervjuu (4 osalejat) ja 5 individuaalintervjuud. Lapsed, kes olid hooldusperes ainsad kasulapsed, soovisid vestluse teha video vahendusel (kasutades rakendust Zoom). Kõik vestluses osalejad oskasid eesti keelt ning intervjuud toimusid eesti keeles. Seega osales fookusgrupi- ja individuaalintervjuudes 22 asendus- ja perekodus ning 9 hooldusperes elavat last, kellest 15 olid tüdrukud ja 16 poisid. Vastajate keskmine vanus oli 13 eluaastat.

Demograafiliste näitajate tabel on leitav: Lisa 6. Demograafilised näitajad, intervjuud.

Andmeanalüüs

Uuringu kvalitatiivseid andmeid (ankeetküsimustiku avatud vastuseid ning intervjuude transkriptsioone) analüüsiti temaatiliselt (Clarke, Braun, 2013).

Uringuaruandes on esitatud uuringu tulemused ankeetküsimustikus esitatud teemade ja küsimuste kaupa. Küsimustele, mida korrati ja mille vastuseid täpsustati intervjuudes, on lisatud vestluste põhjal saadud analüüsi tulemused.¹ Intervjuudest pärit tsitaadid on eraldatud muust tekstist (tekstikastid), ankeetküsimustiku vastused on märgitud kaldkirjas.

Uuringu eetika

Antud sihtgrupp on tulenevalt vanusest ja vähemusstaatuses haavatav ning nende laste uurimine eeldas tundlike teemade käsitlemist. Seetõttu on uuring kooskõlastatud TLÜ eetikakomitees (otsus nr 9, 2021).

Nii lastelt kui ka eestkostjatelt oli küsitud kirjalik teadlik nõusolek. Samuti teavitati uuringu läbiviimisest ja uuringu küsimustest last vahetult kasvatavaid isikuid, kes olid valmis uuringus osalemisel tekkinud küsimustele vastama ja teemasid selgitama. Kõikidele osapooltele jagati uuringu läbiviija kontaktandmed ja julgustati küsimuste korral ühendust võtma.

Üleskutse uuringus osalemiseks ning informeerimise ja teadva nõusoleku vormid on leitavad vastavalt:

Lisa 1. Informeerimise ja eestkostjate teadva nõusoleku vorm

Lisa 2. Kutse fookusgrupis osalemiseks, uuringu tutvustus ja lapse teadev nõusolek

Uuringus osalemisel tagati osalejate maksimaalne vabatahtlikkus (võimalus osaleda täielikult, osaliselt või mitte osaleda). Ankeetküsimustiku ja intervjuu küsimused ei olnud vastamiseks kohustuslikud ning soovi korral oli võimalik küsimusi vahele jätta. Samuti oli võimalik uuringus osalemine ükskõik millisel ajahetkel lõpetada.

Uuringuga ei kogutud isikuandmeid ning uuringus osalejate isikuid ja vastuseid ei ole võimalik kokku viia. Uuringutulemused esitatakse üldistatud kujul ja vastuseid ei eristada elukoha järgi.

Intervjuud transkribeeriti ning selle käigus andmed anonümiseeriti ja osalejate nimed transkribeeriti pseudonüümidenä. Andmeid kogudes järgiti konfidentsiaalsuse, anonüümsuse ja eetika põhimõtteid. Intervjuude helifailid kustutati pärast nende litereerimist. Kõrvalistel isikutel puudub andmetele ligipääs.

¹ Intervjuude analüüsi tulemused avaldatakse osaliselt Helen Saarniku doktoritöös („Lapse õiguste kaitse asendushooldusele paigutamisel ja uue elukorralduse vastavus tema huvidele sisuliselt“, juhendaja Karmen Toros, kaasjuhendaja Ingrid Sindi. Tallinna Ülikool). Seetõttu on käesolevas aruandes intervjuude tulemused avaldatud osaliselt.

Asendushooldusel elavate laste osalusuuringu tulemused

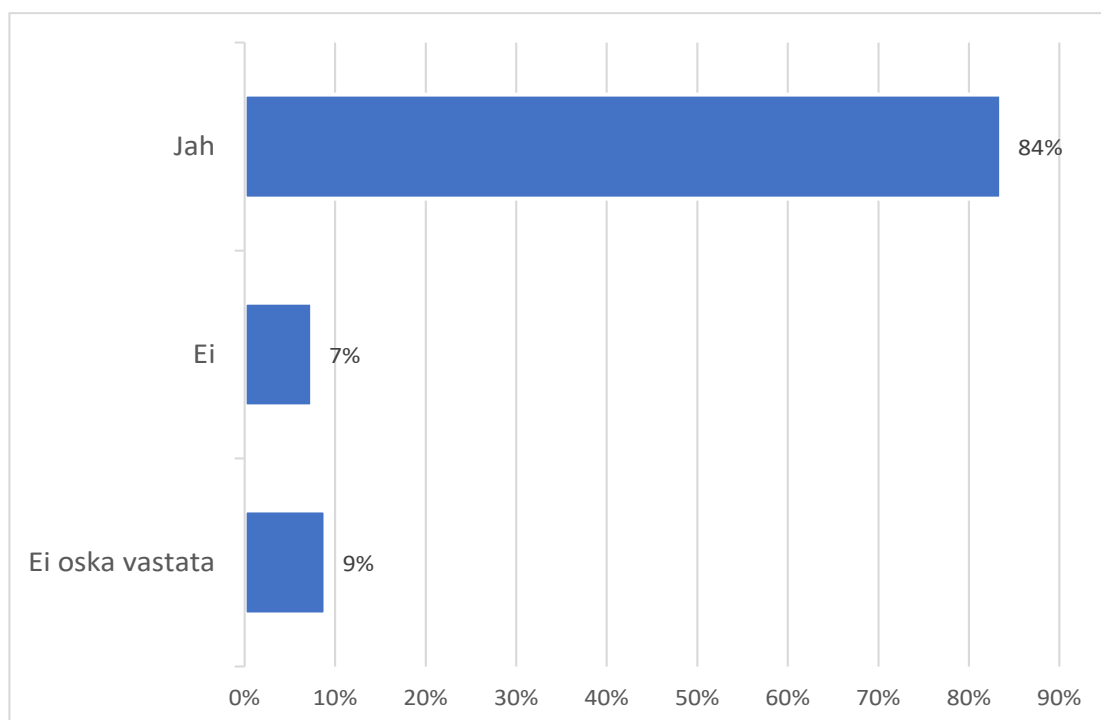
Lapse õigused

Eesti on ÜRO lapse õiguste konventsiooni (1989) ratifitseerinud 1991. aastal ning on oluline, et lapse õigused oleksid tagatud nii seadusandluses, töös lastega ja laste heaks ning ka ühiskonna tasandil laiemalt.

Laste endi teadlikkus laste õigustest on nende osalemise üks eeltingimusi. Seda kinnitas ka käesolev uuring. Võib järeldada, et käesolevas uuringus osalenud lapsed on küll teadlikud lapse õigustest, kuid nad ei nimetanud eeskätt asendushoolduse korraldusega või teenusel viibimisega seonduvaid lapse õigusi. Lapse õigustest on nad kuulnud koolis õpetajatelt, asenduskodu kasvatajatelt, lastekaitsetöötajailt ja politseinikelt. Samuti mainiti lastekaitse kodulehekülge.

„Kas Sa oled kuulnud lapse õigustest?“

Joonis 1. Kas Sa oled kuulnud lapse õigustest? (n = 67)

Ankeetküsimustikule vastanutest 84% on kuulnud lapse õigustest, 7% ei ole kuulnud lapse õigustest ning 9% ei osanud küsimusele vastata.

Võrreldes käesoleva uuringu tulemusi 2018. aastal tehtud lapse õiguste ja vanemluse uuringu ning Lastekaitse Liidu uuringu (2015) tulemustega, selgub, et asendushooldusel elavad lapsed on oma õigustest pigem teadlikud. 2018. aastal tehtud uuringu alaealistest vastajatest oli lapse õigustest kuulnud 70% ning ligi kolmandik kas ei olnud lapse õigustest kuulnud (7%) või ei osanud sellele küsimusele vastata (23%) (Anniste et al., 2018). 2015 aastal läbi viidud uuringus küsiti lisaks ka teadlikkust lapse õiguste konventsioonist, mille tulemusel tõdes 42% vastanutest, et nad ei ole rahvusvahelisest lapse õigusi koondavast dokumentist kuulnud.

Ka käesolevas uuringus vastasid lapsed, et nad on kuulnud lapse õiguste konventsioonist. Samas oli lapsi, kes kahtlesid ning ei osanud päris täpselt vastata, kas või kus on nad dokumendist kuulnud. Ühtlasi nimetasid lapsed, et ollakse küll kuulnud laste õigustest, kuid nad ei ole saanud õiguseid kasutada (vt näiteks 15-aastase

Linda selgitust allolevas kastikeses).

Kas te teate sellisest dokumendist nagu lapse õiguste konventsioon?

Kärt (10), Siim (10), Kadi (11): Eii!

Mart (14): Võib-olla olen kuulnud ühiskonna kuendas klassis – ma ei tea...

Sellest teate et lastel on õigused?

Kadi: Ee, jaa.

Mart: Jaa, vist.

Kärt: Mkm, ei tea.

Aga kas te teate, et inimestel on õigused?

Kärt: Ma arvasin alati, et täiskasvanutel on...

Mart: Kõigil on õigused! See on see, et lastel on õigused ja nii on ka kohustused!

Kärt: Ah, et me peame tuba koristama – õigus tuba koristada?

Mart: See on kohustus!

Siim: Õppida?

Mart: Sul on õigus saada targaks, ehk siis kohustus õppida.

Linda (15): ...olen kuulnud, aga ma pole päris saanud neid kasutada. Olen proovinud neid kasutada aga noh... ei ole midagi välja tulnud. No minu vanused võivad juba ise otsustada, näiteks et... paljusid asju. Näiteks see, et mul vahetati kool ära, aga ma ei tahtnud seda, aga mul ikkagi vahetati ära, nii et nagu jaa...

„Millised sõnad tulevad Sulle esimesena pähe, kui mõtled sõnapaarile „lapse õigused“?“

Küsimusele kogunes väga palju erinevaid vastuseid. Kõige rohkem mainiti õigust kaitsele (kaitse väärkohtlemise eest, turvalisus) ning õiguseid hoolitsusele ja arengule. Vähem mainiti oma autonoomia ja osalemisega seotud õigusi.

Õigus kaitsele: *Olla kaitstud igasuguse vägivalla ning väärkohtlemise eest / Minu kaitse / Ma olen kaitstud / Mul on turvaline / Olen teiste poolt austatud / Austan ennast ja teisi inimesi / Ei kiusa. Õeldi, et lastele ei tohi liiga teha.*

Hanno (12): Lapse õigus on see, et täiskasvanutele ei tohi lapsed tegelikult vastu haukuda ja täiskasvanud ei tohi lapsi lüüa... siis 20 aastat tagasi niimoodi tohtis last panna nurka... no siiani võib olla tohib – seda ma täpeselt ei tea, aga ei tohi lapsele liiga teha – seda ma tean. See on laste õigustes kirjas!

Lapse õigustega tekkisid vastanutel seosed ka lapse õiguste eest seisvate **institutsioonide ja seadustega:** *Laste ombudsman, lapse õiguste konventsioon, põhiseadus / lasteabi (x2) / lastekaitse.*

Õigus hoolitsusele, arengule: *Mängimine / Tervis / Areng / Toit/ söök / Hoolitsus / See, mida laps peab tegema, ja see, mida lapsele peab võimaldama – õppimine, tasuta söök, tasuta riided / Lastele kuuluvad õigused näiteks, et lapsele on õigus magada, mängida, puhata, süüa ja lõbutseada / Riided / Huvid / Sõbrad, suhtlus, huviringid / See, mis mul on õigus saada.*

Nii intervjuudes kui ankeetküsimustiku vastustes jäi kõlama õigus **haridusele või õigus käia koolis**. Samas seoti õigust haridusele ka **kohustusega** koolis käia. Näiteks öeldi: *See, et koolis peab käima / Lapsed peavad vähemalt lugema kaks korda päevas. Seega võib järeldada, et lapsed on teadlikud, et iga õiguse sees on peidus ka kohustus. Lisati ka: See, mis laps peab järgima / Reeglid. Mitmed lapsed mainisid ka õigust üles kasvada oma peres; kodule (x2) ning õigust olla armastatud. Siinkohal on sobiv selgitada, et analüüsides laste vastuseid, oli küllaltki keeruline kindlaks teha, kuidas mõista seda mitmete laste nimetatud õigust – õigus olla armastatud. Ühest küljest paistis, et siin on tegemist laste sügavalt fundamentaalse vajadusega, sealhulgas armastava hoolitsuse vajadusega. Ja lapsed ütlevad, et neil on õiguse sellisele armastavale hoolitsusele. Samas saab järeldada, et õigus olla armastatud seostub ka autonoomia ja osalemisega seotud õigusega: et last väärtustatakse sellisena, nagu ta on.*

Autonoomia ja osalemisega seotud õigused: *On inimõigused, mis kehtivad kõigile lastele hoolimata tema vanusest, soost / Õigus vabadusele / Õigus enda arvamusele / Õigus valikutele / Õigus oma enda elule / Sõnavabadus / Õigus olla laps / Lapse õigused ehk mis on minu õigused ja mida ma võin teha / Laps saab ise otsustada / Minu õigus / Milliseid tegevusi tohib laps teha (või lapsel on õigus teha).*

Mitu last nimetas veel õigust **privaatsusele:** *Privaatsus. Laps otsustab, kas keegi võib ta toas käia / Rahu / Жизнь спокойная могу этим воспользоваться (tlg: elada rahus, saan seda kasutada).*

Kuus ankeetküsimustikule vastanut **ei teadnud, ei olnud kuulnud või ei osanud küsimusele vastata** ning üks vastanu mõtiskles: *Mõtlen miks on lapse õigused?*

Kokkuvõttes võib öelda, et sõnapaariga „lapse õigused“ seostusid lastele kõige enam kaitsega seotud õigused (nt kaitse väärkohtlemise eest, turvalisus) ning mainiti ka hoolitsuse ja arenguga seotud õiguseid (nt toit, puhkus, mäng, haridus). Samas autonoomia ja osalemisega seotud õigusi toodi välja kõige vähem. Nii varasemalt läbi viidud kui ka käesoleva uuringu tulemused kinnitavad, et kuigi laste teadlikkus lapse õigustest on paranenud, tuleb siiski jätkata selleteemalist teavitustööd.

„Kas Sa tahaksid, et Sinu arvamust küsitakse mõne asja kohta rohkem? Kui jah, siis kes võiks küsida ja mille kohta?“

Lapse arvamuse väljaselgitamine ning seisukohtadega arvestamine on üks LÕKi üldpõhimõtetest (artikkel 12). Last puudutavates küsimustes tuleb täiskasvanutel lapse arvamust küsida, anda võimalus tal oma seisukohta avaldada, see ära kuulata ja sellega arvestada. Antud põhimõtet peab rakendama kõikides lapse elu puudutavates küsimustes.

Ankeetküsimustiku tulemustest selgus, et 19 last (26%) **ei taha, et nende arvamust rohkem millegi kohta küsitakse** ning 7 vastanut (10%) leidis, et nende arvamust **küsitakse piisavalt:** *Ma ei arva, et minult peaks küsima mõne asja kohta rohkem minu arvamust kuna minult küsitakse alati minu arvamust / Minu arvamus juba küsitakse piisavalt / Ei tunne hetkel / Ma ei oska öelda, tundub minu arvamust küsitakse / Minuga arvestatakse / Ei, küsitakse piisavalt / Все нормально (tlg: kõik normaalne).*

13 last (20%) **soovis, et nende arvamust küsitaks rohkem**, kuid ei täpsustanud, kes võiks küsida ja mille kohta: *Tahan aga ei tea mille kohta / Jah, võiks küsida, aga hetkel ei tule pähe ühtegi head asja mille kohta võiks küsida ja kes / Jah, mõnikord / Võiks küll / Tahan.*

Seega oli tähelepanuväärne, et suur osa lastest soovib, et neilt ei küsitaks enam millegi kohta. Võimalik, et lastelt juba tõepoolest küsitakse palju nende arvamust ja seetõttu ei soovi lapsed millegi kohta enam arvamust avaldada. Samas võib see tulemus olla seotud ka sellega, et lastel on varasemast pigem halvad kogemused oma arvamuse avaldamisega ja/või nad on kogenud, et arvamust küll küsitakse, kuid nende arvamusel ei ole kaalu, aga sellel võib olla veel rida muid põhjuseid. Igaljuhul pälvib tulemus tähelepanu.

Nii intervjuudest kui ka ankeetküsimuste vastustest tulid välja järgmised teemad, mille kohta lapsed leidsid, et nende arvamust võiks rohkem küsida:

Minu elu ja igapäevane elukorraldus: *Täiskasvanud võiks küsida rohkem minu arvamust, mis kell magama peab minema / Vahest võiks küll, eriti kui see puudutab kuhugi minemist / Minu elu kohta / Jah, vahel söögi kohta / Toidutegemise kohta / Söök meie majas / Jah, trennide kohta*

Tulevik: *Kuidas edasi elada / Mis juhtub, kui saan 18-aastaseks.*

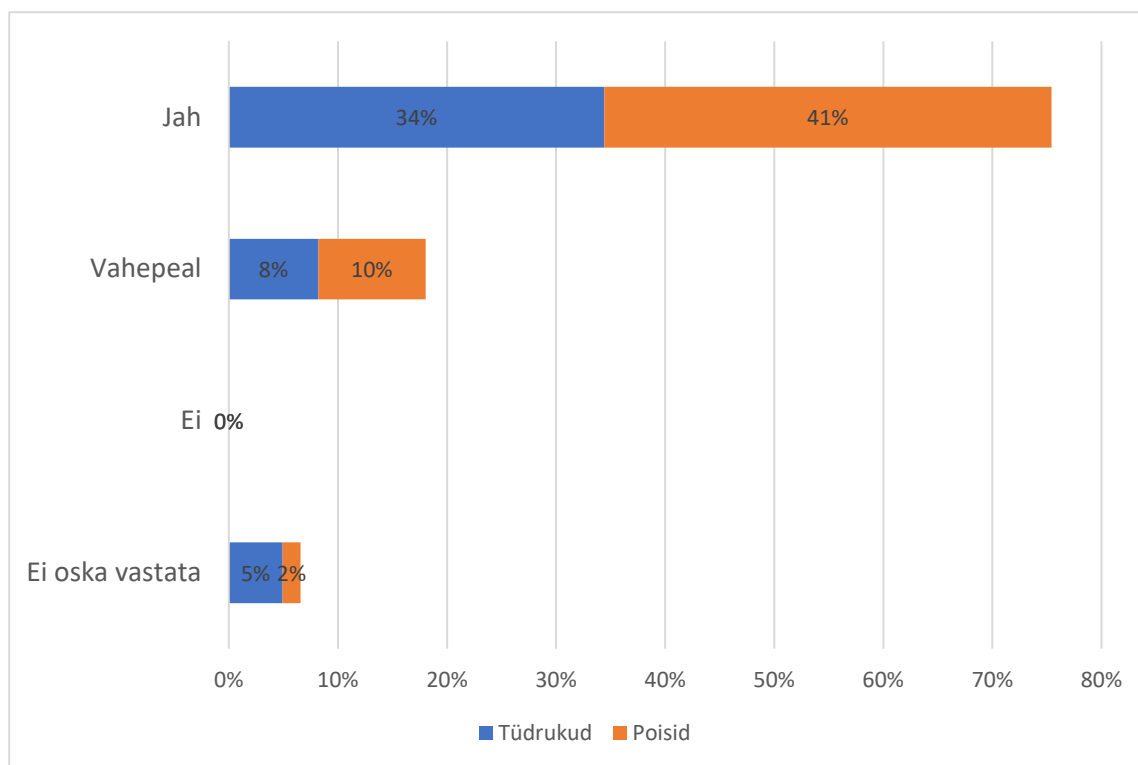
Lapsed leidsid, et nende **pere või perevanemad võiksid küsida rohkem nende arvamust:** *Isa ja ema iga asja kohta, kui nad tahavad / Ainult õed, vennad, isa, ema – usaldan neid kõige rohkem / Pereema / Meeldiks küll, kui perevanem küsib kuhu minna ja mida teha / Tahaksin, et õde küsiks rohkem minu arvamust.*

Samuti võiks rohkem nende arvamust küsida **lastekaitsetöötajad ja õpetajad koolis.**

Linda (15): Nagu laste õigused võiks olla, et küsitakse, kas ikka nagu... kas sa tahad ikka seda või sa tahad midagi teist või sa tahad samat asja, et mitte nagu, lihtsalt nagu teha oma käe järgi – ei küsita meilt nagu, mida me teeme ja nii.

„Kas Sinul on keegi, kelle poole oma murede ja rõõmudega pöörduda?“

Joonis 2. Kas Sinul on keegi, kelle poole oma murede ja rõõmudega pöörduda? (n = 61)

Asendushooldusel elavate laste uuringust selgus, et 75% lastel on keegi, kelle poole oma murede ja rõõmudega pöörduda, ning 18% saavad vahepeal kellegi poole pöörduda.

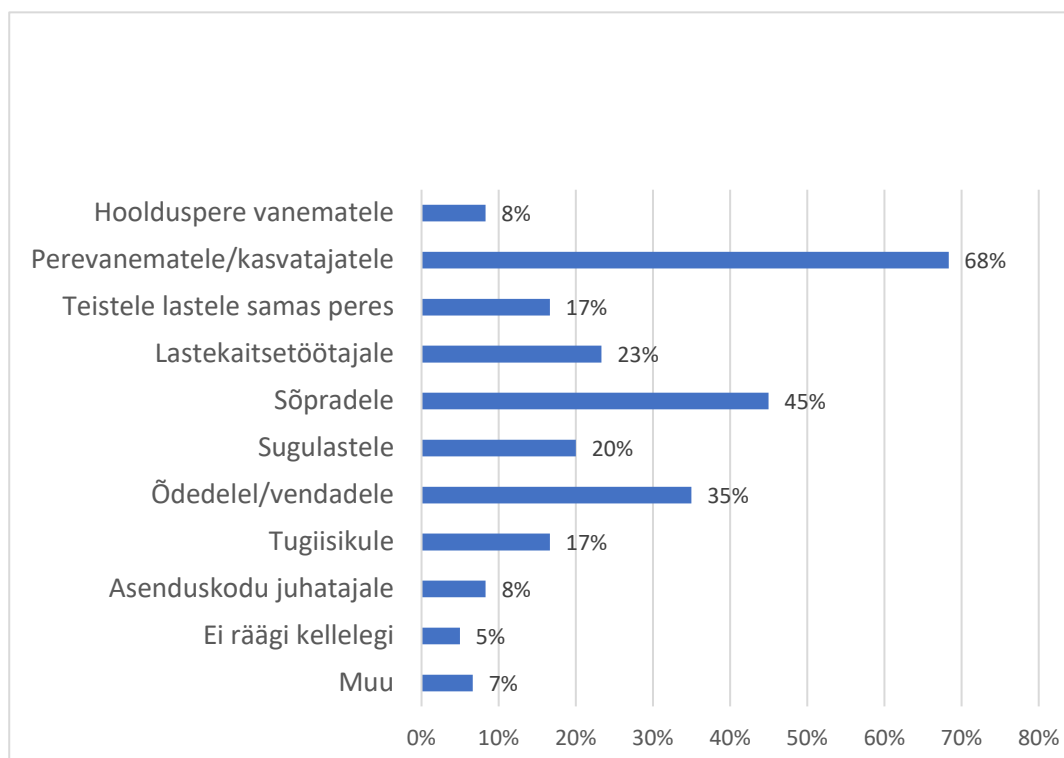
Ka intervjuudes osalenud lapsed tõdesid, et nad saavad vajadusel alati kellegi poole pöörduda, aga tuleb ette olukordi, kus nad eelistavad pigem üksi olla. See, kas oma rõõme ja muresid soovitakse kellegagi jagada, sõltub konkreetsest teemast ja enesetundest.

Lapse õiguste ja vanemluse monitooringu (2018) tulemustest selgus, et iga kaheksas laps (12% vastanutest) tunneb iga päev, et on üksik ning tal pole kellegagi oma murest rääkida. Lastekaitse Liidu uuringu „Lapse osalemine pereelus“ tulemused näitasid, et 6%-l vastanutest ei ole kedagi, kelle poole oma muredega pöörduda. Käesolevas uuringus ei vastanud ükski laps, et tal ei ole kedagi, kellele oma muredest ja rõõmudest rääkida. Seda tulemust võib pidada positiivseks.

„Kellele Sina oma muredest ja rõõmudest räägid?“

Eelneva küsimuse vastustest selgus, et asendushooldusel kasvavatel lastel on olemas lähedased või vähemalt keegi, kellele oma muredest ja rõõmudest rääkida. Täpsustasime, kelle poole lapsed enamasti pöörduvad, ja selgus, et lapsed peavad kõige usaldusväärsemaks enda kasvatajaid, pere- või kasuvanemaid.

Joonis 3. Kellele Sina oma muredest ja rõõmudest räägid? (n = 60)

68% ankeetküsimustikule vastanutest räägib oma muredest ja rõõmudest perevanematele või kasvatajatele. See moodustab 76% asenduskodus elavate laste vastustest. Ka intervjuudes tõid asenduskodu lapsed esile usaldusväärseid kasvatajaid ja perevanemaid, kelle poole saab pöörduda. Veel mainiti oma ema ja isa, vanaema ja poiss-sõpra.

8% ankeetküsimustikule vastanutest, aga 50% hoolduspere elavatest lastest räägib oma muredest ja rõõmudest hoolduspere vanematele – ka intervjuudes mainiti, et kasuema on see, kellega lapsed oma muresid ja rõõme arutavad.

45% vastanutest jagab oma isiklikku elu sõprade ja 35% õdede-vendadega. Ka intervjuudest selgus, et lapsed, kellel on õed-vennad, usaldavad neid kõige rohkem.

23% ankeetküsimustikule vastanutest räägib oma rõõmudest ja muredest lastekaitsetöötajale. Intervjuudes osalenud lapsed ütlesid, et lastekaitsetöötajat küll usaldatakse, kuid oma muredest talle ise pigem ei

Kas saate oma lastekaitsetöötajaga läbi?

Lapsed: Jaa.

Kas saate temaga nii hästi läbi, et helistate ise ka, kui mingisugune mure?

Kadri (15): Aa, ei!

Liisi (15): Mkm.

Aga kui oleks mure, siis saaksite helistada?

Kadri: Ma ei tea.

Liisi: Ta käib meil ainult mingi kaks korda aastas võib-olla...

Liisi: See ongi umbes mingi kümme minutit.

Triin (13): Kakskümmend.

Tunnete, et saate teda usaldada?

Kadri: Jaa.

Joosep (15): Ei.

Triin: Natuke.

Mari (15): Pigem ei.

Miks on tunne, et ei saa?

Kadri: Me ei tunne teda väga... nagu kui ta käib ainult kaks korda aastas külas.

Liisi: Ja siis, kui ta räägib kümme minutit, siis ei tundu, nagu räägiks sõbraga või.

Triin: Jah.

Kas ta võiks rohkem käia külas?

Joosep: Mul ükskõik.

Liisi: Nagu see ei anna meile midagi, kui ta külas käib.

räägita. Hooldusperedes elavad lapsed suhtlevad lastekaitsetöötajaga vähe – suhtlus käib pigem kasuema vahendusel ja lastekaitsetöötajaga lapsed ise suhelda ei soovi. Asenduskodus elavad lapsed suhtlevad rohkem oma lastekaitsetöötajaga kui hooldusperedes elavad lapsed. Siinjuures toodi välja, et lastekaitsetöötaja uurib pigem lastelt ise (mitte lapsed ei võta lastekaitsetöötajaga ühendust), kuidas neil läheb ning kas ta saab neid aidata. Selgus, et neil puhkudel, kui laps kohtub lastekaitsetöötajaga harva (nt kaks korda aastas), ei anna temaga suhtlemine lapsele midagi olulist elus juurde. Samas, kui lastekaitsetöötaja tunneb lapse vastu siiralt huvi ja suhtleb sagedamini kui seaduses ette nähtud kaks korda aastas, siis äratav ta lastes usaldust. Ühtlasi teeb lastekaitsetöötaja laste jaoks usaldusväärseks see, kui ta tegutseb lapse soovide ja vajaduste kohaselt, nagu allolevates näidetes välja toodud.

Lisaks rääkisid lapsed sellest, et neile meeldib, kui lastekaitsetöötaja on „kiire ja arukas“ ning tegeleb laste jaoks oluliste küsimuste lahendamisega. Näiteks, mitmed lapsed on soovinud teada saada, kuidas läheb nende vanematel ja teistel lähisugulastel, või saada kontakti oma vanemaga. Võib järeldada, et lapsed hindavad kõrgelt, kui lastekaitsetöötajad aitavad neid nendes küsimustes. Siinjuures on oluline, et suheldaks laste endiga, mitte vaid kasvataja, pere- või hooldusvanema vahendusel. Siiski on viimati nimetatud täiskasvanutel samuti oluline roll laste jaoks olulistele küsimustele vastuste andmisel ja laste aitamisel.

Nele (13): No ta vahepeal on küsind, kuidas mul läinud on ja... Siis vahepeal küsiti minu vanemate kohta... Ja et kuidas mul siin läheb ja... Ma ütlesin, et kõik läheb hästi ja... Vahepeal me käisime ka Tartus, selle psühholoogi juures rääkimas – kui ma olin veel metsik.

Psühholoog aitas sind?

Nele: Väga palju – olen muutunud – olen väga tubli siin.

Lastekaitsetöötajat saad usaldada?

Nele: Saan usaldada – ma mäletan seda, kui ta ütles mulle, et keda ma igatsen. Ma ütlesin, et igatsen oma isa ja siis ta nagu helistas mu isale ja isa tuli siia.

Linda (15): Kui ma midagi küsin, siis ta kohe nagu teeb... Ta on hästi kiire ja hästi arukas, et mulle täiega meeldib see lastekaitse, kes mul nüüd on... eelmine lastekaitse... kui ma midagi küsisin talt, kui ta tegi üldse seda, siis ta tegi paari nädala pärast seda või kuud hiljem. Näiteks ma küsisin terve see aeg, mul polnud isa ja ma tahtsin üles leida teda – temaga suhelda ja nii, et see vana lastekaitse näiteks ütles, et pole võimalik ja nüüd kui mul see uus on, ja ma küsisin siis talt – juba ülejärmisel päeval ma sain oma isaga kokku. Me oleme isegi teind niimoodi, et mul oli emaga, noh päris emaga natuke muresi ja siis me kasuemaga helistasime talle ja ta aitas kohe. Et ei olnud, et aa, mingi saja aasta pärast teeb või nii, et ta kohe nagu aitabki, kohe kui tal nagu vaba aeg on, väike vaba aeg ja nii.

Kas tema käib sul ise ka külas või helistab? Kuidas see suhtlus on?

Linda: No ta helistab kasuemale ja noh ta käib külas ja käis mu sünnipäeval viimati ja noh siis kui arenguestlused on jah...

Ja kui sul läheb halvasti, siis ta tegeleb selle murega ja proovib seda lahendada?

Linda: Jaa, vähemalt proovib lahendada jah.

Küsib sinult ka, et kuidas seda võiks lahendada siis?

Linda: Jaa, ikka alati mult, et kuidas sina tahad, et edasi läheks või nii.

Tundub, et sa saad osaleda nii-öelda oma elus.

Linda: Jaa.

Kas sulle vahepeal tundub et lastekaitse võiks sinu asjadest sinuga otse ka ju rääkida?

Linda: Mulle sobib praegu, nii nagu praegu on – sest kasuema oskab kuidagi teistmoodi minuga rääkida. Isegi kui ta ütleb mulle midagi väga kehvasti nagu, et nüüd on nagu hästi kehvasti, siis ta nagu oskab kuidagi mind maha rahustada või nii, aga see minu lastekaitse, kes ei ole mulle põhimõtteliselt nagu mitte keegi – ainult inimene, kes minu eest nagu teeb mingeid asju, siis tema näiteks ei oska mind rahustada maha ja nii...

Elukohta vahetus

2020. aasta andmete põhjal on ligi kolmandik asendushooldusel olevatest lastest kuni 10-aastased, kolmandik 11–14-aastased ja enam kui kolmandik on vanemad kui 15-aastased. Viimastel aastatel on vähenenud asutusepõhisel asendushooldusel nooremate laste osakaal, kuna neile on suurem tõenäosus leida hoolduspere ning suunata nad perepõhisele asendushooldusele. 2020. aastal oli kuni 2-aastastest lastest 75%, 3–6-aastastest 69% ja 7–10-aastastest 63% perepõhisel hooldusel (Sarv, 2021).

Palusime ankeetküsimustiku vastajatel mõelda ajale, mil nad (viimasel korral) kolisid ja praegusesse perre (elukohta) elama läksid.

„Kui vana Sa siis olid (kui viimati elukohta vahetasid)?“

Keskmine vanus, millal ankeetküsimustikule vastanud viimati elukohta vahetasid, oli 8,5 eluaastat.

Kõige noorem, kes elukohta vahetas, oli 1-aastane (nüüd 15-aastane) – tüdruk on ühe-aastaselt läinud asendus- või perekodusse ning ei ole kordagi pärast seda elukohta vahetanud. Vastanute (n = 51) seas oli 12 last, kes on asenduskodusse läinud 5-aastaselt või nooremalt ning on praegu 12–19-aastased ega ole vahepeal elukohta vahetanud.

Vastajatest 22 olid 10-aastased või nooremad, kui vahetasid oma elukohta, ning 17 vastanut olid üle 10-aastased.

Ankeetküsimustikule vastajatest on hooldusperre läinud lapsed 4, 5, 6, 9 ja 16 aasta vanuselt.

Vaata täpsemalt: Lisa 7. Ankeetküsimustikule vastajate vanus viimase elukoha vahetuse ajal

Linda (15, asendushooldusel alates 1. eluaastast): Lastekaitse ütles mulle, et ta otsib nagu meie selliseid normaalseid inimesi, kes saaks meid nagu kasvatada ja muud sellist, aga nagu paljud nagu ei taha meiesuguseid lapsendada või paljud tahavad nagu neid väikseid beebisid. Keda saab väiksest saati kasvatada üles. Et meie vanuseid ei taheta enam...

Kunagi olid sina ka ju väike, kas sa mäletad, miks sa siis kasuperre ei saanud?

Linda: No siis mul oli see halb lastekaitse, see kes ei suhtlenud väga ja nii...

„Mis on esimesed tunded ja mõtted, mis Sulle praegu meelde tulevad?“

Ankeetküsimustikule vastanutest kümme **ei mäletanud** oma elukohavahetusest midagi: *See oli nii ammu, sest olin sellel ajal 3-aastane poiss / Ei mäleta enam, sest see oli üle kümne aasta tagasi / Ei meenu midagi / Ei oska öelda / Ei tule midagi meelde / See oli väga ammu, ei mäleta eriti / Olin nii väike ja ei mäleta seda aega kus tulin asenduskodusse elama.*

Mõnel lapsel olid vaid üksikud mälestused sellest päevast: *Ootas isa-mehe kuju / Oli imeilus ilm.*

Kadri (15): ma mäletan, et ma olin just mingi tugitoolis ema süles ja siis järsku tulid mingid politseid sisse. Ja siis võtsid mind ja siis ma pidin paljajalu kõndima lume peal.

Mitmed vastanud kirjeldasid **positiivseid tundeid**, mis neile meenusid seoses uue elukohaga: *Väga ilus maja ja palju ruumi kus mängida / Oli hea praegusesse peresse tulla / Olin õnnelik / Rõõmsad / Я была*

Mari (15): Ja, mingi 10 inimest lihtsalt tuli ja lendas sisse, et davai pange asjad kokku. Me ei saanud isegi mingeid asju kaasa võtta.

Kas küsiti, et kas te tahate asju kaasa võtta?

Mari: Ei, öeldi ka, et ärge võtke midagi. Ma panin väikest öde riidesse ja siis tuldi ukse taha.

рада уехать в новую семью-мне не нравилось в приюте и у меня дома (tlg: mul oli hea meel minna uude perekonda – mulle ei meeldinud asenduskodus ega ka oma kodus) / Огромная и красивая квартира, халявные деньги (tlg: väga suur ja ilus korter, niisama saadud raha) / Olin rõõmus et sealt ära sain.

Enamikku lapsi valdasid elukoha vahetuse ajal **segased tunded – leppimine ja paratamatus**: Mõnes mõttes tahaks ema juures elada aga samas ka peremajas kuna mõlemas kohas on hea olla / Mulle ei meeldinud alguses üldse siin, nüüd olen leppinud / Kõik läheb nagu minema peab / Tunded ja mõtted on normaalsed / Hirm, rõõm, kurbus / Saan hakkama ja seal on teisi ka / Ma olin häbelik, kartlik ja uudisimulik. Mu mõtted olid, aga kuidas teised mind siia võttavad ja kuidas hoolitsevad / Пережил не охотно, была легкая тревога. Но в итоге все оказалось хорошо. (tlg: kolisin vaevaliselt, entusiasmiga – oli kerge ärevus. Aga lõpuks kõik laabus) Mõned lapsed rääkisid sellest, miks nad nende arvates perest eraldati ja miks toimus elukohavahetus / Arvasin, et midagi minu vanematega seoses / ning räägiti ka, et ema ja isa jõid ning kaklesid.

Veel mäletati **hirmu, teadmatust ja soovi minna koju tagasi**: Olin hirmunud ja tahtsin väga koju tagasi minna oma vanemate juurde / Hirm / Ei tahtnud tulla päris kodust lastekodusse / Тоска, неопределенность в будущем (tlg: igatsus, arusaamatus tuleviku suhtes) / Tahtsin tagasi koju / Oleksin tahtnud koju tagasi / Kui aega ei saanud üldse tagada tahtsin koju ema/isa juurde / Страшно, хотела домой обратно, какие правила, стресс, трясло, хотела домой к родителям (tlg: hirmus, tahtsin tagasi koju, millised on reeglid, stress, värinad, tahtsin koju vanemate juurde) / Блострашно и надеялся налуче (tlg: oli hirmus ja lootsin parimat) / Я хотел жить у мамы, мне было плохо (tlg: ma tahtsin elada ema juures, mul oli halb).

Ja nimetati ka **kurbust**: Olid halvad tunded / Kiiresti ära / Kurbus / Elukoha muutus oli kurb / Ma ei tahtnud siia tulla / Печаль, неизвестность (tlg: kurbus, tundmatus) / Šokeeritud olin / Masendus, üksindus, tundsin ennast maha jäetuna kui kodust eemale viidi.

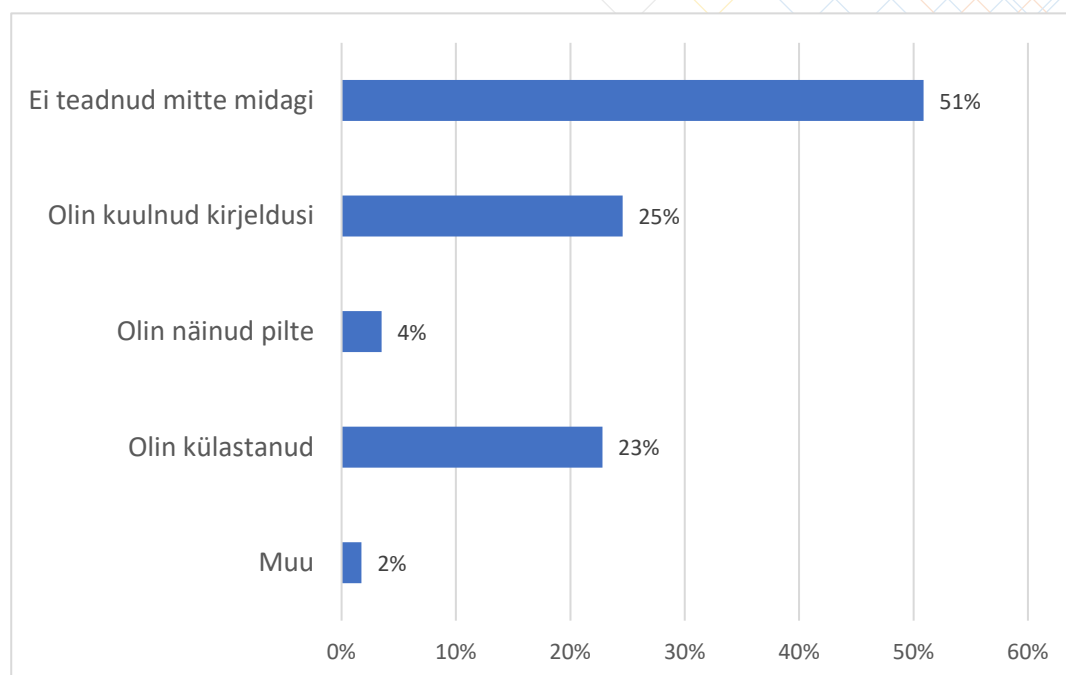
Saab järeldada, et enamikule lastest tuli perest eraldamine ja/või elukohavahetus ootamatult, neid valdasid segased tunded ja mõtted. Kusjuures ei tuntud huvi, kuidas laps end tunneb või mida mõtleb. Kui intervjuerija küsis, kes nendega rääkis perest eraldamise ja/või elukoha vahetuse ajal või kas ja kes küsis, kas lapsed teavad, miks see juhtus ja kuhu nad läksid, siis lapsed kas ei mäletanud või ei soovinud sellest rääkida. Intervjuerija ei läinud teadlikult selle küsimusega sügavamale, kuna see oli tundlik teema ning ei olnud seotud käesoleva uuringu küsimustega.

„Mida Sa teadsid oma uuest kodust enne kolimist?“

51% vastanutest ei teadnud enne kolimist oma uuest kodust mitte midagi. 25% vastanutest oli kuulnud kirjeldusi, 23% oli oma uut elukohta varem külastanud ning 4% oli näinud pilte.

Ankeetküsimustiku avatud vastusena lisati: Teadsin, et selles peres on rohkem minuvanuseid ja nooremaid lapsi.

Joonis 4. Mida Sa teadsid oma uuest kodust enne kolimist? (n = 57)

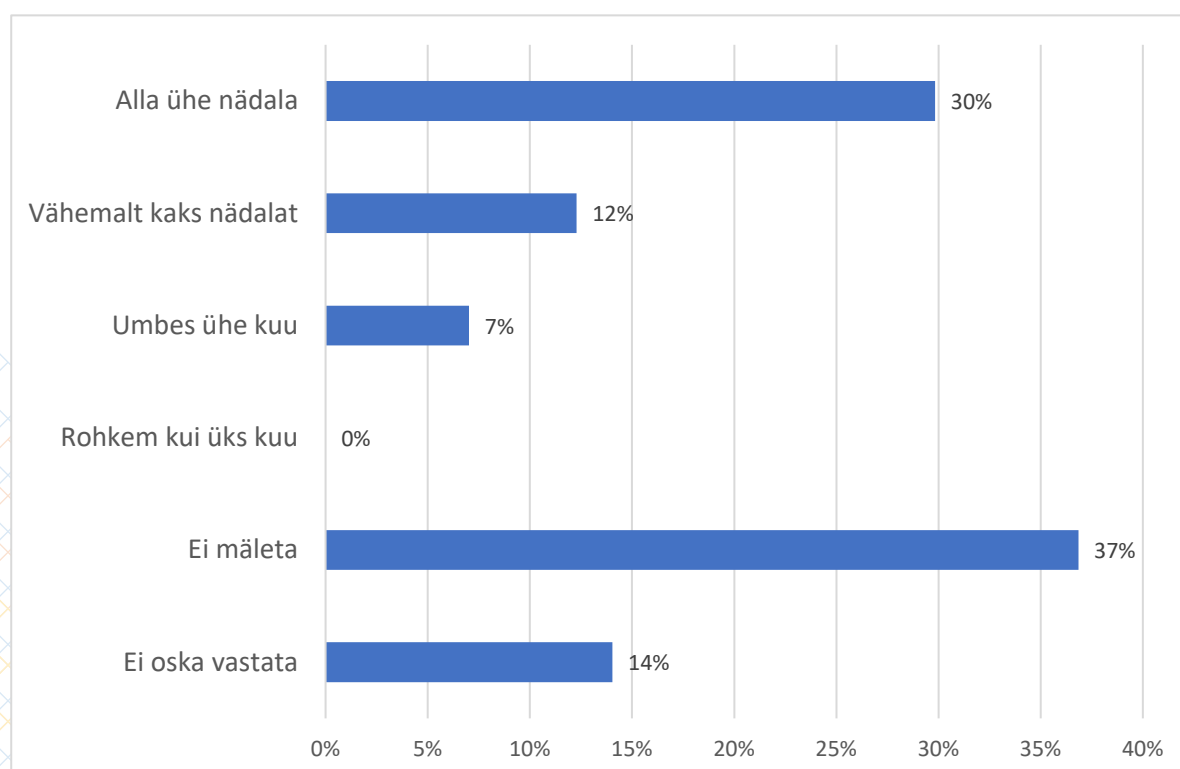

Intervjuude käigus räägiti, et mõni laps oli ise internetist asenduskodu kohta uurinud ja infot kogunud. Lapsed, kes on mitu korda asenduskodu vahetanud, olid erinevatest asenduskodudest teadlikumad ning seetõttu teadsid ka uuest elukohast rohkem.

Seega võib öelda, et kuna 51% vastanutest ei teadnud enne kolimist oma uuest kodust midagi ning vaid 25% vastanutest oli kuulnud kirjeldusi, seega üldiselt ei olnud lapsed saanud ka oma elukoha vahetuse teemal arvamust avaldada.

„Kui pikalt Sa oma viimasest kolimisest ette teadsid?“

Joonis 5. Kui pikalt Sa oma viimasest kolimisest ette teadsid? (n = 57)

Ankeetküsimustikule vastanutest 24% oli viimase kolimise ajal alla 5-aastased (vt Lisa 7. Ankeetküsimustikule vastajate vanus viimase elukohavahetuse ajal). Seetõttu on arusaadav, et suur osa sellele küsimusele vastanutest (37%) ei mäleta, kui pikalt nad oma viimasest kolimisest ette teadsid ning 14% ei vastanud sellele küsimusele.

Ankeetküsimustikule vastanutest teadis 30% kolimisest ette alla ühe nädala, 12% vähemalt kaks nädalat ja 7% umbes üks kuu varem.

Mitte ükski vastanutest (sh intervjuud) ei teadnud kolimisest ette pikemalt kui üks kuu.

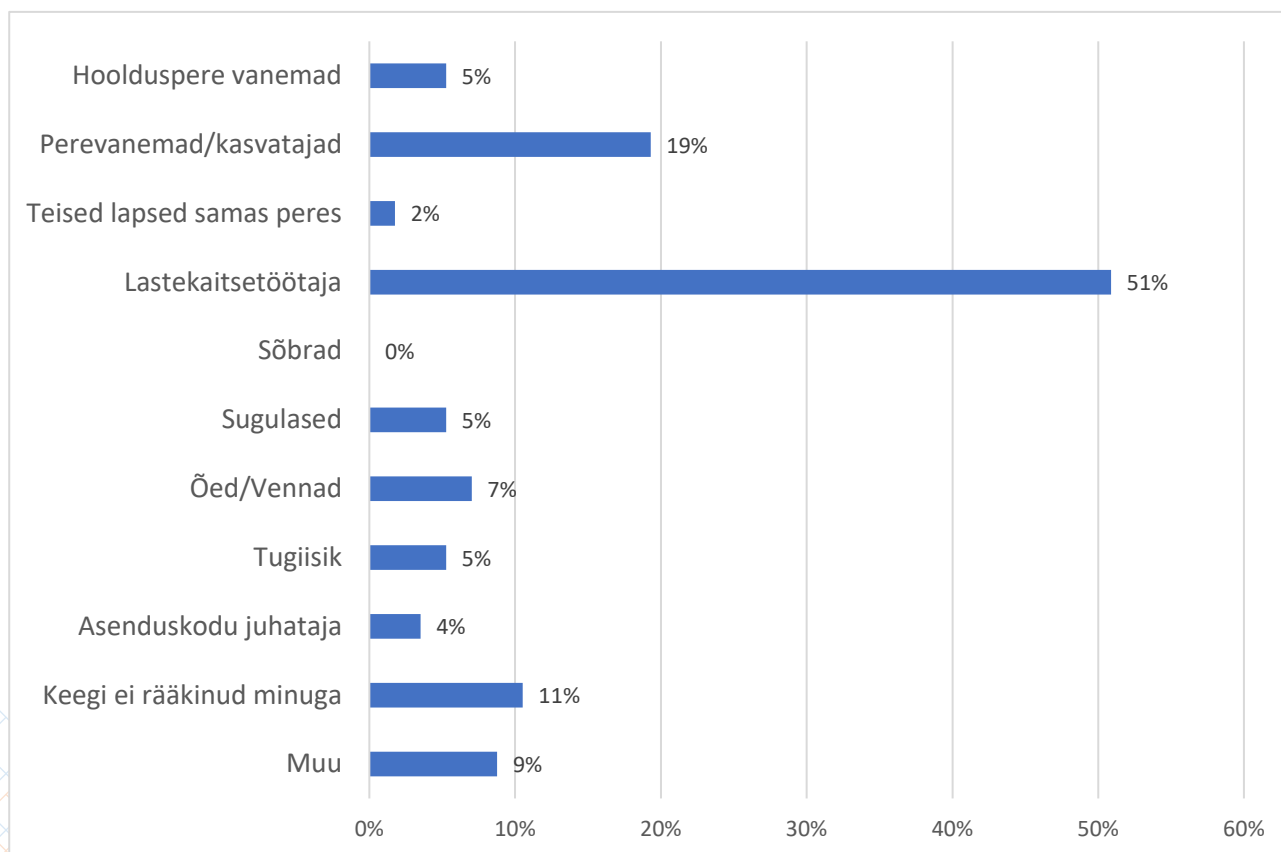
Intervjuudest selgus, et mitmed lapsed ei teadnud üldse kolimisest ega osanud seda ka oodata.

„Kes Sinuga Sinu kolimisest rääkis ja Sinu küsimustele vastas?“

Umbes poolte ankeetküsimustikule vastanud lastega rääkis kolimisest nende lastekaitsetöötaja (51%). Kolimisest rääkisid veel ka perevanemad/kasvatajad (16%), õed/vennad (7%), tugiisik (5%), sõbrad (5%), hoolduspere vanemad (5%), sugulased (5%), asenduskodu juhataja (4%) ja teised lapsed samast perest (2%).

11% lastest vastas, et keegi ei rääkinud temaga kolimisest ega vastanud küsimustele.

Joonis 6. Kes Sinuga Sinu kolimisest rääkis ja Sinu küsimustele vastas? (n = 57)

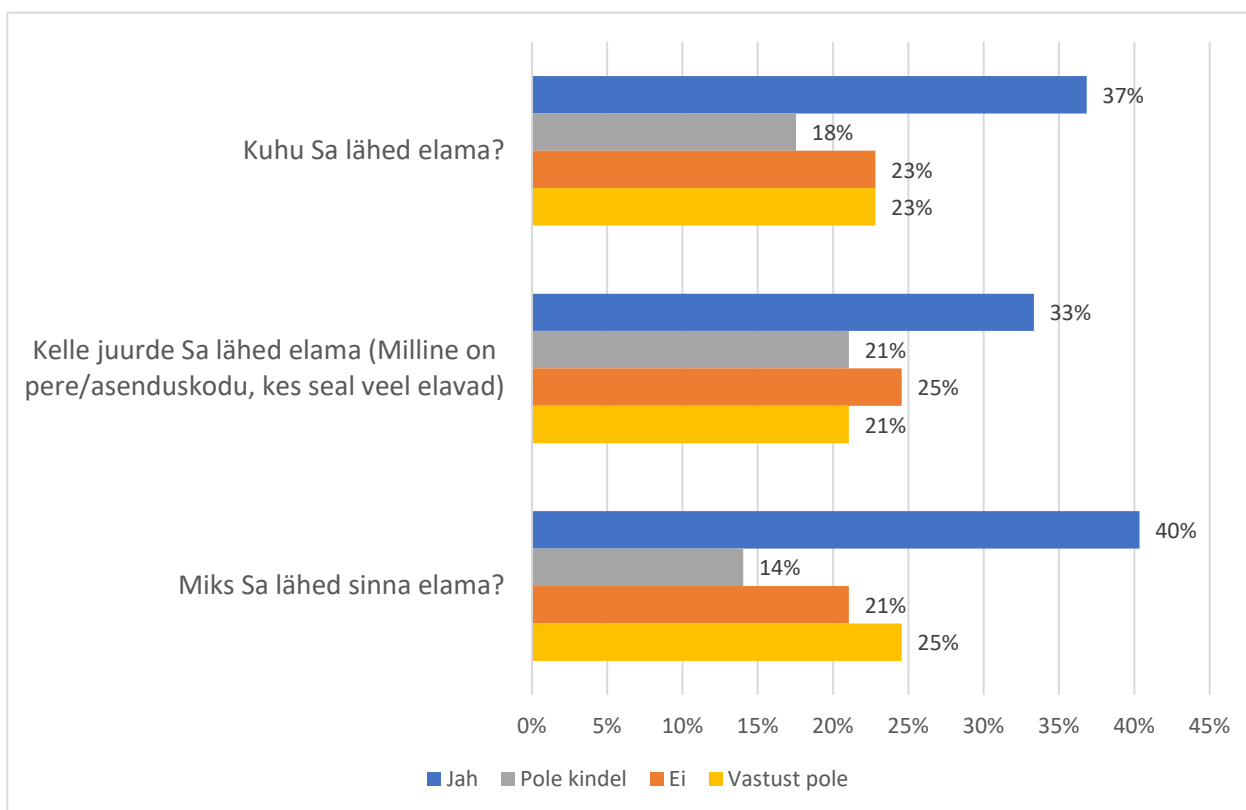
Lisaks (vastusevariant „muu“) mainiti *Ема / Іса* ja *работник* (tlg: töötaja). Mõned lapsed ei mäletanud, kas nendega kolimisest räägiti ja kes seda tegi. Lisaks mainiti veel, et *кõик juhtus оотаматult*. Ka vestluste käigus rääkisid paljud lapsed, et neile tuli kolimise hetk ootamatult ning nende mälestused selle kohta saadud infost on lünklikud.

Intervjuudest selgus, et kui alguses olid lapsed öelnud, et keegi ei rääkinud nendega, siis hiljem kasutasid nad ka sõnapaari „ei mäleta“. Küsimustele vastamise kohta öeldi, et sellel hetkel nad ei julgenud, ei osanud või ei teadnud küsida ning hiljem nad enam ei küsinud, sest ei teadnud, kas nad olid juba sellest teemast rääkinud. Osaliselt selgus, et lapsed ei küsinud ega rääkinud oma perest eraldamisest või uude kohta kolimisest seetõttu, et nad teadsid põhjust ja vastuseid.

„Kas Sa tunned, et Sinuga räägiti ja anti piisavat infot järgmiste küsimuste kohta...?“

Eelmise küsimuse vastuste sisu täpsustamiseks uurisime lastelt, milliste teemade kohta nad rohkem infot said.

Joonis 7. Kas Sa tunned, et Sinuga räägiti ja anti piisavat infot järgmiste küsimuste kohta...? (n = 57)

Ankeetküsimustiku vastused näitavad, et kõige rohkem (41%) räägiti lastega sellest, miks nad kolivad ja uude perre elama lähevad. 21% vastanutest olid aga kindlad, et sellest nendega ei räägitud.

37%-le vastanutest räägiti, kuhu nad elama lähevad, ja 33% sai infot selle kohta, kelle juurde nad elama lähevad.

Kas sulle selgitati, et miks sa siia tuled?

Siim (10): Ise tegin pahandusi...

Mart (14): Ma ei teaaaa, ma lihtsalt kodus vaata tegin midagi siis tuli ja siis tuli mingi valla sotstötaja või midagi. Tuli ja ütles, et me lähme kuhugi – võib ka nii öelda – korjati.

Aga siis teile anti teada, et miks teid ära tuuakse?

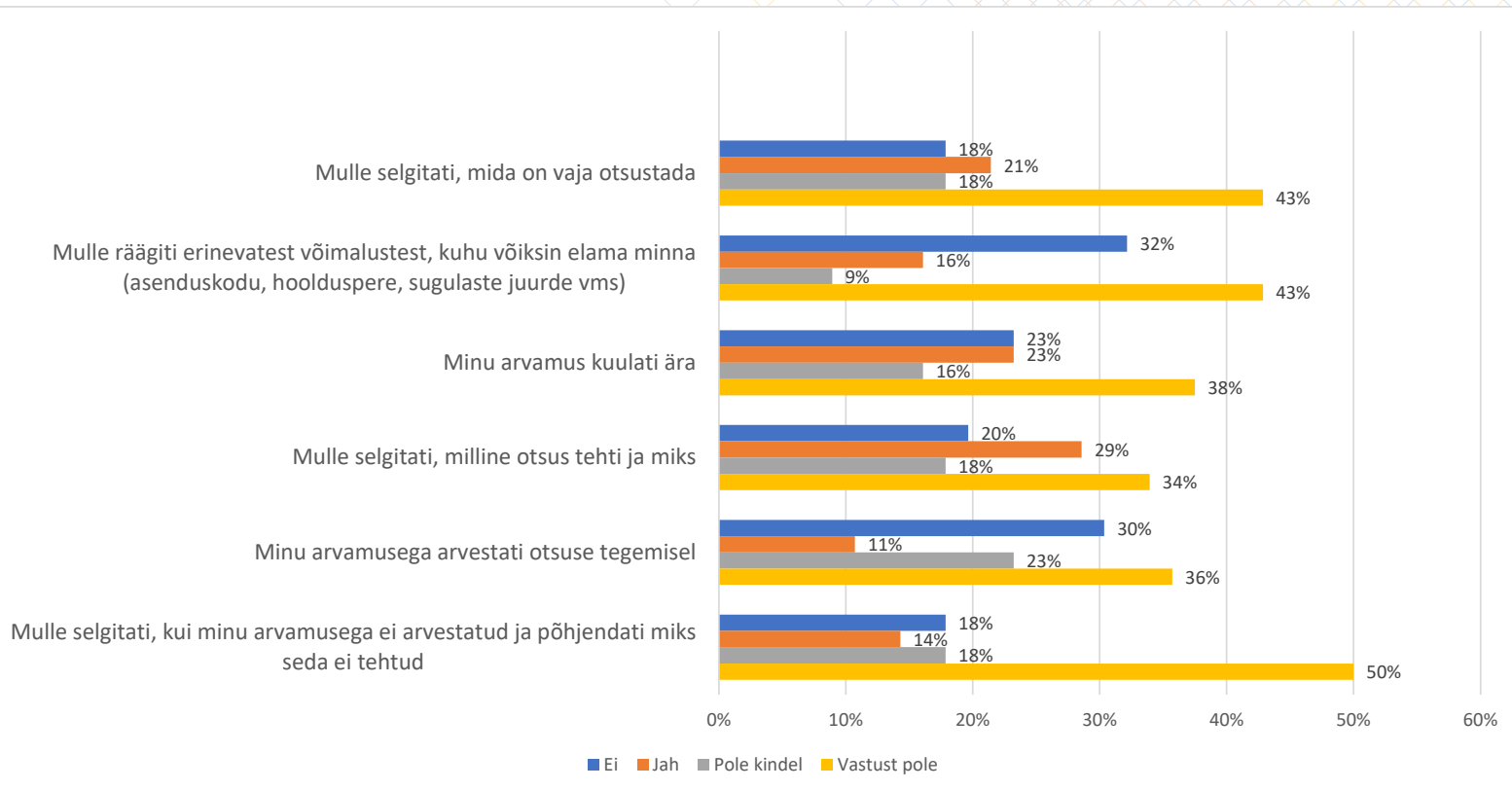
Mart: Me... ma eeldasin, et midagi oli vanematega seotud...

„Kuidas nägi välja Sinu suhtlus lastekaitsetöötajaga?“

Uurisime lastelt, kuidas nägi välja nende suhtlus lastekaitsetöötajaga – vastusevariantide nimetamisel järgisime Lasteks-is (2018) sätestatud ja SKA (2020) juhiseid.

Joonis 8. Kuidas nägi välja Sinu suhtlus lastekaitsetöötajaga? (n = 56)

Ankeetküsimustiku vastused näitavad, et lapsed ei ole olnud piisavalt kaasatud nende paigutust puudutavatesse otsustesse.

Arvi (15): Ma ei saanud ise valida – noh laps ei saagi valida, onju?

Vaid 16% vastajat ütles, et neile räägiti erinevatest võimalustest, kuhu nad võiksid elama minna, 9% vastajatest ei olnud kindlad, kas neile sellest räägiti või mitte. Intervjuudes osalenute sõnul neile valikutest ei räägitud.

Üks laps rääkis, et talle räägiti kahest võimalusest – kas jääda oma abivajava pere juurde või tulla pakutud perekodusse. Teisel juhul räägiti, kuidas anti valida, kas jääda kasupere juurde, kus piirati väga tugevalt lapse õigusi (vabadusele, suhelda pere ja sõpradega jne), või minna järgmisesse perre. Laps küll oli soovinud minna tagasi asenduskodusse, kus ta oli 10 aastat elanud ja mis asus tema tädi elukoha lähedal, kuid paraku ei olnud sinna vabu kohti, mida lastekaitsetöötaja talle ka selgitas (siit oli tekkinud ka valik oodata tugiperes ja mitte vahetada).

21%-le vastanutele selgitati, mida on vaja otsustada (18% ei ole kindlad), 23% vastanute arvamus kuulati ära (16% ei ole kindlad), 29%-le selgitati, milline otsus tehti, kuid vaid 11% leidis, et nende arvamusega ka arvestati. 30% vastanutest oli veendunud, et nende arvamusega ei arvestatud otsuse tegemisel.

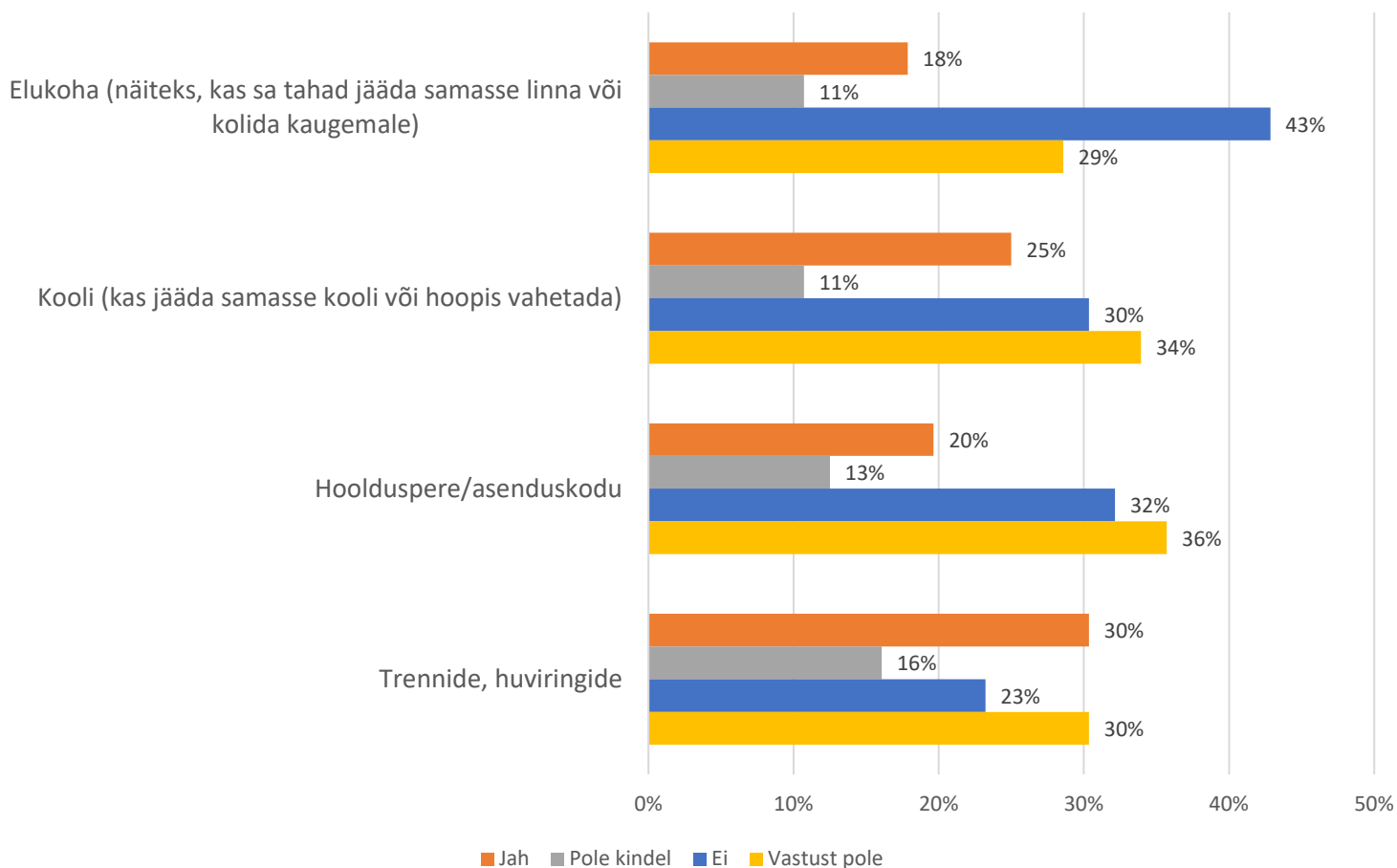
14% vastanutest ütles, et lastekaitsetöötaja põhjendas, miks nende arvamusega ei arvestatud.

„Kas lastekaitsetöötaja küsis Sinu arvamust järgmiste asjade kohta...?“

Uurisime täpsemalt, milliste last ja tema elukoha valikut mõjutavate faktorite kohta lastekaitsetöötaja lapselt küsis. Selgub, et kõige rohkem (30%) küsis lastekaitsetöötaja lapse huviringide kohta, 25%-lt küsiti, kas nad soovivad jääda samasse kooli või seda hoopis vahetada. 20% lastest vastas, et neilt küsiti hoolduspere või asenduskodu kohta, ja 18% lastest said avaldada oma arvamust, kas jääda oma kodukanti või kolida kaugemale.

Kahjuks aga oli vastanute seas ka neid, kes olid kindlad, et neilt ei küsitud ei kooli (30%), hoolduspere/asenduskodu (32%) ega ka elukoha (43%) kohta, kui tehti otsus nende paigutuse kohta.

Joonis 9. Kas lastekaitsetöötaja küsis Sinu arvamust järgmiste asjade kohta...? (n = 56)

Ka intervjuudest selgus, et lastele tuli paigutamise otsus ootamatult, neil oli pigem vähe infot.

Siiri (15): Mult küsiti, kas ma tahan maale puhkama minna, siis ma ütlesin jaa, ja kui, siis ma mõtlesin, et ma lähen oma tädi juurde, ja siis noh, ta ma siis ma nägin, et ma ei läind, aga siin oli ka üsna lõbus.

„Palun kirjuta lühidalt, mis oleks võinud olla teistmoodi Sinu kolimisega seoses?“

Ankeetküsimustikule vastanutest **ei mäletanud** oma kolimisest ega osanud seetõttu küsimusele vastata 13 last: *Ei mäleta täpselt / Olin nii väike ja ei mäleta sellest eriti / Не знаю (tlg: ma ei tea) / Ei oska öelda.*

Vaid väga väike osa vastanutest leidis, et kõik oli hästi: *Sobis / Kõik oli hästi / Уже ничего (tlg: juba mitte midagi) / Все было хорошо (tlg: kõik oli hästi) / Все бы было также и ничего бы не изменилось, даже, если бы я приехала сюда в карете (Kõik oleks olnud samamoodi ja ei oleks muutunud, isegi siis kui ma oleks siia tulnud vankris).*

Mitmed lapsed mainisid, et oleksid **tahtnud rohkem valikuid ning võib-olla mujale minna**: *Oleks pakutud valikuid, vbl mõni teine asenduskodu / Et oleks saanud jääda oma sõpradega samasse kooli edasi, tahtsin jääda Tallinnasse kuid seda minult ei küsitud / Arvamuse küsimine ning erinevate võimaluste pakkumine / Я хотела*

*остаться с мамой и бабушкой (tlg: ma tahtsin jääda ema ja isa juurde) / Ma ei tahtnud tulla / Oleks isa juurde saanud elama minna / Õigesse kasuperre oleks tahtnud minna. Kus ema ja isa ka / **vendadega oleks tahtnud kokku jääda – nad jäid tädi poole elama.***

Nii intervjuude kui ka ankeetküsimustike tulemused näitasid, et lapsed soovivad **rohkem infot ja varem oma kolimisest teada**: *Oleks hea olnud, kui saaks tutvuda uue koduga / Oleksid võinud mulle varem teada anda, et*

Kaisa (11): Noh, kui tuleb nagu elus mingi muutus, nagu noh sa elad kuskil ja sa pead kuhugi mujale minema elama noh nagu peres või niimoodi, et lähed teisse perre, siis tuleks nagu rääkida, et sa tead kuhu sa lähed või et nagu sa üldse tead, et sa pead ära minema ja siis sa nagu tead, et sa pead minema, mitte et sa lihtsalt nagu sind viiakse ja sa ei taha seda – et nagu peaks küsima ka – isegi kui sa ei saa, saa jääda, siis ikkagi nagu – ise võid ka küsida, et kas nagu võin jääda või pean minema.

ma pean kodust ära kolima / Oleks soovinud rohkem teada kuhu mind viiakse / Oleks võinud keegi selgitada, miks ma pean asenduskodusse

minema elama / Kui oleksin teada, kuhu lähen elama / Oleks tore, kui meie ja meiega oleks varasemalt tutvust teinud / Oleks soovinud, et mulle oleks rohkem selgitatud / Ma oleksin võinud seda varem teada saada / Oleks võinud ette teatada mitu päeva / Oleksid võinud varem ette teatada.

Samas üks laps tõi välja: **Oleks tahtnud ette teada ja oleks ära põgenenud.**

Kahjuks jäi mõnele lapsele **info arusaamatuks tema vanuse tõttu**: *Mulle räägiti paljudest asjadest aga ma olin liiga väike, et kõigest aru saada / Olin nii väike, et polnud minust rääkijat.*

Veel toodi välja: *Et ema oleks kõrval / Et vanemad oleksid võinud minu eest rohkem hoold kanda / Ei oleks pidanud olema politseid / Oleks tahtnud sealt varem ära minna / Toa valiku kohta, ei olnud oma tuba sisustada vastavalt minu soovile / Хотел бы лучший интернет в комнате (tlg: tahaksin paremat internetti toas).*

Intervjuude käigus rääkisid lapsed, kuidas mõni neist ei saanud piisavalt infot oma perest eraldamise, elukohavahetuse ega hooldusperre kolimise kohta, kuna nad rääkisid vaid vene keelt.

Ka teistest intervjuudest selgus, et lapsed, kes päritoluperes rääkisid vene keeles, seda asendushooldusel enam ei teinud ja seetõttu on paljud oma emakeele tänaseks unustanud.

Lastel oli kahju eelkõige selle pärast, et neil oleks võinud tänu keeleoskusele koolis kergem olla. Samas mainiti ka probleemi sugulastega suhtlemisel.

Liisi (15): Meile oleks võinud tulla, enne öelda nagu et viiakse ära, aga meile lihtsalt lennati koju

Mari (15): ...et üks päev enne oleks võinud öelda, või mingi rääkida meiega, et... aga lihtsalt tuldi. Liisi: Võiks olla see, et ennem lastega räägitakse, kuhu viiakse, sest nagu kui järsult ära viia siis nagu väga ehmatab või nii.

Triin (13): Minu arust see on imelik, et minna lihtsalt koju ja öelda et davai nüüd lähme lastekodusse ja kõik.

Mida te teadsite sellest kohast enne?

Marko (15): Ma ei tea, mitte midagi...

Uku (14): Me olime... vene keeles rääkisime, me ei saanud aru eesti keelest.

Kui vanad te olite?

Uku: Kuue-aastased.

Kas lastekaitse selgitas teile, et miks te siia tulete ja kuhu te tulete ja milline kasuema on...?

Uku: Mmmm, ma ei mäleta seda.

Aga kasuemaga saite enne kokku?

Uku: Ei.

Lihtsalt toodi siia üks päev ja...

Marko: Jah.

Uku: Mhm.

Ja kui te siia tulite, siis kasuema näitas teile seda kohta?

Marko: Jah, aga me ei saanud siis eesti keelest aru, me olime – rääkisime vene keeles. Ja siis õppisime eesti keele ära kuidagi.

Väga tublid. Aga praegu oskate vene keelt?

Uku: Väga vähe.

Aga kui teil oli küsimusi, siis kasuema vastas teile?

Uku: Nooo, midagi... Kui ta sai aru, siis vastas jah. Me rääkisime ju vene keeles.

Kas tunnete puudust ka sellest, et vene keelt ei oska praegu?

Uku: Jaa.

Marko: Jah, koolis oleks ka siis kergem veidike.

Uku: Tegelt oleks võinud...

Kristi (10): Tema, esimest korda, kui mind nägi, tuli mult kommi nõudma. Aga ma ei osanud eesti keelt siis, ma olin... ma olen venelane.

Kas sa oskad vene keelt?

Kristi: Vene keelt ma ei oska enam üldse.

Kas sina oskad vene keelt? (pöördun vanema venna poole)

Tõnis (13): Jah.

Aga sina tahaksid osata? (pöördun Kristi poole)

Kristi: Jaa, siis ma osaksin vanaemaga suhelda ja teiste sugulastega.

Kas sina, Tõnis, suhtled sugulastega?

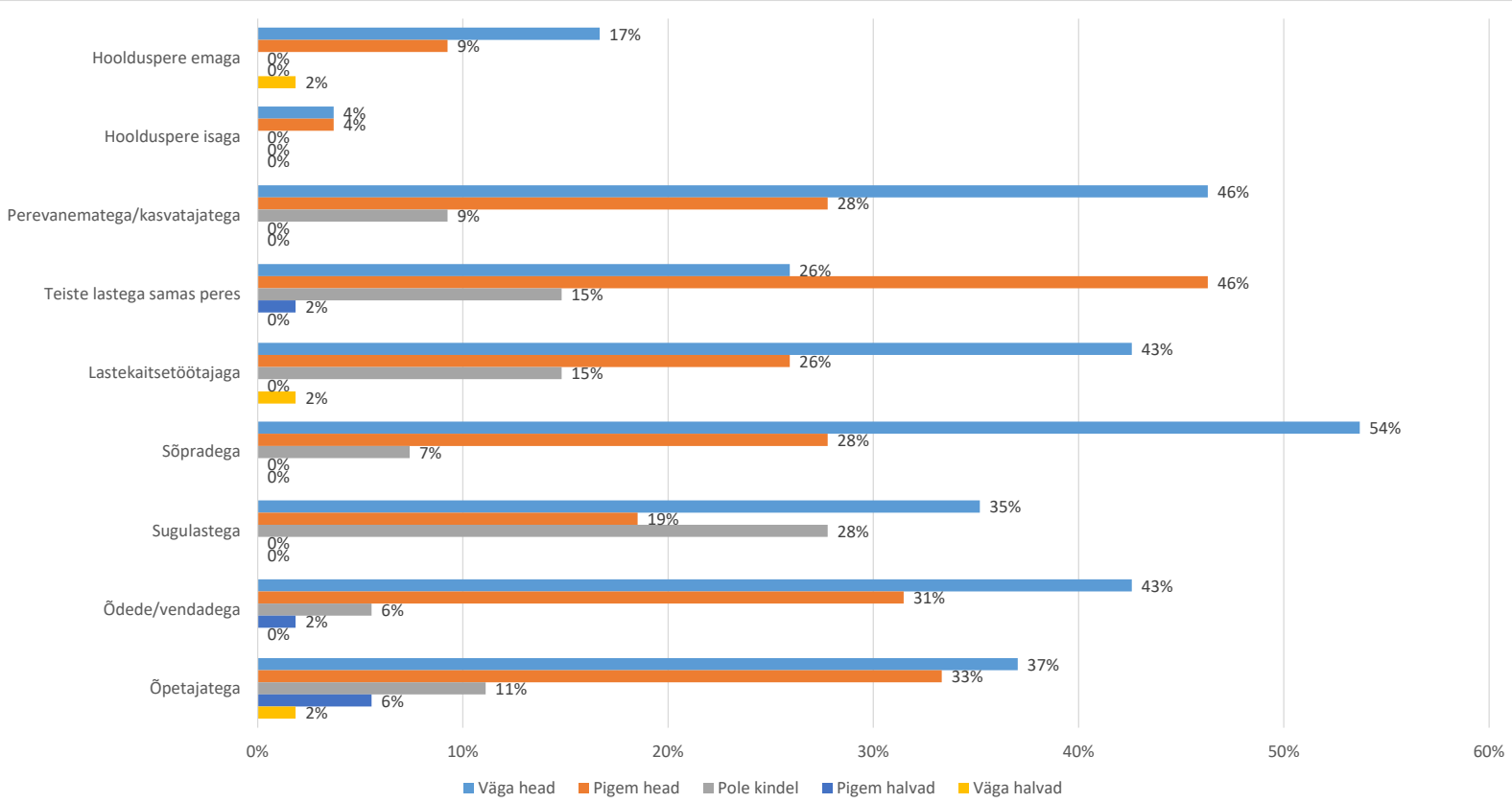
Tõnis: Jaa, vahepeal.

Kristi: Tema peab meile tõlkima, mis vanaema räägib. Ja ta peab vanaemale tõlkima, mis mina räägin.

Suhted

„Millised on Sinu suhted...“

Joonis 10. Millised on Sinu suhted... (n = 54)

Kõige paremaks peeti oma suhteid sõpradega – 82% vastanutest hindas oma sõprussuhteid väga heaks või pigem heaks. Kõrgelt hinnati ka oma suhteid perevanemate/kasvatajatega (46% väga hea; 28% pigem hea), õdede ja vendadega (43% väga hea; 31% pigem hea), lastekaitsetöötajaga (43% väga hea; 26% pigem hea) ja õpetajatega (37% väga hea; 22% pigem hea).

Oma suhteid lastekaitsega pidas väga halvaks vaid 1 ankeetküsimustikule vastanud laps. Ka mõned intervjuudes osalenud lapsed väljendasid oma rahulolematust. Põhjuseid oli erinevaid: liiga keeruline on ühendust saada, lastekaitse ei vasta kõnele (kas üldse või mitte piisavalt kiiresti); lastekaitse ei anna infot; lastekaitse ei tee seda, mida lapsele on lubanud. Samas väga paljud lapsed kiitsid oma lastekaitsetöötajat ning mõned lapsed

Kärt (10): Lastekaitset saab kindla pealt usaldada!

Mida ta saaks veel teha, et ta oleks nagu maailma parim lastekaitsetöötaja?

Kärt: Ta oleks palju parem, kui ta viiks mind lõbustusparki, siis ta oleks maaailma parim.

Kadi (11): Me võiks kuhugi minna, näiteks koos.

Tahaksid koos lastekaitsetöötajaga kuhugi minna? Kuhu näiteks?

Kadi: Näiteks kinno.

Mart (14): No arvesta, et tal on töö ka...

Siim (10): Vabal päeval.

Mart: No ma ei tea...

Kärt: Ma tahaks, et mul oleks selline elu, et ma saaks viia lastekaitsetöötajale iga päev kingitusi.

Mart: A mul tuli mõte: kuna alati lastekaitsetöötaja küsib, siis sama hästi võiks talt ka küsida, kuidas tal läheb.

Kärt: Mhm.

Siim: Ma olen küsinud.

Mart: Nagu näiteks, kuna ta küsib alati meil, siis me võiks talt küsida samu küsimusi, mis ta meilt.

soovisid temaga ka lähedasemaid suhteid.

Samuti näitasid uuringu tulemused, et just asenduskodudes elavad lapsed on oma lastekaitsetöötajaga rahulolematumad kui hooldusperedes elavad lapsed. Asenduskodudes korraldatud vestlustes oli näha, kuidas lapsed võrdlevad teineteise lastekaitsetöötajaid ning näevad, kuidas lapsi koheldakse erinevalt. Näiteks on ühtedel lastel tihedamini uus ja parem telefon, mõni laps saab lastekaitsetelt ka sünnipäevaks kingitusi ning teda külastatakse erilistel tähtpäevadel (näiteks lasteaia/kooli lõpetamine jne).

Hoolduspere lapsed hindasid oma suhteid teiste pereliikmetega (hoolduspere ema ja isa ja teiste lastega) kõrgelt (heaks või pigem heaks). Ka asendus- või perekodudes on suhted head. Enamik asenduskodus elavates lastest hindasid oma suhteid kasvatajatega väga kõrgelt (25 last hindas väga heaks ja 15 last pigem heaks). Ka intervjuudest selgus, et lapsed räägivad oma muredest esmalt kasvatajatele ning leiavad, et saavad oma kasvatajaid usaldada.

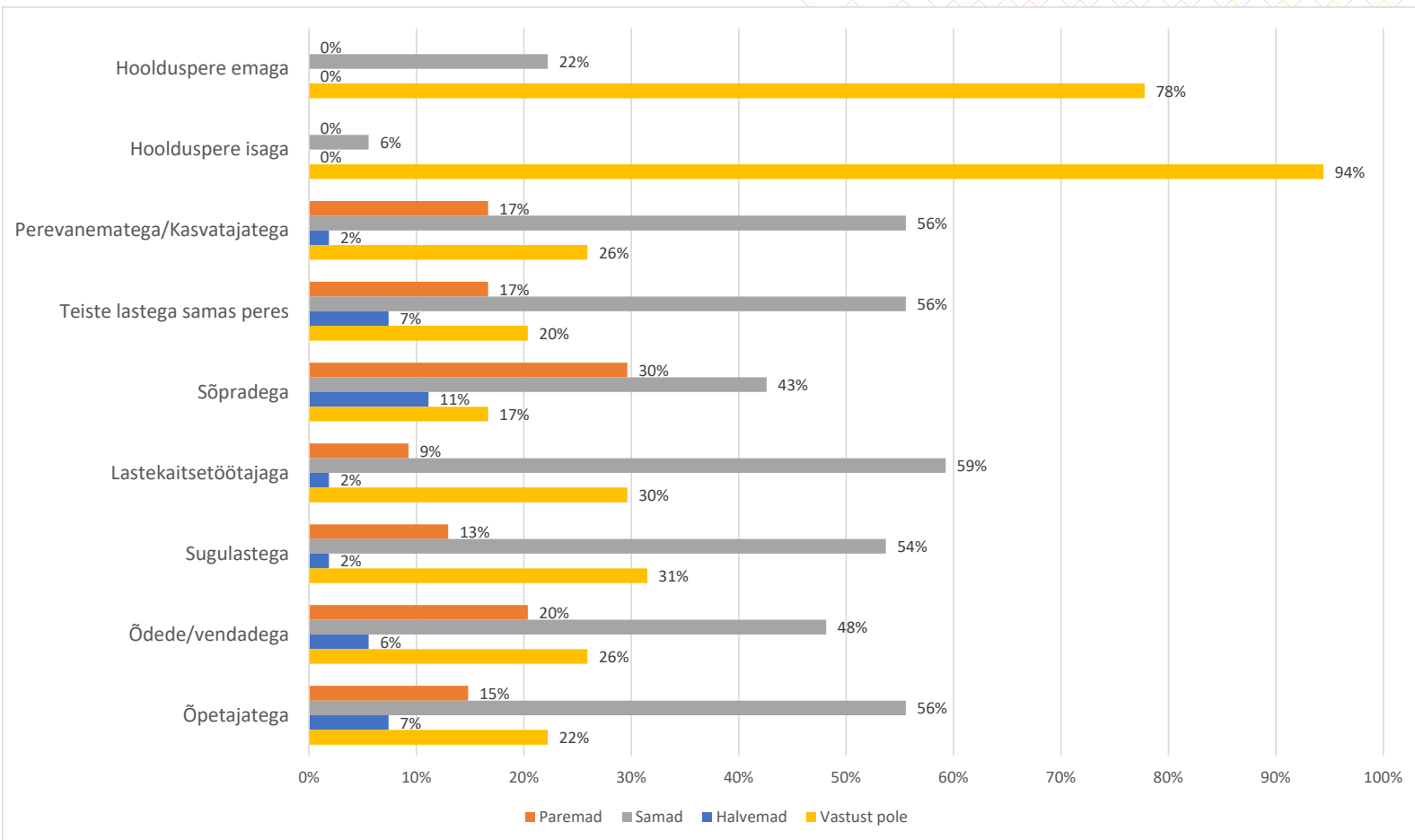
Lapsed mainisid, et mõni kasvataja on rangem kui teine ning erinevatel kasvatajatel on erinevad reeglid (näiteks telefonis ajaveetmise või magamamineku kohta).

„Kuidas on koroonakriis mõjutanud Sinu suhteid? Suhted on nüüd...“

ÜRO lapse õiguste komitee (2020) hoiatas oma pöördumises COVID-19 pandeemia vaimse, emotsionaalse ja psühholoogilise mõju eest lastele. On äärmiselt oluline, et lapsed, kes ei olnud 2020. aasta kevadel küll põhiline tervisehäirete riskigrupp, oleksid kaitstud ja hoitud turvalises (pere)keskkonnas.

Palusime, et lapsed mõtleksid suhetele lähedastega enne 2020. aasta kevadel alanud COVID-19 pandeemiat ning võrdleksid oma suhteid praeguse olukorraga. Soovisime teada, kas suurem hulk kodus veedetud aega on mõjutanud suhteid hooldusperedes ja asenduskodudes.

Joonis 11. Kuidas on koroonakriis mõjutanud Sinu suhteid? Suhted on nüüd... (n = 54)

Nii intervjuude kui ankeetküsimustiku vastused näitasid, et enamasti ei oska lapsed hinnata suhete kvaliteedi erinevust ning leiavad, et suhted on jäänud samaks.

Vestlustest selgus, et lapsed olid leidlikud kasutama interneti suhtluses sõpradega. Lastekaitsetöötajad ja last vahetult kasvatavad täiskasvanud olid toetavad – paljud lapsed said endiselt kohtuda oma sünnipärase perega või lähedasemate sõpradega. Intervjuudes osalenud lapsed rääkisid, et lastekaitsetöötajaga pandeemia perioodil ei kohtunud ning temaga suheldi telefoni teel.

Ankeetküsimustiku tulemustest selgub, et kui suhted on muutunud, on need pigem paranenud.

Kõige rohkem on ankeetküsimustiku tulemusel muutunud suhted sõpradega – 30% vastanutest leiab, et suhted on paranenud, samas 11% leiab, et suhted on halvemaks muutunud.

Seoses COVID-19 põhjustatud eriolukorraga arutlesime intervjuus osalenud lastega ka nende tunnete ja kogemuste teemal distantsõppel olemise kohta. Nii asendus- kui ka perekodudes oli piisavalt arvuteid, et õppetööd korraldada. Lapsed mainisid, et tihtipeale jäi arvuti ka kasutamata ja kodutöid sai teha telefonis. Samuti sa tundides osaleda telefoniekraani vahendusel.

Kaisa (11): Kui oli distantsõpe, siis meil oli kahe sõbrannaga niimoodi, et me tegime väga tihti õppimise ajal nagu videokõnet läbi Messengeri ja siis me tegime ja lihtsalt vahepeal ei õppinud, vaid läbi selle saab mängida ka erinevaid mänge ja siis me lihtsalt nagu rääkisime üksteisega ja niimoodi ja siis lõbus oli tegelikult.

Nele (13): Aga koolis oli palju parem õppida, et siis ma saan kohe, kui abi on vaja, ma saan kohe õpetajale näidata – arvutis on nii keeruline.

Aga sõpradega ka siis koolis ei saanud rääkida ja suhelda?

Nele: Me saime Facebooki teel rääkida.

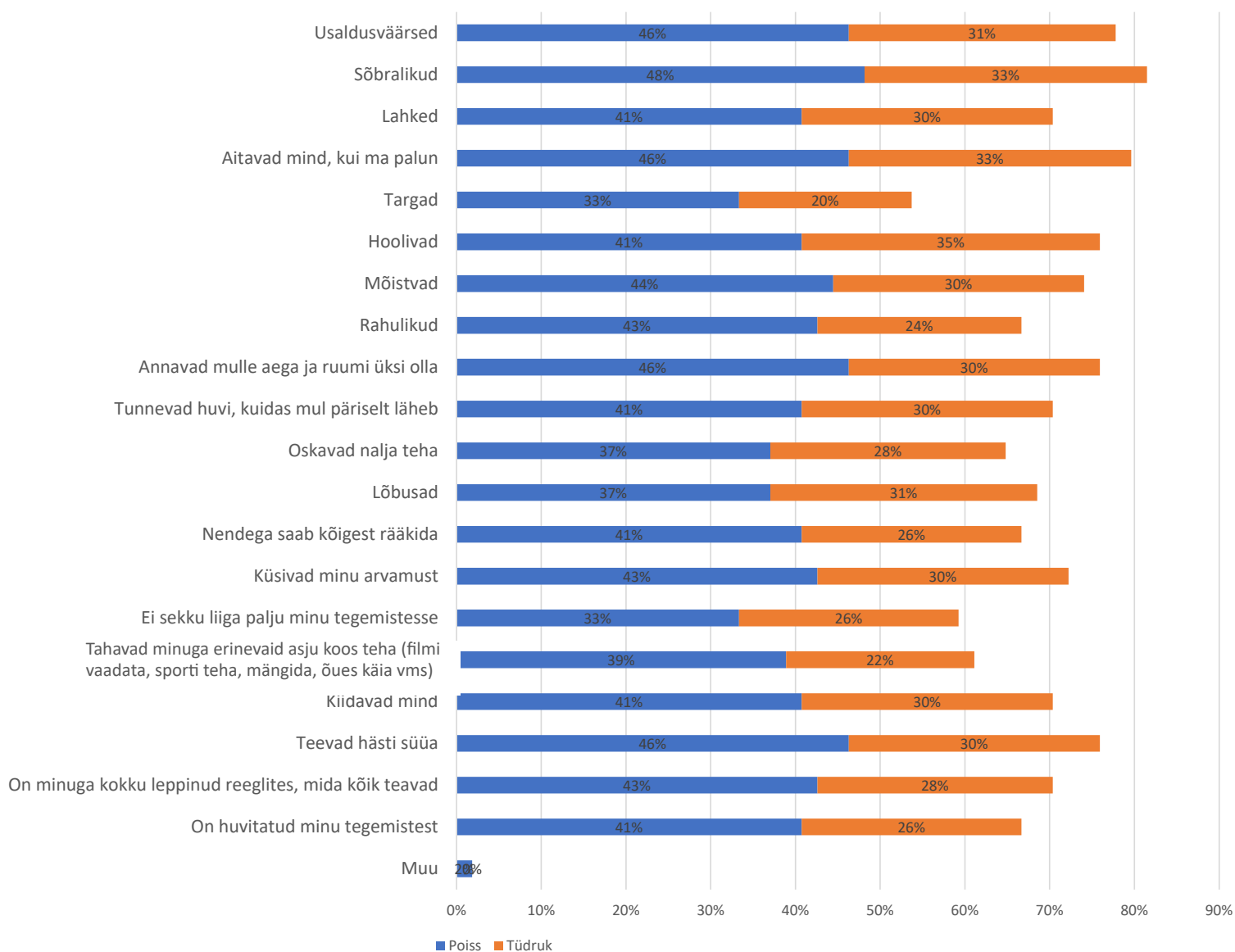
Õppekorralduse osas jagunesid arvamused pooleks – paljude laste arvates oli distantsõpe lihtsam ning koolitöödele kulutati vähem aega. Samas oli lapsi, kellele tekitas distantsõpe raskuseid, kuna nad ei saanud õpetajatelt küsida, kui midagi jäi arusaamatuks. Sõltuvalt pere võimalustest leiti ka lahendusi – näiteks ühes väikses asulas elav hoolduspere palkas koju eratunde andva õpetaja.

Kaisa (11): Tegelikult oli hea, sest said alustada siis kui ise tahtsid... ainult nagu videotunnid... ja neid oli ka päris palju... aga siis said ise alustada ja siis ei olnud niimoodi, et nagu koolis. Et kui me käime koolis, siis sa ärkad varahommikul ja pead kooli minema ja siis oled seal hästi kaua – õpid ja siis pärast tuled õhtul koju ja õhtul pead jälle õppima. Aga kodus me ei pidanud midagi nagu lisaks õppima ja me saime nagu tavaliselt varem tehtud kui koolis.

„Millised on Sinu arvates head hoolduspere vanemad/perevanemad/kasvatajad...?“ ja „Milliseid ei tohiks hoolduspere vanemad/perevanemad/kasvatajad Sinu arvates olla...?“

Selle üle, milliseid vanemaid lapsed vajavad, arutleti MTÜ Oma Pere, Tervise Arengu Instituudi, MTÜ SEB Heategevusfondi ja Õiguskantsleri Kantselei korraldatud seminaril (Õiguskantsleri kantselei, 2020). Sellest küsimusest tulenevalt uurisime ka meie, milliseid omadusi hindavad lapsed kõige kõrgemalt end kasvatavate isikute juures, ning selgus, et kõige kõrgemalt hinnati täiskasvanute puhul sõbralikkust (81%), lahkust (80%) ja usaldusväärsust (78%). Meie väljapakutud omadusi hinnati kõiki olulisteks, kuid nendest kõige vähem märgiti tarkust (54%), seda, et nad ei sekkuks liiga palju laste tegemistesse (59%), ja koostegemist (61%).

Joonis 12. Millised on Sinu arvates head hoolduspere vanemad/perevanemad/kasvatajad...? (n = 54)

ei tohiks olla ebausaldusväärsed (72%), laisad (70%) ja nendega peaks saama oma muredest rääkida (70%).

„Muu“ vastusevariandina lisasid ankeetküsimustikule vastanud lapsed: *Pole annet selleks tööks / Vihapidaja / Kes teeb haiget.*

Lapsed arvasid, et kõige ebaolulisem on see, kui nende otsene hooldaja töötab liiga palju (33%), on range (41%) või vaikne (41%).

Milline võiks ideaalis olla see kõige parem kasuisa või kasuema?

Linda (15): selline nagu minu omad. Kasuemaga on see, et tal on piirid, aga ta seletab täiesti ära, miks need piirid on ja miks ma ei tohiks näiteks seda teha ja ma saan sellest täiesti aru. Ja naljakad on – hästi naljakad ja hästi rõõmsameelsed alati... et okei, nad on väsinud, aga mu ema on nagu... ei ütle kunagi ei sellele, kui mul on vaja kallit või tema kaisus olla – või isa ka samamoodi.

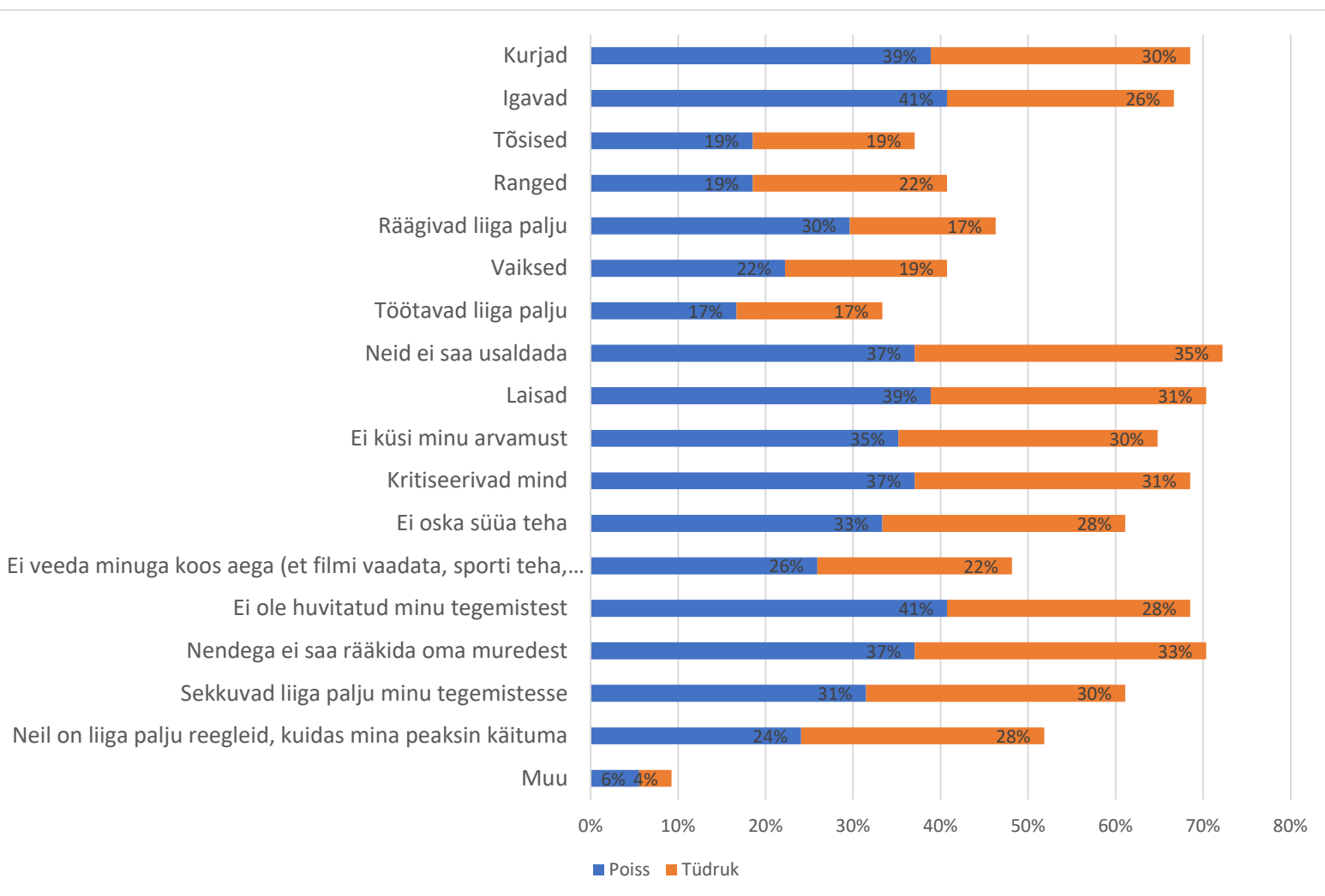
Aga kui neil on mingi hetk nagu kinni, siis nad ütlevad, et ma praegu ei saa, aga me võime hiljem midagi teha.

Meil on kasuemaga selline ema ja tütre päevad, kus me käime kahekesi kuskil.

Aga kui sa mõtled vastupidi, et mida ei tohiks üks kasuema teha?

Linda: Kui kasuema ei kuula oma last ära või teda ei huvita üldse, mis me teeme ja ilma reegliteta on ka suht halb, sest me võime minna täiesti hukka omadega. No kui teda põhimõtteliselt ei huvita, mida me teeme ja kuidas me teeme, ja ta ei taha üldse meiega tegeleda või nii.

Joonis 13. Millised ei tohiks hoolduspere vanemad/perevanemad/kasvatajad Sinu arvates olla...? (n = 54)

„Mõeldes eelmisele kahele küsimusele, millised on Sinu hoolduspere vanemad/perevanemad/kasvatajad?“

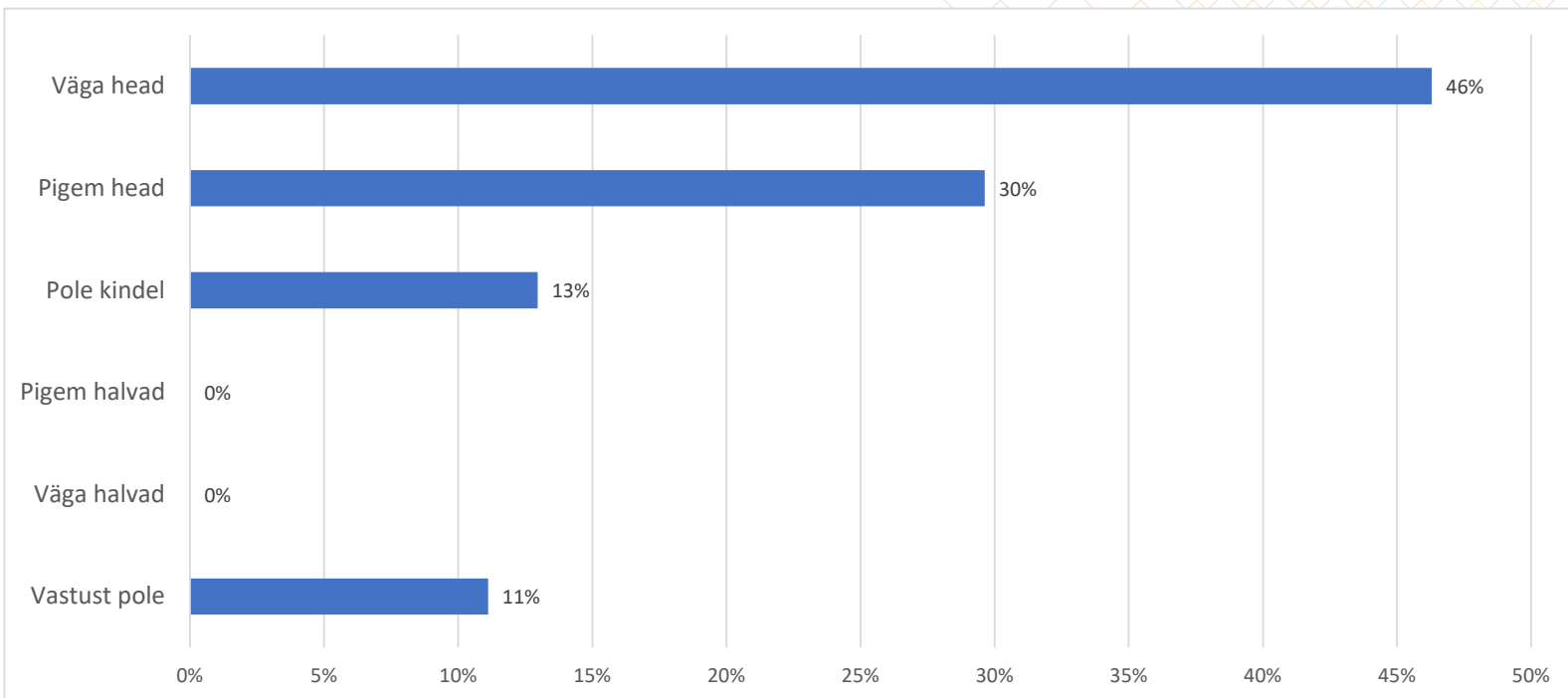
Valdav enamus lastest leidis, et nende otsesed hooldajad on väga head (46%) või pigem head (30%). 13% lastest ei olnud oma vastuses kindel, kuid mitte keegi ei hinnanud oma hooldajaid pigem või väga halvaks.

Ka intervjuudes osalenud lapsed hindasid oma kasvatajaid/kasuvanemaid kõrgelt. Küll aga toodi näiteid

varasematest kogemustest, kus nad ei olnud end kasvatavate täiskasvanutega rahul.

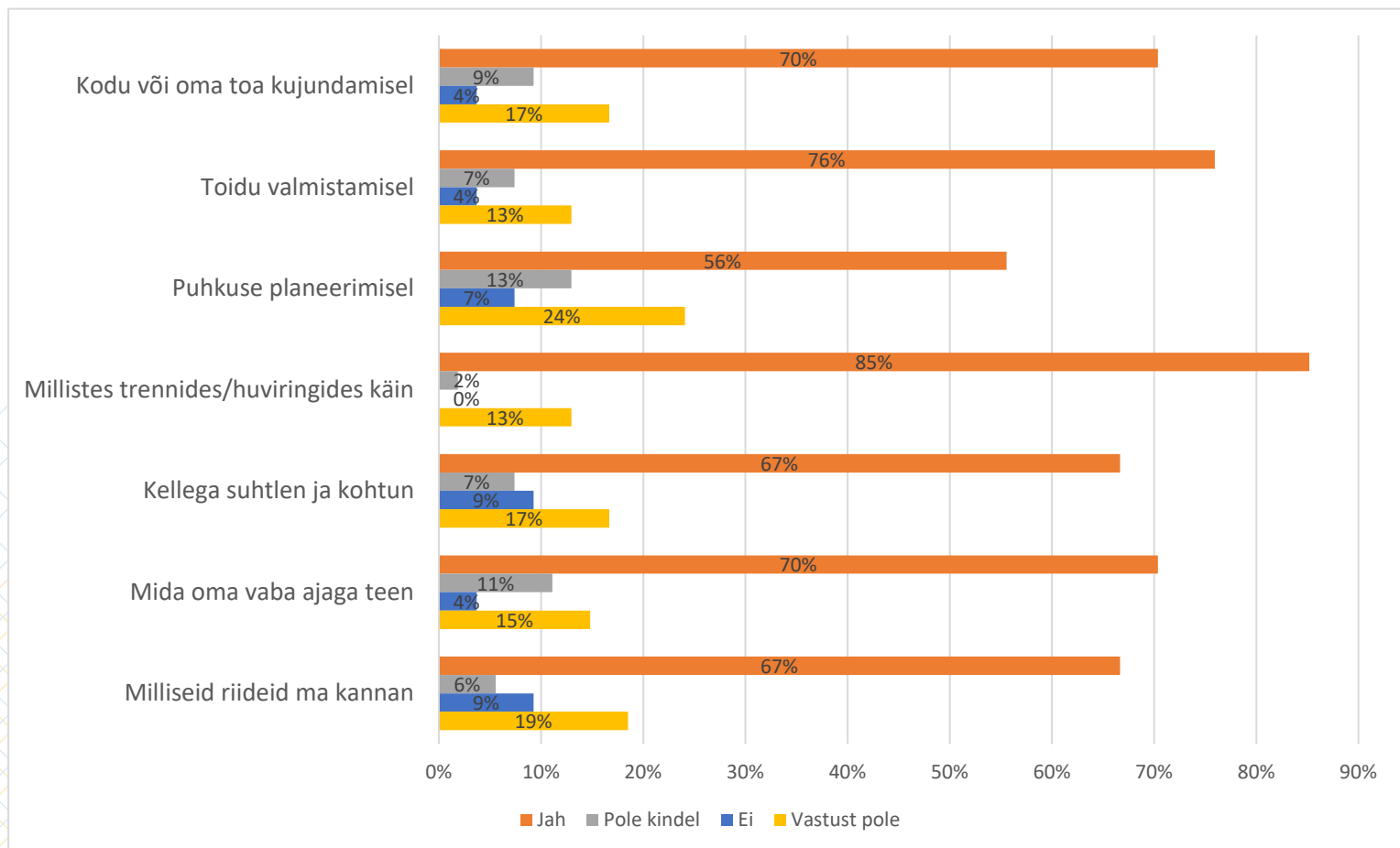
Joonis 14. Mõeldes eelmisele kahele küsimusele, millised on Sinu hoolduspere vanemad/perevanemad/kasvatajad? (n = 54)

„Kas Sinu praeguses peres (elukohas) on küsitud Sinu arvamust järgmistel teemadel?“

On oluline, et laps saaks kaasa rääkida tema elu puudutavates asjades ja et teda kaasatakse pere igapäevaellu.

Joonis 15. Kas Sinu praeguses peres (elukohas) on küsitud Sinu arvamust järgmistel teemadel? (n = 54)

Rõõm on tõdeda, et iga küsitud teema kohta on vähemalt pooled saanud oma arvamust avaldada. Kõige rohkem küsitakse laste arvamust trennide või huviringide kohta (85%) ning kõige vähem puhkuse planeerimisel.

Intervjuudest asenduskodu lastega selgus, et kõige rohkem küsitakse nende arvamust söögi valiku osas. Oma tubade kujundamises räägivad lapsed rohkem kaasa hooldusperedes. Mõni laps leidis, et mööbel ja sisustus on täiskasvanute teema ja neid see ei puuduta.

Intervjuude käigus tulid jutuks ka reeglid peredes. Enamik vastanutest oli kehtestatud reeglitega rahul ning mainiti, et paljudes reeglites on saadud kas ise kaasa rääkida või siis on nende olemasolu põhjuseid selgitatud ning need tunduvad lastele ausad.

Reeglid on enamasti telefoni kasutamise kohta. Asenduskodudes on tavaks, et lapsed jätavad ööseks telefonid elutuppa laadima. Seda on kasvatajad põhjendanud murega laste une ning ärkamise pärast koolipäevadel.

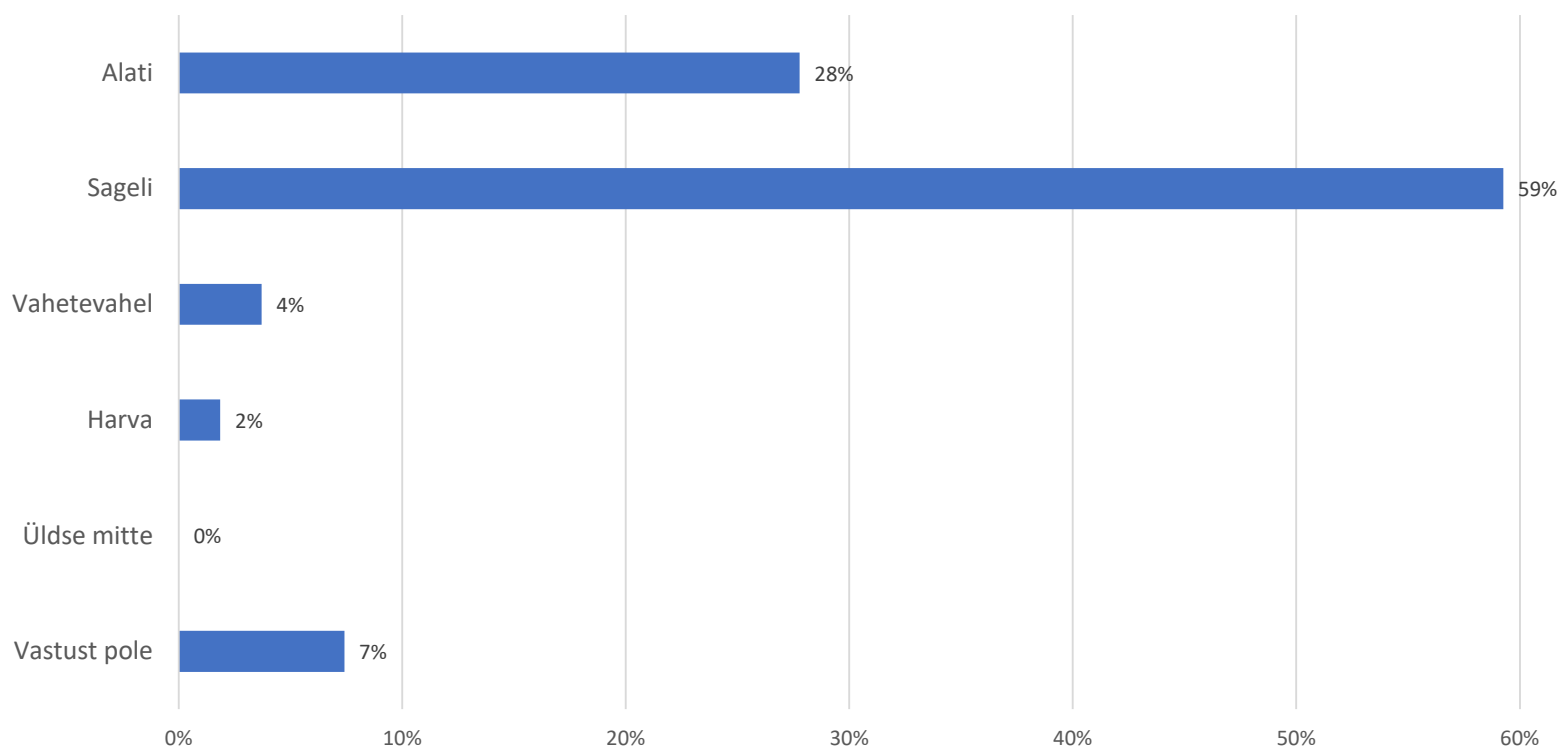
Samuti on kehtestatud kellaajad, mil lapsed peavad toas olema. Asenduskodudes erinesid kellaajad sõltuvalt laste vanusest (nooremad pidid varem toas olema).

Reeglite rikkumise korral on ühiselt kokku lepitud karistuses – jäädakse ilma telefonijast, maiustusest või vähendatakse taskuraha. Samas mainiti, et kasutatakse ka motivatsioonisüsteemi – hea käitumise korral saab preemiat. Ühes peres on kokku lepitud, et nii kaua, kui laps loeb raamatut, saab ta õhtul olla ka telefonis.

„Mõeldes eelmisele küsimusele, kas Sinu arvamusega arvestatakse?“

Eelmisest küsimusest tulenevalt uurisime, kas laste arvamusega ka arvestatakse. 28% lastest leiab, et nende arvamusega arvestatakse alati, ning 59% tunneb, et seda tehakse sageli. Vaid 2%-le vastanutest tundub, et seda tehakse harva, ja mitte keegi ei ole vastanud, et seda üldse ei tehta.

Joonis 16. Mõeldes eelmisele küsimusele, kas Sinu arvamusega arvestatakse? (n = 54)

„Millistel teemadel sooviksid oma praeguses peres (elukohas) rohkem arutada või arvamust avaldada?“

Kolm ankeetküsimustikule vastanut leidis, et nende praeguses peres arutatakse kõikide soovitud teemade üle ning nad on olukorraga rahul: *Me arutame kõiki teemasid / Меня всё устраивает (tlg: mina olen kõigega rahul) / Ei olegi, sest siin olen saanud juba kõik teada mida ma pean teadma.*

Nii intervjuudest kui ka ankeetküsimustikest tõusis esile soov arutada rohkem oma **tuleviku teemal**: *Kelleks ma võiksin saada / Как будет жизнь дальше (tlg: kuidas hakkab edasi elama) / Tulevasest elukohast või teenusest nagu öelda.*

Väga palju mainiti ka **igapäevase elukorraldusega** seotud teemasid: *Koristamisel ja kodutöodes / Tahaks arutada rohkem ringi liikumiste teemal / Kauem väljas olla / Taskuraha võiks rohkem saada / Suve planeerimisega rohkem arvestada / Про телефон (tlg: telefoni kohta) / Et siin oleks rahu, vaikus / Kaua arvutis olla / Trennidest, ujumas käimisest / Nett võiks kauem sees olla.*

Mainiti veel: *He знаю, хочу поехать в Корею (tlg: Ei teagi, tahaksin Koreasse kolida) / Kasvatajaga meeldib arutada sõjast / Teised lapsed meie peres.*

Ankeetküsimustikule vastanutest ei osanud sellele küsimusele vastata 8 last ning 7 last leidis, et ei ole teemasid, mida sooviksid oma peres rohkem arutada või mille kohta oma arvamust avaldada.

„Mis võiks Sinu praeguses peres (elukohas) teisiti olla?“

Väga paljud lapsed on oma praeguses elukohas **rahul** ega sooviks midagi muuta: *Hetkel on kõik hästi / Probleeme on aga tegelikult olen rahul / Есе устраиваем (tlg: olen kõigega rahul) / Гулять до полдевятого (tlg: poole üheksani jalutada) / Mitte midagi / Kõik on suht OK / Ничего (tlg: mitte midagi) / Меня устраивает моя нынешняя семья (tlg: olen rahul oma praeguse perekonnaga) / Kõik meeldib / Midagi, mulle sobib praegune elukoht.*

Suhted kasvatajate ja teiste lastega: *Et kõik kasvatajad oleksid samasugused / Ei karju kasvataja, haiget teha, juustest tirida, kõrvadest tõmmata, nurka visata / Uus töötaja võiks norm olla / Paremad lapsed / Võiks teineteisest rohkem hoolida ja olla abivalmid / Lapsi vähem / Rohkem sõbralikke lapsi / Rohkem rahu / Я хочу дружить с девочкой, а она нет (tlg: ma tahan sõbrustada tüdrukuga, aga tema mitte) / Et /nimi/ ei oleks.*

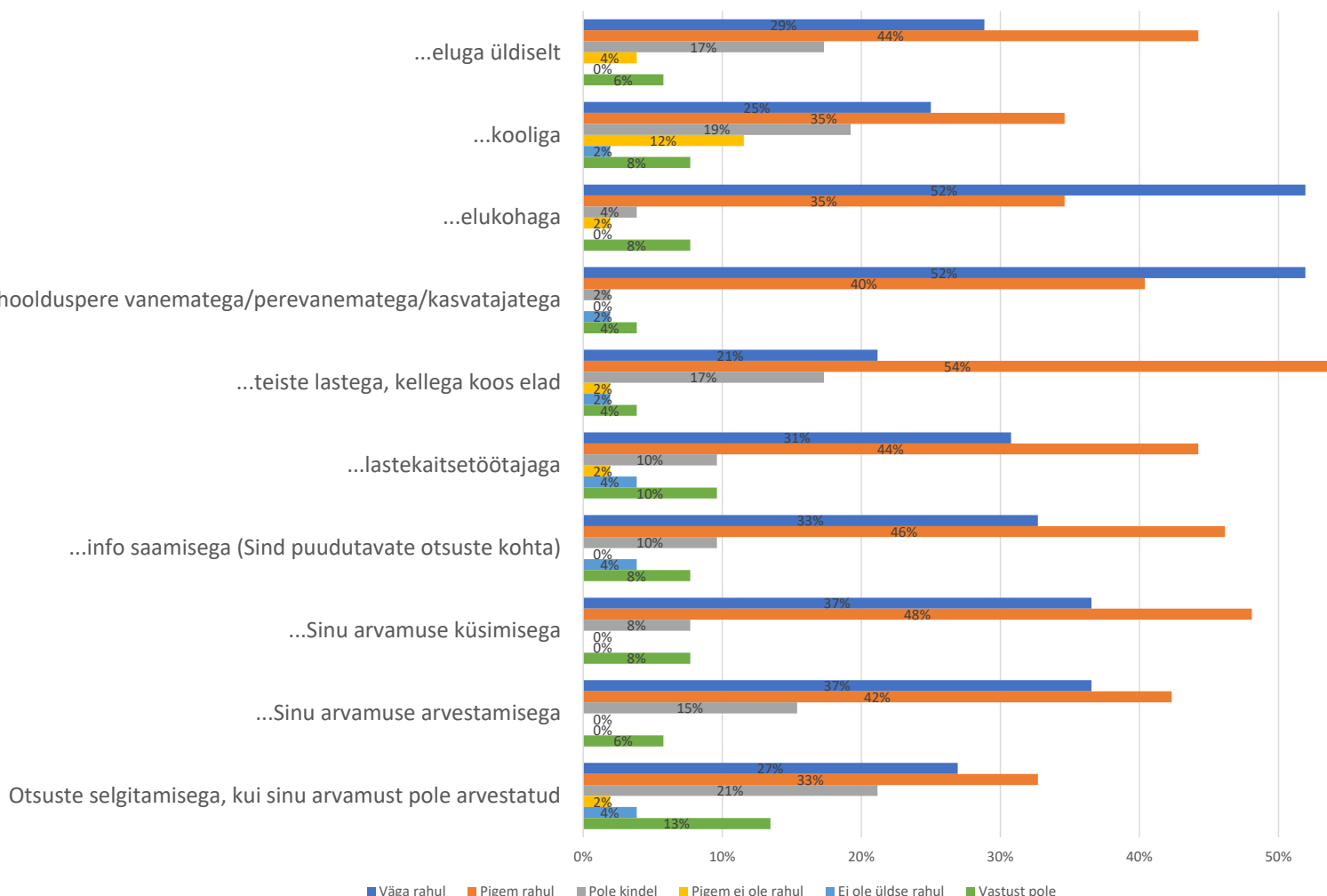
Lisaks mainiti soovi muuta oma **elutingimusi**: *Oma tuba / Rohkem raha võiks olla / Võimalik suurem tuba / Me võiks elada linnas mitte maal / Igal lapsel võiks oma tuba olla / Skypark, mänguväljak võiks olla hoovis / Ma ei taha pikka kooli teed / Et saaks sõprade juures käia / Улучшить интернет (tlg: parem internetiühendus).*

Ka intervjuudest kõlas läbi soov olla rohkem telefonis ning taheti rohkem taskuraha. Selgus, et lapsed ei ole aru saanud, kuidas kasutatakse ja mille jaoks on toitjakaotuspension. Asenduskodus elavad lapsed mainisid, et nad sooviksid seda ise kasutada kas arvuti või riiete ostuks.

„Mõtles palun viimasele aastale. Kuivõrd rahul oled...?“

Viimase küsimusega palusime lastel peegeldada oma üldist rahulolu, mõeldes viimasele aastale.

Joonis 17. Mõtles palun viimasele aastale. Kuivõrd rahul oled...? (n = 52)

Kõikide väljapakutud variantidega on vastanutest rohkem kui pooled väga rahul või rahul. Kõige rohkem on lapsed rahul oma elukoha ja neid kasvatavate täiskasvanutega.

Kõige rohkem on rahulolematust kooli suhtes: 12% pigem ei ole rahul ja 2% ei ole üldse rahul.

Kõrgeks ei ole hinnatud ka saadud selgitusi, seda, kui lapse arvamust ei ole kuulda võetud.

Rääkides viimasest aastast, jõudsim mitmes intervjuus keskenduda ka laste tulevikule ja unistustele. Selgus, et asenduskodudes elavate lastega räägitakse pigem vähe või ei räägita üldse nende unistustest, soovidest või sellest, kelleks nad tahaksid saada ja kus edasi õppida. Laste sõnul elavad nad hetkes või päev korraga ning ei mõtle tulevikule. Paljude laste sõnul on nende eesmärk kool lõpetada ja siis edasi vaadata.

Hooldusperede lapsed on rohkem mõelnud oma tuleviku peale ning nendega on peredes räägitud ka erinevatest edasiõppimise võimalustest.

Linda (15): Ma olen kogu aeg niimoodi väiksest saati – me just täna rääkisime kasuema, et ma olen nagu väiksest saati nagu lastekodu laste... et ma tahan kõike... tahtnud teha lastekodu laste jaoks, et nad ei peaks seda kannatama, mida mina kannatasin, ja ma tahan nagu lapsendada ise suurena... lapsi nagu lastekodust ja kasvatada neid nii, nagu mind ei kasvatatud... neid oma pärisema poolt või isa poolt.

Mis sinu mõtted on?

Linda: Toetada ja kuulata neid lapsi – seda on neil kindlasti vaja ja tunda, et nendest realselt hoolitakse...

Kokkuvõte

Käesoleva uuringu eesmärk oli suurendada teadlikkust asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemustest nende elu puudutavates otsustes ja selgitada välja tingimused, mille piires laste osalemine realiseerub.

Uuringu tulemustest selgus, et asendushooldusel elavate laste kaasamise praktika on väga erinev ja sõltub paljugi täiskasvanutest, kes lastega töötavad või nende eest hoolitsevad. Veelgi enam – laste endi teadlikkus laste õigustest on erinev, samuti on väga erinevad teemad, millesse lapsi kaasatakse ja millest räägitakse nendega vähem.

- Laste endi teadlikkus laste õigustest on laste osalemise üks eeltingimustest. Võib järeldada, et käesolevas uuringus osalenud lapsed on üldiselt teadlikud lapse õigustest või vähemalt on nad kuulnud sõnapaari „lapse õigused“. Samuti on nad kuulnud lapse õiguste konventsioonist. Lapsed nimetasid kõige enam lapse õiguseid kaitsele ja turvalisusele, samuti hoolitsuse ja arenguga seotud õiguseid, kuid autonoomia ja osalemisega seotud õiguseid nimetati märksa vähem. Samuti ei nimetanud nad lapse asendushoolduse korraldusega või teenusel viibimisega seostuvaid õigusi.
- Uuringu tulemused rõhutavad, et kõige olulisem lapse osalust soodustav tingimus on lapse hea ja usaldusväärne suhe oma lastekaitsetöötajaga. Paraku ei tunne uuringus osalenud lapsed, et paar lühikest kohtumist lastekaitsetöötajaga tagaksid piisavalt hea ja usaldusväärse suhte, et oma muredega ka ise tema poole pöörduda või talle päriselt oma mõtetest rääkida.
- On oluline, et laps saaks õiges kohas, õigel ajal ja temale arusaadavas keeles infot, mis hakkab tema elus juhtuma. Usaldusväärne täiskasvanu peab lapsele selgitama, mida on vaja otsustada ning millised on lapse võimalused. Seejärel on oluline lapse arvamust kuulata ja sellega võimalusel ka arvestada. Nii rõhutasid uuringus osalenud lapsed, et neid on vaja toetada ja kuulata ning äärmiselt oluline on nende muredele reageerida ja näidata, et neist ka päriselt hoolitakse. Lapsed rõhutasid veel, et hoolivust näitab see, kui täiskasvanu on kiire ja asjalik. Uuringust selgus, et perest eraldamise, elukoha vahetuse ja asendushooldusteenuse planeerimise protsessis ei küsita lastelt, mida nad tunnevad, mõtlevad või soovivad. Üldiselt on nende elus toimuv neile ootamatu ja arusaamatu. Kui lastel paluti mõelda tagasi sellele ajale, kui nad (viimati) kolisid ja praegusesse perre (elukohta) elama tulid, selgus, et paljudele ei antud võimalust teadlikult otsustusprotsessis osaleda – neil puudus täielik ja tõene teave ning seetõttu ei olnud neil ka võimalust oma arvamust avaldada. Seega oli kahjuks vastanute seas liiga suur hulk lapsi, kellega enne paigutust ei räägitud piisavalt – ligi neljandik vastanutest ei teadnud, kuhu või kelle juurde ta elama läheb, ja viiendik vastanutest ei saanud põhjendust, miks ta läheb uude perre. Perest eraldamist, elukoha vahetust ja asendushooldusteenuse planeerimise protsessi tagantjärele meenutades tõid lapsed välja, et nad oleksid soovinud rohkem valikuid. Samuti sooviti, et oleks saanud jääda oma sõpradega samasse kooli või teise vanema juurde elama minna. Ka õdede-vendadega oleks soovitud kokku jääda. SKA (2020) juhised rõhutavad, et on äärmiselt oluline lapsega ausa ja avatud arutelu pidamine, lapsega dialoogis olemine tema vajadusi ja arengut arvestades, lapse pidev kaasamine ja tema arvamuse väljaselgitamine, talle iga etapi ja otsuse selgitamine ja põhjendamine. Juhul, kui professionaalne arvamus läheb vastuollu lapse enda soovidega ja arvamusega sellest, mis on tema jaoks parim, tuleb lapsele seda selgitada. Lähtudes Lundy (2007) lapse osalemise mudelist, näeme, et läbiviidud uuringus osalejatele ei ole loodud soodsaid tingimusi aktiivseks osalemiseks oma elu puudutavates otsustes kaa-

sarääkimiseks ega arvamuse avaldamiseks. Paljud lapsed ei tunne, et saavad oma lastekaitsetöötajat usaldada või et nende arvamusel oleks mõju, ning nad on oma mõtete ja tunnetega üksi.

- Laste kogemustest saab järeldada, et asendushooldusel viibimise ajal küsitakse piisavalt nende soove ja arvamust seoses igapäevaelu teemadega, näiteks trennide või huviringide ning toiduvalikute ja toa kujundamise kohta. Igapäevaelus toetab arvamuse avaldamist hea ja soe suhe täiskasvanutega. Siinjuures saab välja tuua, et uuringus osalenud hindasid üldiselt kõrgelt oma suhteid perevanemate ja kasvatajatega.
- Kõige paremaks pidasid lapsed oma suhteid sõpradega. Seega saab järeldada, et eakaaslased on lastele väga olulised ja/või nendega häid suhteid hinnatakse kõrgelt.
- Laste igapäevaelus osalemist toetab eluga rahulolu. Uuringust selgus, et kõige rohkem on lapsed rahul oma elukoha ja neid kasvatavate täiskasvanutega. Ollakse ka rahul teiste lastega, kellega koos elatakse. Silma paistis, et kõige enam rahulolematust tekitab kooliga seonduv. Ka hinnang eluga üldisele rahulolule oli pigem madal. Eluga üldine rahulolu on teema, millele tuleb kindlasti rohkem tähelepanu pöörata. Tuleb märgata lapsi, kelle eluga rahulolu on madal või vähene, ning uurida selle põhjusi. Võib arvata, et kui eluga rahulolu on madal või vähene, siis ka laste osalemine elus, sealhulgas arvamuse avaldamine, on pärsitud ning nii võivad laste mured kuhjuda. Seega tõstatuvad küsimused, kuidas lapsega kontakti hoida või saada, tema soove ja arvamusi kuulda ning igapäevaolukordades aidata mure korral kaasa lahenduste leidmisele. Tõstatub ka küsimus järgmisteks uuringuteks: kas lastel on asenduskodudes, perekodudes ja hooldusperedes hea elada?
- Laste ja noorte kaasamine otsustusprotsessidesse hõlmab nende sõna otsese või kaudse esindatuse tagamist – seetõttu on soovitatav asendushooldusel elavate laste osalust ka edaspidi jälgida.

On ülimalt tähtis, et lapsed ja noored saaksid oma soovidest, tunnetest, kogemustest ja arvamustest rääkida või neid muul moel väljendada ning et neile antaks võimalus oma elu mõjutavates suuremates ja väiksemates otsustes osaleda. Laste aktiivne osalemine tagab lastele osutatavate teenuste vastavuse nende vajadustele, õigustele ja huvidele, aga ka eluga rahulolu. Lapsed on sarnaselt täiskasvanutega võimelised avaldama arvamust või andma hinnanguid enda elus toimuva kohta – sellesse tuleb täiskasvanutel uskuda ja seda tõsiselt võtta.

Kasutatud kirjandus

Ahas, E. (2015). Kas perest eraldamine on liigne sekkumine perekonnaautonoomiasse või üks lapse huve tagavatest meetmetest? *Juridica*, IV, 397–404.

Andersson, G. (2009). Foster children: A longitudinal study of placements and family relationships. *International Journal of Social Welfare*, 18(1), 13–26.

Anniste, K., Biin, H., Osila, L., Koppel, K., Aaben, L. (2018). Lapse õiguste ja vanemluse uuring 2018. Uuringu aruanne. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Arbeiter, E., Toros, K. (2017). Participatory discourse: Engagement in the context of child protection assessment practices from the perspectives of child protection workers, parents and children. *Children and Youth Services Review*, 74.

Bacon, J. (2015). An exploration of 'child voice' and its use in care planning: an ethnographic study with a looked after child. (Doctoral dissertation). University of Chester, United Kingdom.

Cantwell, N., Davidson, J., Elsley, S., Milligan, I., Quinn, N. (2012). Moving Forward: Implementing the 'Guidelines for the Alternative Care of Children'. Centre for Excellence for Looked After Children in Scotland, UK.

Clarke, V., Braun, V. (2013). Teaching thematic analysis: Overcoming challenges and developing strategies for effective learning. *The Psychologist*, 26(2), 120–123.

Creswell, J. W. (2005). Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research. Upper Saddle River, NJ: Pearson.

Freeman, M. (2007). A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child Article 3 The Best Interests of the Child. *The International Journal of Children's Rights*, 16, 153–157.

Gabler, S., Bovenschen, I., Lang, K., Zimmermann, J., Nowacki, K., Kliewer, J., Spangler, G. (2014). Foster children's attachment security and behavior problems in the first six months of placement: associations with foster parents' stress and sensitivity. *Attachment & Human Development*, 16, 479–498.

Hammarberg, T. (2008). The Principle of the Best Interests of the Child – What it Means and What it Demands from Adults. Lecture, 30.05.2008, <https://rm.coe.int/16806da95d> (viimati külastatud 26.06.2019).

Hart, R. (1992). *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*, Florence, Unicef International Child Development Centre.

Hedin, L. (2012). A sense of belonging in a changeable everyday life – a follow-up study of young people in kinship, network, and traditional foster families. *Child & Family Social Work*, 19, 165–173.

Hedin, L., Höjer, I., Brunnberg, E. (2011a). Settling into a new home as a teenager: About establishing social bonds in different types of foster families in Sweden. *Children and Youth Services Review*, 33, 2282–2289.

Hedin, L., Höjer, I., Brunnberg, E. (2011b). Jokes and routines make everyday life a good life—on 'doing family' for young people in foster care in Sweden. *European Journal of Social Work*, 15, 613–628.

- Husby, I., Slettebø, T., Juul, R. (2018). Partnership with children in child welfare: The importance of trust and pedagogical support. *Child & Family Social Work*, 23, 443–450.
- Kendall, L. (2008). The conduct of qualitative interview: Research questions, methodological issues, and researching online. In J. Coiro, M. Knobel, C. Lankshear & D. Leu (Eds.), *Handbook of research on new literacies*, 133–149. New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Kennan, D., Brady, B., Forkan, C. (2018). Supporting Children's Participation in Decision Making: A Systematic Literature Review Exploring the Effectiveness of Participatory Processes. *British Journal of Social Work*, 48, 1985–2002.
- Kiely, P. (2005) The voice of the child in family group conferencing model, in Mason, J. and Fattore, T. (eds), *Children Taken Seriously: In Theory, Policy and Practice*, London, Jessica Kingsley.
- Lankshear, C., Knobel, M. (2004). *A handbook for teacher research*. Berkshire: Open University Press.
- Lapse õiguste komitee (2013). Üldkommentaar nr 14 (2013) lapse õigus tema parimate huvide esikohale seadmisele (artikkel 3 paragrahv 1).
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heolu/uldkommentaar_nr_14.pdf
(viimati külastatud 2.10.2010).
- Lastekaitseadus RT I, 12.12.2018, 49.
- Lundy, L. (2007). "Voice" is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child', *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–42.
- Mason, J. (2008). 'A children's standpoint: Needs in out-of-home care', *Children & Society*, 22(5), pp. 358–369.
- Mateos, A., Vaquero, E., Balsells, A.M., Ponce, C. (2017). „They didn't tell me anything; they just sent me home“: children's participation in the return home. *Child and Family Social Work* 2017, 22, 871–880.
- McCafferty, P. (2017). Implementing Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child in Child Protection Decision-Making: A Critical Analysis of the Challenges and Opportunities for Social Work. *Child Care in Practice* 23(4), 327–341.
- McLeod, A. (2008). *Listening to Children: A Practitioner's Guide*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Mitchell, M. B., Kuczynski, L., Tubbs, C. Y., Ross, C. (2009). We care about care: advice by children in care for children in care, foster parents and child welfare workers about the transition into foster care. *Child & Family Social Work*, 15, 176–185.
- MTÜ Lastekaitse Liit (2015). Kokkuvõtte uuringust „Lapse osalemine pereelus“. Tallinn 2015. <https://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2015/11/LAPSE-OSALEMINE-PEREELUS-2015.pdf> (viimati külastatud 31.10.2021).
- Oppenheim, A. N. (1992). *Questionnaire design, interviewing, and attitude measurement*. New York City: St. Martin's Press.

- Osila, L., Turk, P., Piirits, M., Biin, H., Masso, M., Anniste, K. (2016). Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring. Uuringukeskus PRAXIS sotsiaalministeeriumi tellimisel, Tallinn.
- Pölkki, P., Vornanen, R., Pursiainen, M., Riikonen, M. (2012). Children's Participation in Childprotection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice*, Vol. 18, No. 2, April 2012, pp. 107–125.
- Saarnik, H. (2021). A Systematic Review of Factors Needed for Successful Foster Placements: Perspectives from Children and Foster Parents. *Child & Youth Service*.
- Salas, M. D., Fuentes, M. J., Bernedo, I. M., García-Martín, M. A. (2016). Predictors of behavioural problems in foster children: the key role of impulsivity. *Child & Family Social Work*, 21, 146–155.
- Sarv, M. (2021). Asendus- ja järelhooldus aastatel 2016–2020. Tervise Arengu Instituut, Sotsiaaltöö.
<https://tai.ee/et/sotsiaalto/asendus-ja-jarelhooldus-aastatel-2016-2020> (viimati külastatud 23.10.2021)
- Schofield, G., Beek, M. (2009). Growing up in foster care: Providing a secure base through adolescence. *Child & Family Social Work*, 14(3), 255–266.
- Seim, S., Slettebø, T. (2017). "Challenges of Participation in Child Welfare." *European Journal of Social Work* 20: 882–893.
- Shier, H. (2001) Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, 15(2), 107–117.
- Sindi, I. (2021). Discursive Practices of Child Institutional Substitute Care. Experience from an Ethnographic Research in SOS Children's Village Estonia. (Doktoritöö, Tallinna Ülikool). Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Sotsiaalhoolekandeseadus RT I, 13.03.2019
- Sotsiaalkindlustusamet (2020). Juhis asendus- ja järelhooldusteenuse korraldamiseks.
https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/juhis_asendus-ja_jarelhooldusteenuse_korraldamiseks.pdf
(viimati külastatud 2.10.2021).
- Sotsiaalministeerium (2019). Laste ja perede programm 2019–2022
https://www.sm.ee/sites/default/files/lisa_5_laste_ja_perede_programm_2019_2022_0.pdf
(viimati külastatud 02.10.2021)
- Sotsiaalministeerium. (2014). Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Tallinn.
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf
(viimati külastatud 02.10.2021).
- Statistikaamet (2015). Statistikaandmebaas, SK03: Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed soo järgi.
<http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx>
(viimati külastatud 25.10.2021).
- Strömpl, J., Luhamaa, K. (2020). Child participation in child welfare removals through the looking glass: Estonian

- children's and professionals' perspectives compared. *Children and Youth Services Review* 118, 105–421.
- Terry, G., Braun, V. (2017). Short but often sweet: the surprising potential of qualitative survey methods. In: *Collecting Qualitative Data: A Practical Guide to Textual, Media and Virtual Techniques*. Cambridge: Cambridge University Press, 15–44.
- Thomas, N., O'Kane, C. (1999). Children's participation in reviews and planning meetings when they are looked after "in middle childhood", *Child and Family Social Work*, 4(3), 221–230.
- Toros, K. (2012). Child protection assessment practices in Estonia. *Journal of Social Policy and Social Work in Transition*, 3 (1), 25–49.
- Toros, K., LaSala, M. C. (2018). Estonian child protection workers' assessment perspectives: The need for competence and confidence. *International Social Work*, 61 (1, 1), 93–105.
- Toros, K., Tiko, A., Saia, K. (2013). Child-centered approach in the context of the assessment of children in need: Reflections of child protection workers' in Estonia. *Children and Youth Services Review*, 35 (6), 1015-1022.
- Toros, K., Valma, K., Tiko, A. (2014). Interpretation of the Principle of "Best Interests of the Child" in the Context of Inter-Parental Child Custody Disputes: Case of Estonia. *Journal of Social Welfare and Human Rights*, 2 (1), 289–303.
- Tregeagle, S., Mason, J. (2008). Service user experience of participation in child welfare case management. *Child & Family Social Work*. 13 (4), 391–401.
- Turk, P. (2011). *Asenduskodus kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks*. PRAXIS, Tallinn.
- Tyler, G. (2006). Addressing Barriers to Participation: Service User Involvement in Social Work Training. *Social Work Education* 25 (4), 385–392.
- United Nations (2010). *Guidelines for the Alternative Care of Children*. United Nations.
<https://www.refworld.org/docid/4c3acd162.html>
(viimati külastatud 02.10.2021)
- van Bijleveld, G. G., Dedding, C. W. M., Bunders-Aelen, J. F. G. (2014). Seeing Eye to Eye or not? Young People's and Child Protection Workers' Perspectives on Children's Participation Within the Dutch Child Protection and Welfare Services. *Children and Youth Services Review*, 47, 253–259.
- Vis, Slein A., Amy H., Nigel. T. (2012). Obstacles for Child Participation in Care and Protection Cases—Why Norwegian Social Workers Find it Difficult. *Child Abuse Review* 21 (1), 7–23.
- Õiguskantsleri kantselei (2020). Infomaterjalid, Laste hääl: „Milliseid vanemaid lapsed vajavad?“ <https://www.oiguskantsler.ee/et/infomaterjalid> (viimati külastatud 02.10.2021).
- ÜRO Lapse Õiguste Komitee (2020). The Committee on the Rights of the Child warns of the grave physical, emotional and psychological effect of the COVID-19 pandemic on children and calls on States to protect the rights of children (8 April 2020).
https://www.unicef.nl/files/INT_CRC_STA_9095_E.pdf
(viimati külastatud 02.10.2021)
- ÜRO lapse õiguste konventsioon. (1991). RT II 1996, 16, 56.

Lisad

Lisa 1. Informeerimise ja eestkostjate teadva nõusoleku vorm

Lugupeetud lastekaitse spetsialist

MTÜ Lastekaitse Liit on taaskord läbi viimas laste osalusuuringut². Sellel aastal keskendume asendushooldusel olevate laste osaluskogemustele ja uuringu läbiviimiseks vajame me teie abi.

Teie lapse eestkostjana saate anda lastele võimaluse uuringus osaleda ja oma arvamust avaldada. Selleks palume me täita ja allkirjastada teadliku nõusoleku vorm.

Uuringu tutvustus

Uuringu "Asendushooldusel kasvavate laste osaluskogemused" sihtgrupp on 10 – 16 aastased hooldusperedes või asenduskodudes kasvavad lapsed. Uuringu eesmärk on teada saada asendushooldusel kasvavate (hooldusperedes ja asenduskodudes, sh perekodudes) osalemiskogemusi nende elu puudutavates otsustes. Uuringu fookuses on asendushoolduse planeerimise ja paigutuse protsess ning asendushooldusel viibimise aeg. Uuringu juhtivad küsimused on: kuidas ja kes on lastelt arvamust küsinud asendushooldusteenuse planeerimise protsessis ja selle ajal ning kas ja millisel määral sellega ka arvestatud on. Uuringu andmeid kogutakse perioodil aprill – juuni 2021.

Uuringu valimi värbamine

Uuringuvalimi värbamine toimub koostöös erinevate organisatsioonidega, nendeks on MTÜ Oma Pere, MTÜ Igale Lapsele Pere, MTÜ Asenduskodu Töötajate Liit ja Tallinna Lastekodu. Uuringus osalemisel tagatakse osalejate maksimaalne vabatahtlikkus (võimalus osaleda täielikult, osaliselt või mitte osaleda). Ankeetküsimustiku ja fookusgrupi intervjuu küsimused ei ole vastamiseks kohustuslikud ning soovi korral saab küsimusi vahele jätta. Samuti on võimalik uuringus osalemine ükskõik millisel ajahetkel lõpetada.

Uuringu meetodika

Uuring koosneb kolmest etapist: esimeses etapis arutatakse noortega, et kohandada küsimustik lapsesõbralikuks. Teises etapis edastatakse kõikidele sihtgrupi noortele veebiküsimustik, millele on neil võimalus vastata. Uuringu kolmandas etapis toimuvad fookusgrupi intervjuud täpsustamaks ankeetküsimustiku vastuseid. Fookusgrupi intervjuud toimuvad lastega kokku lepiud kohas (nende asenduskodu, Lastekaitse Liidu kontor või mõni muu neile sobiv koht).

---

² Laste osalemine ja kaasamine erinevates vormides on igapäevaselt Lastekaitse Liidu fookuses. Lastele korraldatakse iga-aastaselt erinevaid küsitlusi, milles nad saavad avaldada oma arvamust nende igapäevaelu puudutavatel teemadel: "Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides" (2013, osales 687 last ja 115 KOV; kordusuuring 2017, osales 856 last ja 49 KOV), „Laste ja noorte osalus ja kaasamine koolis“ (2014, osales 1787 last); „Lapse osalemine pereelus“ (2015, osales 500 last); "Targalt internetis" (2016, osales 1022 last) ja koostöös Eesti Linnade Liidu ja Eesti Maaomavalitsuste Liiduga korraldasime 2017. aastal kordusuuringu "Laste osaluse toetamine ja kaasamine otsustusprotsessides" Küsitluste eesmärk on kaardistada laste osalusvõimalused erinevates keskkondades ja laste arvamuse väljaselgitamine.

Andmekogumisega tegeleb vastutav uurija Helen Saarnik. Fookusgruppide läbiviimisel on kaasatud kaasuuriija (Ingrid Sindi, Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi doktorant, lektor). Teadlikke nõusolekuid, küsimustikke ja helisalvestisi hoitakse uuringu vastutava läbiviija (doktorandi) arvutis. Nii arvuti kui ka kaust, kus andmeid hoiustatakse, on kaitstud parooliga, millele saab ligi vaid vastutav uurija.

Uuringu eetika

Uuring on kooskõlastatud Tallinna Ülikooli Eetikakomitees.

Uuringuga ei koguta isikuandmeid ning uuringus osalejate isikuid ja vastuseid ei ole võimalik kokku viia. Uuringutulemused esitatakse üldistatud kujul ja vastuseid ei eristada elukoha põhiselt. Andmete analüüsiks ettevalmistamise käigus koondatakse küsimustikud eraldi kategooriatesse hooldusperedes elavad lapsed ning asenduskodudes (sh perekodudes) elavad lapsed.

Fookusgrupi intervjuud transkribeeritakse. Selle käigus ka andmed anonümiseeritakse, osalejate nimed transkribeeritakse pseudonüümidega. Andmeid kogudes järgivad uuringu läbiviijad konfidentsiaalsuse, anonüümsuse ja eetika põhimõtteid. Intervjuude helifailid kustutatakse pärast nende litereerimist.

Uuringu viib läbi MTÜ Lastekaitse Liit ning selle on tellinud Sotsiaalministeerium. Uuringu tulemusi tutvustatakse MTÜ Lastekaitse Liidu aastakonverentsil novembris 2021. Uuringu andmeid kasutatakse osaliselt ka Helen Saarniku doktoritöös “Lapse parim huvi asendushooldusel – paigutamine hooldusperesse” (Tallinna Ülikool, Ühiskonnateaduste Instituut).

Küsimuste korral vastan meelega.

Parimate soovidega,

Helen Saarnik

Helen.saarnik@lastekaitseliit.ee

MTÜ Lastekaitse Liit

Eestkostja nõusolek lapse osalemiseks MTÜ Lastekaitse Liidu uuringus “Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused”

Mind, ...(eestkostja nimi),

on informeeritud ülalmainitud uuringust ja ma olen teadlik läbiviidava uurimistöö eesmärgist ja uuringu metoodikast.

Kinnitan oma nõusolekut .....(lapse eesnimi) osalemiseks allkirjaga.

Tean, et uuringu käigus tekkivate küsimuste kohta annab mulle täiendavat informatsiooni

Helen Saarnik (Helen.saarnik@lastekaitseliit.ee).

/kuupäev digiallkirjas/

Lisa 2. Kutse fookusgrupis osalemiseks, uuringu tutvustus ja lapse teadev nõusolek

Tere!

MTÜ Lastekaitse Liit on läbi viimas uuringut “Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused”, millest Sa arvatavasti juba kuulnud oled ja mille küsimustele Sa mõni aeg tagasi internetis vastasid. Soovisime teada saada, **kuidas ja kes on Sinult arvamust küsinud ja kas ja kui palju sellega ka arvestatud on.**

Uuring koosneb kolmest etapist: esimeses etapis rääkisime noortega, et muuta küsimustik lastele sobilikuks. Teises etapis palusime Teil täita veebiküsimustikku – aitäh, et vastasid!

Uuringu kolmandas etapis soovime vestelda mitme küsimustikku täitnud noorega, et täpsustada ankeetküsimustikus antud vastuseid. Vestluses osalemine on vabatahtlik ja Sa saad soovi korral jätta mõnele küsimusele vastamata või lõpetada osalemine. **Kui Sa oled huvitatud meiega vestlemast, ütle seda palun oma hoolduspere vanematele/perevanematele** või kasvatajatele, et nad saaksid minuga ühendust võtta. Kui soovid, võid oma soovist ka ise mulle kirjutada e-mailil helen.saarnik@lastekaitseliit.ee

Meie vestluse me Sinu lahkel loal lindistame, et hiljem see oma arvutisse ümber kirjutada. Seejärel helifail kustutatakse. Sinu nime me kuskil ei maini ja Sinu räägitut ei vii keegi kokku Sinu isikuga.

Oleme väga tänulikud, et oled valmis oma mõtteid meiega jagama! Palun tutvu järgmisel leheküljel oleva uuringu tutvustusega. Kui midagi on arusaamatu, küsi julgelt mõnelt oma lähedaselt täiskasvanult või kirjuta mulle. Ära muretse, kõik see jutt räägitakse Sulle üle ka meie kohtumisel. Seal me palume Sul allkirjastada ka oma nõusolek uuringus osalemiseks.

Uuringu viib läbi MTÜ Lastekaitse Liit ning selle on tellinud Sotsiaalministeerium. Uuringu andmeid kasutatakse osaliselt ka Helen Saarniku doktoritöös “Lapse parim huvi asendushooldusel – paigutamine hooldusperesse” (Tallinna Ülikool, Ühiskonnateaduste Instituut).

Küsimuste korral kirjuta:

Helen.saarnik@lastekaitseliit.ee

Lugupeetud uuringus osaleja!

MTÜ Lastekaitse Liit on taaskord läbi viimas laste osalusuuringut. Sellel aastal keskendume asendushooldusel olevate laste osaluskogemustele ja uuringu läbiviimiseks vajame Sinu abi.

Uuringu tutvustus

Uuringu “Asendushooldusel kasvavate laste osaluskogemused” sihtgrupp on 10 – 16 aastased hooldusperedes või asenduskodudes kasvavad lapsed. Uuringu eesmärk on teada saada asendushooldusel kasvavate (hooldusperedes ja asenduskodudes, sh perekodudes) osalemiskogemusi nende elu puudutavates otsustes. Uuringu fookuses on asendushoolduse planeerimise ja paigutuse protsess ning asendushooldusel viibimise aeg. Uuringu juhtivad küsimused on: kuidas ja kes on lastelt arvamust küsinud asendushooldusteenuse planeerimise protsessis ja selle ajal ning kas ja millisel määral sellega ka arvestatud on. Uuringu andmeid kogutakse perioodil aprill – juuni 2021.

Uuringu valimi leidmine ja uuringusse kaasamine

Uuringu valimi leidmine ja kaasamine toimub koostöös erinevate organisatsioonidega, nendeks on: MTÜ Oma Pere, MTÜ Igale Lapsele Pere, MTÜ Asenduskodu Töötajate Liit ja Tallinna Lastekodu. Uuringus osalemisel tagatakse osalejate maksimaalne vabatahtlikkus (võimalus osaleda täielikult, osaliselt või mitte osaleda). Ankeetküsimustiku ja fookusgrupi intervjuu küsimused ei ole vastamiseks kohustuslikud ning soovi korral saab küsimusi vahele jätta. Samuti on võimalik uuringus osalemine ükskõik millisel ajahetkel lõpetada.

Uuringu meetodika

Uuring koosneb kolmest etapist: esimeses etapis arutatakse noortega, et kohandada küsimustik lapsesõbralikuks. Teises etapis edastatakse kõikidele sihtgrupi noortele veebiküsimustik, millele on neil võimalus vastata. Uuringu kolmandas etapis toimuvad fookusgrupi intervjuud täpsustamaks ankeetküsimustiku vastuseid. Fookusgrupi intervjuud toimuvad lastega kokku lepitud kohas.

Andmekogumisega tegeleb vastutav uurija Helen Saarnik. Fookusgruppide läbiviimisel on kaasatud kaasuuriija Ingrid Sindi (Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi doktorant, lektor). Teadlikke nõusolekuid, küsimustikke ja helisalvestisi hoitakse uuringu läbiviija (doktorandi) arvutis.

Nii arvuti kui ka kaust, kus andmeid hoiustatakse, on kaitstud parooliga, millele saab ligi vaid vastutav uurija.

Uuringu eetika

Uuring on kooskõlastatud Tallinna Ülikooli Eetikakomitees.

Uuringuga ei koguta isikuandmeid ning uuringus osalejate isikuid ja vastuseid ei ole võimalik kokku viia. Ankeetküsimustik on anonüümne. Uuringutulemused esitatakse üldistatud kujul ja vastuseid ei eristata elukoha põhised.

Fookusgrupi intervjuud transkribeeritakse. Selle käigus andmed anonümiseeritakse ja osalejate nimed transkribeeritakse pseudonüümidega. Andmeid kogudes järgivad uuringu läbiviijad konfidentsiaalsuse, anonüümsuse ja eetika põhimõtteid. Intervjuude helifailid kustutatakse pärast nende litereerimist ning kogutud andmed deidentifitseeritakse.

Uuringu viib läbi MTÜ Lastekaitse Liit ning selle on tellinud Sotsiaalministeerium. Uuringu tulemusi tutvustatakse MTÜ Lastekaitse Liidu aastakonverentsil novembris 2021. Uuringu andmeid kasutatakse osaliselt ka Helen Saarniku doktoritöös “Lapse parim huvi asendushooldusel – paigutamine hooldusperesse” (Tallinna Ülikool, Ühiskonnateaduste Instituut).

Küsimuste korral vastan meeeldi.

Helen Saarnik

Helen.saarnik@lastekaitseliit.ee

MTÜ Lastekaitse Liit

Lisa 3. Uuringu tutvustus ja ankeetküsimustik_EST

Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused

Tere!

Palume Sul osaleda uuringus, mille abil soovime teada saada, millistel teemadel soovid Sina oma arvamust avaldada, millistes Sind puudutavates asjades seda Sult küsitud on ja kuidas sellega ka arvestatud on. Allolevas ankeedis küsime küsimusi, mis puudutavad Sinu viimast kolimist hooldusperesse või asenduskodusse ning seal elamist. **Sinu arvamus on väga oluline!**

Mõnele küsimusele võid valida vastusevariantide seast, mõne küsimuse juures soovime, et kirjutaksid paar märksõna. **Kui Sa ei soovi mõnele küsimusele vastata, siis võid jätta vastamata. Samuti võid Sa ankeedi täitmisest igal ajal loobuda.**

Küsimustik on anonüümne, see tähendab, et keegi ei tea, et just Sina oled need vastused meile andnud.

Suur aitäh Sulle, et võtad aega vastata - seda küsimustikku täites aitad muuta laste ja noorte arvamus täiskasvanute jaoks kuuldamavaks 😊

Uuringu viib läbi MTÜ Lastekaitse Liit ning selle on tellinud Sotsiaalministeerium. Uuringu andmeid kasutatakse osaliselt ka Helen Saarniku doktoritöös "Lapse parim huvi asendushooldusel – paigutamine hooldusperesse" (Tallinna Ülikool, Ühiskonnateaduste Instituut).

Kui Sul on tekib küsimusi või murelikke mõtteid ja Sa vajad abi, siis kirjuta julgelt Helen.saarnik@lastekaitseliit.ee (mailto:Helen.saarnik@lastekaitseliit.ee)

Aitäh Sulle!

Lastekaitse Liit

There are 27 questions in this survey.

Vastaja andmed

Sugu*

Palun valige **ainult üks** järgnevatest:

- Naine
 Mees

Vanus *

! Siia väljale võib sisestada ainult numbreid.

Kirjutage vastus siia:

Hetkel elan... *

! Valige üks järgnevatest vastustest

Palun valige **ainult üks** järgnevatest:

Hooldusperes

Asenduskodus/Perekodus

Lapse õigused

Kas Sa oled kuulnud lapse õigustest?

Palun valige **ainult üks** järgnevatest:

Jah

Ei

Millised sõnad tulevad Sulle esimesena pähe, kui mõtled sõnapaarile "Lapse õigused"?

Kirjutage vastus siia:

Kas Sa tahaksid, et Sinu arvamust küsitakse mõne asja kohta rohkem? Kui jah, siis kes võiks küsida ja mille kohta?

Kirjutage vastus siia:

Kas Sinul on keegi, kelle poole oma murede ja rõõmudega pöörduda?

Palun valige **ainult üks** järgnevatest:

- Jah
- Vahepeal
- Ei

Kellele Sina oma muredest ja rõõmudest räägid?

Palun valige **kõik** mis sobib:

- Hoolduspere vanematele
- Perevanematele/kasvatajatele
- Teistele lastele samas peres
- Lastekaitsetöötajale
- Sõpradele
- Sugulastele
- Õdedele/vendadele
- Tugiisikule
- Asenduskodu juhatajale
- Ei räägi kellelegi
- Kellelegi teisele. Kellele?:

Elukohta vahetus

Palun mõtle sellele ajale, kui Sa (viimasel korral) kolisid ja praegusesse perre (elukohta) elama tulid.

Mis on esimesed tunded ja mõtted, mis Sulle praegu meelde tulevad?

Kirjutage vastus siia:

Kui vana Sa siis olid (kui viimati elukohta vahetasid)?

Kirjutage vastus siia:

Mida Sa teadsid oma uuest kodust enne kolimist?

Palun valige **kõik** mis sobib:

- Ei teadnud mitte midagi
- Olin kuulnud kirjeldusi
- Olin näinud pilte
- Olin külastanud

Muu:

Kui pikalt Sa oma viimasest kolimisest ette teadsid?

Palun valige **ainult üks** järgnevatest:

- Alla ühe nädala
- Vähemalt kaks nädalat
- Umbes ühe kuu
- Rohkem kui üks kuu
- Ei mäleta

Kes Sinuga Sinu kolimisest rääkis ja Sinu küsimustele vastas?

Palun valige **kõik** mis sobib:

- Hoolduspere vanemad
- Perevanemad/kasvatajad
- Teised lapsed samas peres
- Lastekaitsetöötaja
- Sõbrad
- Sugulased
- Õed/Vennad
- Tugiisik
- Asenduskodu juhataja
- Keegi ei rääkinud minuga

Keegi teine, kes?:

Kas Sa tunned, et Sinuga räägiti ja anti piisavat infot järgmiste küsimuste kohta...?

Palun valige kõige sobivaim vastus:

	Jah	Pole kindel	Ei
Kuhu Sa lähed elama?	☐	☐	☐
Kelle juurde Sa lähed elama (Milline on pere/asenduskodu, kes seal veel elavad)	☐	☐	☐
Miks Sa lähed sinna elama?	☐	☐	☐

Kuidas nägi välja Sinu suhtlus lastekaitsetöötajaga?

Palun valige kõige sobivaim vastus:

	Jah	Pole kindel	Ei
Mulle selgitati, mida on vaja otsustada	☐	☐	☐
Mulle räägiti erinevatest võimalustest, kuhu võiksin elama minna (asenduskodu, hoolduspere, sugulaste juurde vms)	☐	☐	☐
Minu arvamus kuulati ära	☐	☐	☐
Mulle selgitati, milline otsus tehti ja miks	☐	☐	☐
Minu arvamuslega arvestati otsuse tegemisel	☐	☐	☐
Mulle selgitati, kui minu arvamuslega ei arvestatud ja põhjendati miks seda ei tehtud	☐	☐	☐

Kas lastekaitsetöötaja küsis Sinu arvamust järgmiste asjade kohta?

Palun valige kõige sobivaim vastus:

	Jah	Pole kindel	Ei
Elukohta (näiteks, kas sa tahad jääda samasse linna või kolida kaugemale)	☐	☐	☐
Kooli (kas jääda samasse kooli või hoopis vahetada)	☐	☐	☐
Hoolduspere/asenduskodu	☐	☐	☐
Trennide, huviringide	☐	☐	☐

Palun kirjuta lühidalt, mis oleks võinud olla teistmoodi Sinu kolimisega seoses?

Kirjutage vastus siia:

Suhted

Millised on Sinu suhted...

Palun valige kõige sobivaim vastus:

	Väga head	Pigem head	Pole kindel	Pigem halvad	Väga halvad
Hoolduspere emaga	☐	☐	☐	☐	☐
Hoolduspere isaga	☐	☐	☐	☐	☐
Perevanematega/ kasvatajatega	☐	☐	☐	☐	☐
Teiste lastega samas peres	☐	☐	☐	☐	☐
Lastekaitsetöötajaga	☐	☐	☐	☐	☐
Sõpradega	☐	☐	☐	☐	☐
Sugulastega	☐	☐	☐	☐	☐
Õdede/vendadega	☐	☐	☐	☐	☐
Õpetajatega	☐	☐	☐	☐	☐

Kuidas on koroonakriis mõjutanud Sinu suhteid? Suhted on nüüd...

Palun valige kõige sobivaim vastus:

	Paremad	Samad	Halvemad
Hoolduspere emaga	☐	☐	☐
Hoolduspere isaga	☐	☐	☐
Perevanematega/ Kasvatajatega	☐	☐	☐
Teiste lastega samas peres	☐	☐	☐
Sõpradega	☐	☐	☐
Lastekaitsetöötajaga	☐	☐	☐
Sugulastega	☐	☐	☐
Õdede/vendadega	☐	☐	☐
Õpetajatega	☐	☐	☐

Millised on Sinu arvates head hoolduspere vanemad/perevanemad/kasvatajad...?

Palun valige **kõik** mis sobib:

- Usaldusväärsed
- Sõbralikud
- Lahked
- Aitavad mind, kui ma palun
- Targad
- Hoolivad
- Mõistvad
- Rahulikud
- Annavad mulle aega ja ruumi üksi olla
- Tunnevad huvi, kuidas mul päriselt läheb
- Oskavad nalja teha
- Lõbusad
- Nendega saab kõigest rääkida
- Küsivad minu arvamust
- Ei sekku liiga palju minu tegemistesse
- Tahavad minuga erinevaid asju koos teha (filmi vaadata, sporti teha, mängida, õues käia vms)
- Kiidavad mind
- Teevad hästi süüa
- On minuga kokku leppinud reeglites, mida kõik teavad
- On huvitatud minu tegemistest

Muu:

Milliseid ei tohiks hoolduspere vanemad/perevanemad/kasvatajad Sinu arvatest olla...?

Palun valige **kõik** mis sobib:

- Kurjad
- Igavad
- Tõsised
- Ranged
- Räägivad liiga palju
- Vaiksed
- Töötavad liiga palju
- Neid ei saa usaldada
- Laisad
- Ei küsi minu arvamust
- Kritiseerivad mind
- Ei oska süüa teha
- Ei veeda minuga koos aega (et filmi vaadata, sporti teha, mängida, õues käia vms)
- Ei ole huvitatud minu tegemistest
- Nendega ei saa rääkida oma muredest
- Sekkuvad liiga palju minu tegemistesse
- Neil on liiga palju reegleid, kuidas mina peaksin käituma

- Muu:

Mõeldes eelmisele kahele küsimusele, millised on Sinu hoolduspere vanemad/perevanemad/kasvatajad?

Palun valige **ainult üks** järgnevatest:

- Väga head
- Pigem head
- Pole kindel
- Pigem halvad
- Väga halvad

Kas Sinu praeguses peres (elukohas) on küsitud Sinu arvamust järgmistel teemadel?

Palun valige kõige sobivaim vastus:

	Jah	Pole kindel	Ei
Kodu või oma toa kujundamisel	☐	☐	☐
Toidu valmistamisel	☐	☐	☐
Puhkuse planeerimisel	☐	☐	☐
Millistes trennides/huviringides käin	☐	☐	☐
Kellega suhtlen ja kohtun	☐	☐	☐
Mida oma vaba ajaga teen	☐	☐	☐
Milliseid riideid ma kannan	☐	☐	☐

Mõeldes eelmisele küsimusele, kas Sinu arvamusega arvestatakse?

Palun valige **ainult üks** järgnevatest:

- Alati
- Sageli
- Vahetevahel
- Harva
- Üldse mitte

Millistel teemadel sooviksid oma praeguses peres (elukohas) rohkem arutada või arvamust avaldada?

Kirjutage vastus siia:

Mis võiks Sinu praeguses peres (elukohas) teisiti olla?

Kirjutage vastus siia:

Mõttele palun viimasele aastale. Kuivõrd rahul oled...?

Palun valige kõige sobivaim vastus:

	Väga rahul	Pigem rahul	Pole kindel	Pigem ei ole rahul	Ei ole üldse rahul
...eluga üldiselt	☐	☐	☐	☐	☐
...kooliga	☐	☐	☐	☐	☐
...elukohaga	☐	☐	☐	☐	☐
...hoolduspere vanematega/perevanematega/kasvatajatega	☐	☐	☐	☐	☐
...teiste lastega, kellega koos elad	☐	☐	☐	☐	☐
...lastekaitsetöötajaga	☐	☐	☐	☐	☐
...info saamisega (Sind puudutavate otsuste kohta)	☐	☐	☐	☐	☐
...Sinu arvamuse küsimisega	☐	☐	☐	☐	☐
...Sinu arvamuse arvestamisega	☐	☐	☐	☐	☐
Otsuste selgitamisega, kui sinu arvamust pole arvestatud	☐	☐	☐	☐	☐

Suur aitäh vastamast!

09.06.2021 – 15:07

Esita küsimustik.

Täname teid, et vastasite küsimustikule.

Nõusolek osalemiseks uuringus "Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused"

Mind, ..., on informeeritud
ülalmainitud uuringust ja ma olen teadlik läbiviidava uurimistöö eesmärgist ja uuringu
metoodikast.

Kinnitan oma nõusolekut selles osalemiseks allkirjaga.

Tean, et uuringu käigus tekkivate küsimuste kohta annab mulle täiendavat informatsiooni

Helen Saarnik (Helen.saarnik@lastekaitseliit.ee)

Uuritava allkiri: .....

Kuupäev, kuu, aasta .....

Uuritavale informatsiooni andnud isiku nimi .....

Uuritavale informatsiooni andnud isiku allkiri .....

Kuupäev, kuu, aasta .....

Lisa 4. Uuringu tutvustus ja ankeetküsimustik_RUS

Здравствуй!

Просим тебя принять участие в исследовании, при помощи которого мы хотим узнать, на какие темы ты хотел (-а) бы выражать свое мнение, по каким касающимся тебя вопросам спрашивали твоего мнения и как твое мнение учитывалось. В анкете ниже мы задаем вопросы, которые касаются твоего последнего переезда в попечительскую семью или замещающий дом и проживания там. **Твое мнение очень важно!**

В ряде случаев можно выбрать один или несколько ответов из предложенных вариантов, но на некоторые вопросы мы попросим тебя ответить своими словами. **Если ты не хочешь отвечать на тот или иной вопрос, ты можешь оставить его без ответа. Также ты можешь в любой момент отказаться от заполнения анкеты.**

Анкета анонимная, то есть никто не узнает, что эти ответы мы получили именно от тебя.

Большое спасибо, что ты тратишь свое время на заполнение этой анкеты – это поможет взрослым услышать голос детей и молодежи 😊

Исследование проводит некоммерческая организация Союз защиты детей (MTÜ Lastekaitse Liit) по заказу Министерства социальных дел. Полученная в ходе исследования информация также будет частично использована в докторской работе Хелен Саарник «Наилучшие интересы ребенка на замещающем попечении – помещение в попечительскую семью» (Таллиннский университет, Институт социальных наук).

Если у тебя возникли вопросы или тебя что-то беспокоит и нужна помощь, смело связывайся по электронной почте Helen.saarnik@lastekaitseliit.ee (mailto:Helen.saarnik@lastekaitseliit.ee).

Спасибо!

Союз защиты детей

Анкета содержит 27 вопроса (-ов).

Данные респондента

Пол *

Пожалуйста, выберите **только один** вариант из следующих:

- Женский
- Мужской

ВОЗРАСТ *

! Только цифры могут быть введены в это поле.

Пожалуйста, напишите ваш ответ ниже:

В настоящее время я живу в... *

! Выберите один из следующих ответов

Пожалуйста, выберите **только один** вариант из следующих:

- Приемной семье
- Семейном доме / попечительском доме

Права ребенка

Ты слышал (-а) о правах ребенка?

Пожалуйста, выберите **только один** вариант из следующих:

- Да
- Нет

Какие слова тебе в первую очередь приходят на ум, когда ты думаешь о словосочетании «права ребенка»?

Пожалуйста, напишите ваш ответ ниже:

Тебе бы хотелось, чтобы твоим мнением по каким-то вопросам интересовались больше? *Если да, то кто мог бы интересоваться и по каким вопросам?*

Пожалуйста, напишите ваш ответ ниже:

Есть ли кто-то, кому ты можешь рассказать о том, что тебя беспокоит или радует?

! Выберите один из следующих ответов

Пожалуйста, выберите **только один** вариант из следующих:

- Да
- Иногда
- Нет

Кому ты рассказываешь о том, что тебя беспокоит или радует?

! Отметьте все подходящие варианты
Пожалуйста, выберите **все** подходящие варианты:

- Родителям в попечительской семье
- Семейным родителям/воспитателям
- Другим детям в той же семье
- Работнику по защите детей
- Другим
- Родственникам
- Сёстрам/братьям
- Опорному лицу
- Руководителю замещающего дома
- Никому не рассказываю

Другое:

Смена места жительства

Подумай о своем (последнем) переезде – в нынешнюю семью.

Какие чувства и мысли приходят на ум в первую очередь?

Пожалуйста, напишите ваш ответ ниже:

Сколько лет тебе было (когда ты в последний раз сменил (-а) место жительства)?

! Только цифры могут быть введены в это поле.
Пожалуйста, напишите ваш ответ ниже:

Что ты знал (-а) о своем новом доме до переезда?

! Отметьте все подходящие варианты
Пожалуйста, выберите **все** подходящие варианты:

- Ничего
- Мне его описывали
- Видел (-а) фотографии
- Навещал (-а)

Другое:

За сколько времени ты узнал (-а) о том, что ты отправляешься жить в нынешнюю семью?

! Выберите один из следующих ответов
Пожалуйста, выберите **только один** вариант из следующих:

- Меньше, чем за неделю
- Не меньше, чем за две недели
- Примерно за месяц
- Больше, чем за месяц
- Не помню

Кто говорил с тобой о предстоящем переезде и отвечал на твои вопросы?

! Отметьте все подходящие варианты

Пожалуйста, выберите **все** подходящие варианты:

- Родители в попечительской семье
- Семейный родитель/воспитатели
- Другие дети в той же семье
- Работник по защите детей
- Друзья
- Родственникам
- Сёстрам/братьям
- Опорное лицо
- Руководитель замещающего дома
- Никто не говорил

Другое:

Ты считаешь, что с тобой достаточно подробно обсуждали следующие вопросы...?

Пожалуйста, выберите подходящий ответ для каждого из пунктов:

	Да	Не уверен	Нет
Куда ты переезжаешь?	☐	☐	☐
К кому ты переезжаешь (какая твоя семья, кто еще в ней живет)?	☐	☐	☐
Почему ты туда переезжаешь?	☐	☐	☐

Как выглядело твое общение с работником по защите детей?

Пожалуйста, выберите подходящий ответ для каждого из пунктов:

	Да	Не уверен	Нет
Мне объяснили, что нужно решить	☐	☐	☐
Мне рассказали о разных вариантах, где я мог (-ла) бы жить (в замещающем доме, в попечительской семье, у родственников и т. п.)	☐	☐	☐
Мое мнение выслушали	☐	☐	☐
Мне объяснили, какое решение было принято и почему	☐	☐	☐
Мое мнение учли при принятии решения	☐	☐	☐
Если мое мнение не учли, то мне об этом рассказали и объяснили, почему	☐	☐	☐

Работник по защите детей интересовался твоим мнением по следующим вопросам?

Пожалуйста, выберите подходящий ответ для каждого из пунктов:

	Да	Не уверен	Нет
О месте жительства (например, хочешь ты остаться в том же городе или переехать)	☐	☐	☐
О школе (остаться в той же школе или сменить)	☐	☐	☐
О замещающем доме/ попечительской семье	☐	☐	☐
О тренировках, кружках по интересам	☐	☐	☐

Пожалуйста, кратко опиши, что могло бы быть по-другому в связи с твоим переездом?

Пожалуйста, напишите ваш ответ ниже:

Отношения

Какие у тебя отношения с...

Пожалуйста, выберите подходящий ответ для каждого из пунктов:

	Очень хорошие	Скорее хорошие	Так себе	Скорее плохие	Очень плохие
Мамой в попечительской семье	☐	☐	☐	☐	☐
Папой в попечительской семье	☐	☐	☐	☐	☐
Семейными родителями/воспитателями	☐	☐	☐	☐	☐
Другими детьми (в попечительской семье, семейном доме, замещающем доме)	☐	☐	☐	☐	☐
Друзьями	☐	☐	☐	☐	☐
Работником по защите детей	☐	☐	☐	☐	☐
Родственниками	☐	☐	☐	☐	☐
Сёстрами/братьями	☐	☐	☐	☐	☐
Учителем	☐	☐	☐	☐	☐

Какое влияние оказал на твои отношения с людьми коронакризис?

Пожалуйста, выберите подходящий ответ для каждого из пунктов:

	Стали лучше	Остались прежними	Стали хуже
Мамой в попечительской семье	☐	☐	☐
Папой в попечительской семье	☐	☐	☐
Семейными родителями/воспитателями	☐	☐	☐
Другими детьми (в попечительской семье, семейном доме, замещающем доме)	☐	☐	☐
Друзьями	☐	☐	☐
Работником по защите детей	☐	☐	☐
Родственниками	☐	☐	☐
Сёстрами/братьями	☐	☐	☐
Учителями	☐	☐	☐

Какие, по-твоему, хорошие родители в попечительской семье/семейные родители/воспитатели...?

! Отметьте все подходящие варианты

Пожалуйста, выберите **все** подходящие варианты:

- надежные
- дружелюбные
- добрые
- помогают мне, если я прошу
- умные
- заботливые
- понимающими
- спокойные
- оставляют меня в покое, если я хочу побыть в одиночестве
- интересуются тем, как у меня дела на самом деле
- с чувством юмора
- веселые
- с ними можно обо всем поговорить
- интересуются моим мнением
- не слишком сильно вмешиваются в мои дела
- хотят со мной заниматься всякими вещами (смотреть кино, заниматься спортом, играть, гулять и т. п.)
- хвалят меня
- хорошо готовят
- договорились со мной о правилах, которые все знают
- их интересует моя жизнь

Другое:

Какими, по-твоему, не должны быть родители в попечительской семье/семейные родители/воспитатели...?

! Отметьте все подходящие варианты
Пожалуйста, выберите **все** подходящие варианты:

- злыми
- скучными
- серьезными
- строгими
- слишком разговорчивыми
- тихими
- не должны слишком много работать
- такими, кому нельзя доверять
- ленивыми
- не интересующимися моим мнением
- не должны критиковать/осуждать меня
- не умеющими готовить
- не заинтересованными в том, чтобы проводить со мной время (смотреть кино, заниматься спортом, играть, гулять и т. п.)
- не заинтересованными моей жизнью
- такими, с кем не поговорить о своих проблемах
- слишком активно вмешивающимися в мою жизнь
- у них не должно быть слишком много правил, которым я должен (-на) следовать

Другое:

Если подумать о последних двух вопросах, то какие родители в твоей попечительской семье/твои семейные родители/твои воспитатели?

! Выберите один из следующих ответов

Пожалуйста, выберите **только один** вариант из следующих:

- Очень хорошие
- Скорее хорошие
- Когда как
- Скорее плохие
- Очень плохие

В твоей нынешней семье спрашивают твоего мнения по следующим вопросам?

Пожалуйста, выберите подходящий ответ для каждого из пунктов:

	Да	Не уверен	Нет
Об оформлении дома/ твоей комнаты	☐	☐	☐
О приготовлении еды	☐	☐	☐
О планировании отпуска	☐	☐	☐
О том, на какие тренировки/кружки ты ходишь	☐	☐	☐
О том, с кем ты общаешься и встречаешься	☐	☐	☐
О том, чем ты занимаешься в свободное время	☐	☐	☐
О том, как ты одеваешься	☐	☐	☐

Принимая во внимание предыдущий вопрос, учитывалось ли твоё мнение?

! Выберите один из следующих ответов

Пожалуйста, выберите **только один** вариант из следующих:

- Всегда
- Часто
- Иногда
- Редко
- Не уверен (-а)

Какие темы тебе бы хотелось больше обсуждать в нынешней семье? По каким вопросам тебе бы хотелось высказывать свое мнение?

Пожалуйста, напишите ваш ответ ниже:

Что бы в твоей нынешней семье могло быть по-другому?

Пожалуйста, напишите ваш ответ ниже:

Подумай о последнем годе. Насколько ты доволен (-льна)...?

Пожалуйста, выберите подходящий ответ для каждого из пунктов:

	Очень доволен (-льна)	Доволен (-льна)	Бывает по- разному	Вообще не доволен (-льна)	Скорее недоволен(- льна)
...жизнью в целом	☐	☐	☐	☐	☐
...школой	☐	☐	☐	☐	☐
...местом жительства	☐	☐	☐	☐	☐
...родителями в попечительской семье/семейными родителями/ воспитателями	☐	☐	☐	☐	☐
...другими детьми, с которыми ты живешь	☐	☐	☐	☐	☐
...работником по защите детей	☐	☐	☐	☐	☐
...доступностью информации (относительно касающихся тебя решений)	☐	☐	☐	☐	☐
...тем, как интересуются твоим мнением	☐	☐	☐	☐	☐
...тем, как учитывается твоё мнение	☐	☐	☐	☐	☐
...тем, как объясняют принятые решения, если твоё мнение не было учтено	☐	☐	☐	☐	☐

Большое спасибо!

09.06.2021 – 15:07

Отправить вашу анкету
Благодарим за участие в опросе!

Lisa 5. Demograafilised näitajad, ankeetküsimustik

Sugu	Keel	Vanus	Hetkel elan...
Mees	et	14	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	14	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	12	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	14	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	14	Asenduskodus/Perekodus
Mees	ru	16	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	16	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	12	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	10	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	9	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	15	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	11	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	12	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	9	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	10	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Mees	ru	12	Asenduskodus/Perekodus
Mees	ru	12	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	11	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	15	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	16	Asenduskodus/Perekodus
Naine	ru	13	Asenduskodus/Perekodus

Mees	et	15	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	16	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	14	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	19	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	18	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	16	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	14	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	10	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	15	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	15	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	11	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	17	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Mees	ru	14	Asenduskodus/Perekodus
Mees	ru	14	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	18	Asenduskodus/Perekodus
Naine	ru	13	Asenduskodus/Perekodus
Mees	ru	13	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	15	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	15	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	12	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	11	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	13	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	12	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	11	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	13	Asenduskodus/Perekodus

Naine	et	11	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	15	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	17	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	15	Asenduskodus/Perekodus
Mees	et	16	Asenduskodus/Perekodus
Mees	ru	15	Asenduskodus/Perekodus
Naine	et	12	Hooldusperes
Naine	et	14	Hooldusperes
Mees	ru	17	Hooldusperes
Naine	et	15	Hooldusperes
Mees	et	13	Hooldusperes
Mees	et	17	Hooldusperes

Lisa 6. Demograafilised näitajad, intervjuud

Pseudonüüm	Vanus	Hetkel elan
Linda	15	Hooldusperes
Uku	14	Hooldusperes
Marko	15	Hooldusperes
Kaisa	11	Hooldusperes
Rainer	11	Hooldusperes
Nele	13	Hooldusperes
Aleks	13	Hooldusperes
Sirli	10	Hooldusperes
Teet	11	Hooldusperes
Mart	14	Asenduskodus/Perekodus
Kadi	11	Asenduskodus/Perekodus
Kärt	10	Asenduskodus/Perekodus
Siim	10	Asenduskodus/Perekodus
Madis	13	Asenduskodus/Perekodus
Karl	13	Asenduskodus/Perekodus
Allar	14	Asenduskodus/Perekodus
Henrik	14	Asenduskodus/Perekodus
Kristi	10	Asenduskodus/Perekodus
Tõnis	13	Asenduskodus/Perekodus
Raul	9	Asenduskodus/Perekodus
Joosep	15	Asenduskodus/Perekodus
Liisi	15	Asenduskodus/Perekodus
Pirjo	13	Asenduskodus/Perekodus
Mari	15	Asenduskodus/Perekodus
Triin	13	Asenduskodus/Perekodus
Siiri	15	Asenduskodus/Perekodus
Kadri	15	Asenduskodus/Perekodus

Johanna	11	Asenduskodus/Perekodus
Arvi	15	Asenduskodus/Perekodus
Jaana	13	Asenduskodus/Perekodus
Hanno	12	Asenduskodus/Perekodus

Lisa 7. Ankeetküsimustikule vastajate vanus viimase elukohavahetuse ajal

Hetkel elan...	Sugu	Vanus	Kui vana Sa siis olid (kui viimati elukohta vahetasid)?
Asenduskodus/Perekodus	Naine	15	1
Asenduskodus/Perekodus	Mees	12	2
Asenduskodus/Perekodus	Mees	14	3
Asenduskodus/Perekodus	Naine	12	4
Asenduskodus/Perekodus	Naine	12	4
Asenduskodus/Perekodus	Mees	19	4
Asenduskodus/Perekodus	Mees	18	4
Asenduskodus/Perekodus	Naine	10	5
Asenduskodus/Perekodus	Naine	15	5
Asenduskodus/Perekodus	Mees	13	5
Asenduskodus/Perekodus	Mees	16	6
Asenduskodus/Perekodus	Naine	16	6
Asenduskodus/Perekodus	Mees	11	7
Asenduskodus/Perekodus	Mees	12	7
Asenduskodus/Perekodus	Mees	11	7
Asenduskodus/Perekodus	Mees	14	7
Asenduskodus/Perekodus	Naine	13	7
Asenduskodus/Perekodus	Mees	12	7
Asenduskodus/Perekodus	Mees	11	7
Asenduskodus/Perekodus	Mees	14	8
Asenduskodus/Perekodus	Naine	12	8
Asenduskodus/Perekodus	Naine	13	8
Asenduskodus/Perekodus	Mees	14	8
Asenduskodus/Perekodus	Mees	14	9
Asenduskodus/Perekodus	Naine	15	9
Asenduskodus/Perekodus	Naine	13	9
Asenduskodus/Perekodus	Mees	15	10

Asenduskodus/Perekodus	Mees	14	10
Asenduskodus/Perekodus	Naine	13	10
Asenduskodus/Perekodus	Naine	11	10
Asenduskodus/Perekodus	Mees	13	11
Asenduskodus/Perekodus	Mees	15	11
Asenduskodus/Perekodus	Naine	17	11
Asenduskodus/Perekodus	Naine	13	11
Asenduskodus/Perekodus	Mees	13	12
Asenduskodus/Perekodus	Mees	13	12
Asenduskodus/Perekodus	Naine	13	12
Asenduskodus/Perekodus	Naine	15	12
Asenduskodus/Perekodus	Mees	15	12
Asenduskodus/Perekodus	Naine	16	13
Asenduskodus/Perekodus	Mees	13	13
Asenduskodus/Perekodus	Mees	18	13
Asenduskodus/Perekodus	Naine	17	13
Asenduskodus/Perekodus	Naine	16	14
Asenduskodus/Perekodus	Mees	14	14
Asenduskodus/Perekodus	Mees	15	15
Hooldusperes	Naine	12	4
Hooldusperes	Naine	14	5
Hooldusperes	Naine	15	6
Hooldusperes	Mees	13	9
Hooldusperes	Mees	17	16